STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05438

SHRIFTEN

David Frischmann

Permanent preservation of this book was made possible
by Mike & Vilma Levine
in memory of
Rose & Nathan Levine

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

+3

שריפטען

פון

דוד פרישמאן.

2-טער באנד

ערצעהלונגען.

פערלאג „פראגרעס"

ווארשא.

ווארשא. תרע"ג.

Соч. Д. Фришмана. Тип. „Универсаль", Лешно 31.
Варшава, 1912.

צו כָּל־נִדְרֵי.

ערצעהלונג.

ווידער איז עס גרייזאָוו — דאָס קליינע, וואונדערליכע שטעדטעל, און צוזאַמען מיט'ן שטעדטעל שווימט אַרויף פאַר מיר דאָס גאַנצע קינדער־לעבען מיינס: אָט איז די אַלטע שוהל מיט איהרע וואונדערליכע און גרוילִיכע „מעשׂות"; אָט איז ליבוש חקרן, „דער לעהרער" פון גרויס־פוילין, וואָס האָט כל ימיו רק געגריבעלט זיך און געחוקר'ט, ביז ער איז צום סוף אַראָב פון זינען; אָט זענען מיינע חברים, לויטער „עלויים", וועלכע האָבען זיך, דאַן גלאַט אַזוי, כמעט אַלע ביז אויף איינעם אויסגעשמד'ט; און אָט איז אויך די קליינע רחל'ע מיט איהרע בלאָנדע גאָלדענע לאָקען, אין וועלכע איך האָב אַזוי ליעב געהאַט צו גראַבלען אַפילו שוין זייענדיג אַ היבשער דערוואַקסענער בחור — אַלעס, אַלעס לעבט היינט אויף פאַר מיינע אויגען. און דעם קליינעם איגנאַץ געדענק איך, און ציפּצעריק, אונזער גרויסען שוואַרצען קאָטער, און דעם קאַטוילישען גלח מיט די לאַטיינישע ביכער. און דאַן שטייגט־אויף פאַר מיר די ערינערונג אָן דעם גרויסען בריק, וואָס טיילט אָב די ניי־שטאָדט פון דער אַלט־שטאָדט, און פון ביידע זייטען בריק מורמעלט דאָס וואַסער פון דער וואַרטאַ און שווענקט די סטאָלבעס, אויף וועלכע דער בריק ליעגט. אָפט דאַכט זיך מיר גאָר, אַז איך הער, ווי דאָס וואַסער פּלעטשערט און גיסט זיך און רוישט, און דאָס רוישען בעריהרט ווייך מיין הארץ, אַז עס דערלאַנגט אַ ציטער און בעוועגט זיך און וויעגט זיך.

אָבער דער בריק וואָס טײלט פֿונאַנדער וואַסער פֿון וואַסער, דאָס
אויך פֿונאַנדער געטײלט מענשען פֿון מענשען; דען ביז צום יאָהר
טויזענד־אַכטהונדערט־דרייאונזעכציג זענען די טויערען פֿון דער
נײַ־שטאָדט געוועזען אָבגעשלאָסען פֿאַר יודענס וועגען. דער יודישער
בית־הקברות איז געוועזען דער גרענעץ צווישען דער אַלט־און דער
נײַ־שטאָדט, און איהם האָט מען געקענט זעהן פֿון דעם בריק
אוים — דער ווײַטסטער פּונקט, צו וועלכען אַ יוד האָט געקענט
דערלאַנגען לעבעדיגערהײַט. אמת, עס האָט פּאַסירט עטליבע
מאָל, אַז יודען, יחידים, זענען אַמאָל אַריבער ביז אויף יענער זײַט
בריק נאָך פֿאַר'ן לעבען, אָבער דערפֿאַר זענען זיי אַרײַן אין
„פּנקס, בעשריעבען געוואָרען אַלס זעלטענע אויסנאַהמען — מאַנכע
צו איין אייביגעם כבוד, ווײַל זיי האָבען מקדש השם געוועזען,
און מאַנכע צו שמאַך און צו שאַנד...

און פֿערשידען זענען זײערע געשיכטען — און לײענען מיר אין
יענעם פּנקס, קומען אונז אויפֿ'ן זין אַרויף וואונדערבאַרע מחשבות,
און עפּיס אַ וועהטאָג, וואָס מיר קענען זיך אַליין נישט דער־
קלערען, וואָס עס בעדײַט, דריקט אונז בײַם האַרץ. ווי אַזוי
אײַגענטליך איז דאָס געשעהן? ווער האָט דעם ווײַטען אָבגרונד
געגראָבען, וואָס טײלט־אָב איין מענשען פֿונ'ם אַנדערען? און
דער סוף פֿון דעם וואָס וועט זײַן? און וועט שוין קײנמאָל, קײנ־
מאָל דאָס נישט אויפֿהערען? — אָט לײענען מיר אין דעם דאָזיגען
בוך געשיבטען, וואָס האָבען פּאַסירט אין באָגדאַן חמיעלניצקיס
און גאָנטעס צײַטען: אַ יודיש מעדעל, עפּעס איינע מרים סגל
איז דעם בריק אַריבער. אַ פּוילישער פּריץ האָט זי מיט געוואַלד
אַהין מיט זיך אַריבערגענומען. אָבער אין אַ פּאָר טעג שפּעטער
איז דאָס מעדעל צוריקגעקומען, צוזאַמען מיט איהר מאַן דעם
פּריץ, און נאָך אין דעמזעלבען טאָג איז דער פּריץ געגאַנגען
צום רב, און דער רב האָט איהם אין אַ בעזונדער חדר אַרײַנ־
געפֿיהרט, וואו זיי האָבען זיך לאַנג געסוד'עט, און דערנאָך האָט
זיך דער פּריץ מגייר געוועזען און מען האָט איהם אַ נאָמען געגעבען

אבֿרהם בן אבֿרהם. זײַן גאַנץ פֿערמעגען אָבער האָט דער דאָזיגער גר אַוועק געשאָנקען דער יודישער געמײַנדע, מען זאָל דערמיט די אַלטע שוהל, דעם מהרם'ס שוהל, בויען, און דערנאָך איז ער מיט זײַן ווײַב אַרויס פֿון שטאָדט און אַוועק קײַן אָרץ־ישראל.

און ווײַטער לייענען מיר: אַמאָל האָט זיך עפּעס אַ יודעל, אַ שנײַדער אָדער אַ שוסטער, אויפֿגעהויבען פּלוצים און איז מיט'ן אײַגענעם ווילען אַריבער דעם בריק. אין יענער צײַט, דאָס וועט שוין זײַן עטליכע הונדערט יאָהר, האָבען די פּאָליאַקען געהאַלטען גראָד מלחמה מיט עפּיס אַנ'אַנדער פאָלק. מען האָט בעלאַגערט די שטאָדט, די לאַגע פֿון די פּאָליאַקען איז געווען זעהר אַ געפֿעהרליכע, דאָ איז דאָס דאָזיגע יודעל געקומען און האָט זיי עפּעס אײַן עצה געגעבען — און אַ פּלוצלינגע ישועה איז אויף זיי געקומען. דאָס דאָזיגע יודעל אָבער איז שוין קײַנמאָל נישט מעהר צו זײַן פאָלק צוריק געקומען, און קײַנער ווייסט נישט מעהר וואָס מיט איהם איז געוואָרען, נור זאָגען זאָגט מען, אַז די פּאָליאַקען האָבען איהם זעהר הויך געשעצט און אַ שטײַנערנעם דענקמאָל האָבען זיי איהם געשטעלט אין דער אַלכסנדר־גאַס, דאָרט אין דער נײַ־שטאָדט, און אַנדערע זאָגען, אַז צו דעם דאָזיגען דענקמאָל איז אויך צוגעזעצט געווען אַ יעזוס־בילד. —

אַזוי דערצעהלט אויך דערפֿ נקס פֿון צוויי בחורים „עלווים" בײַם רב, אויף וועלכע עס איז עפּעס מיט אַמאָל אײַן אָנשיקעניש געקומען, און זיי האָבען זיך אין אַ שענעם טאָג אויפֿגעהויבען און דעם בריק אַריבער און זענען קײַנמאָל נישט מעהר אין די אַלט־שטאָדט צוריקגעקומען. פֿון דער נײַ־שטאָדט זענען זיי אָבער אויך אַוועק, נאָך טערקײַ זענען זיי געגאַנגען, דאָרט זענען זיי די גרעסטע גענעראַלען אין טערקישען חיל געוואָרען, און האָבען אויף די באַלקאַנישע בערג גרויסע מלחמות געפֿיהרט און גרויס העלדישקײַט בעוויזען, פֿון וועלכע מען דערצעהלט זיך נאָך ביז צום הײַנטיגען טאָג. אײנער פֿון זיי האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אָסמאַן אָדער סולײַמאַן אָדער אָפּשר גאָר מאַחמאַד עפֿענדי, און

דער צווייטער האָט זיך אויך געלאָזט רופֿען אַזאַ שטייגער נאָמען...

אַזוי איז דער פנקס.

נאָר איין איינציגער יוד וואויהנט אין ניי־שטאָדט פֿראַנק און פֿריי און קיינער זאָגט איהם קיין בייז וואָרט נישט, און דעם דאָזיגען יודען רופֿט מען משה׳לע חסיד. איהם האָט דער „קאַצקער" געהייסען אַרויסציהען זיך פֿון דער אַלט־שטאָדט און זיך בעזעצען אין דער ניי־שטאָדט און דאָרטען האַלטען אַ שענק; דאָס איז געוועזען אַזאַ מין „סגולה". און דער דאָזיגער יוד האָט נישט גערוהט און נישט געשלאָפֿען און האָט זיך געלאָזט קאָסטען אוצרות מיט גאָ׳ד ביי נאַטשאַלסטווא, ביז איהם האָט זיך איינגעגעבען צו בעקומען די ערלויבניש, זיך אַריבער צו ציהען אַריבער דעם בריק און זיך צו בעזעצען אין דער ניי־שטאָדט — און דאָס איז געוועזען ביי אַלעמען אַ מין מופת.

און דערמאָנענדיג זיך היינט אַלע יענע אַלטע מעשׂות, מוז איך זיך אויך דערמאָנען אָן די משוגענע, אין שׂרה דעם כליזמר׳ס ווייב, אָדער שׂרה די אַלמנה, און איך געדענק פּלוצלינג אַלעס, וואָס מיט איהר איז געשעהען, און אַלץ וואָס זי האָט אין איהר לעבען אָבגעטהון.

דען טעגליך, געהענדיג אין חדר, בין איך פֿאַר די אַלטע משוגענע פֿערבייגעגאַנגען. טיילמאָל האָב איך זי געזעהען, טאַנצענדיג און שפּרינגענדיג און זינגענדיג לידער אויף אַ הויך קול אָדער זאָגענדיג אויסווענדיג גאַנצע קאַפּיטלעך תהלים און שבת׳דיג׳ע זמירות; טיילמאָל האָב איך געזעהען, ווי ווייסע חברה יאָגט זיך נאָך איהר און זי לויפֿט נעבאך מיט אַלע כחות און בעהאַלט זיך פֿון די שטיינער, וואָס זיי וואַרפֿען איהר נאָך. נאָר אָפֿט האָט אויך פּאַסירט, אַז זי פֿ׳עגט זיך אַוועקזעצען ביים סטאָלב, וואָס ביים עק בריק, און אָבזיצען אַזוי שעה׳ן לאַנג, נישט ריהרענדיג זיך פֿון אָרט, די ליפּען צונויפֿגעפּרעסט איינע צו די אַנדערע און קיין איינציג וואָרט פֿון מויל נישט אַרויסגעלאָזט, נישט ס׳מאָל

קײן בליק װאָרפֿענדיג אױף דער קאָמפּאַניע יונגלעך, װעלכע שטעהען נעבען איהר. אײנמאָל נאָך מיטאָג געה איך אַזױ אין חדר אַרײַן און דערזעה די משוגענע אַרומגערינגעלט פֿון אַ גאַנצע חברה יונגלעך. איך האָב מיך אװעקגעשטעלט קוקען אױף איהר אַ מינוט, און נישט זײענדיג פֿאָרזיכטיג גענוג, האָב איך אומגערען זי אָנגעריהרט מיט דער האַנד. די משוגענע הױבט זיך פּאַמעלעך אױף פֿון איהר אָרט, קוקט מיך לאַנג לאַנג אָן און לאָזט מיר פּלוצלינג אַראָב אַ פּאַטש, װאָס האָט מיר די אױערען פֿערקלונגען, און אין דער אײגענער רגע זעצט זי זיך צוריק אַװעק אױף איהר אָרט, און זיצט װידער שטום, נישט אױסצורעדען אַ האַלבען װאָרט. איך האָב זיך צעװײנט אױפ'ן קול, בין אַװעק פֿון יענעם אָרט און געלאָפֿען אין חדר אַרײַן. —

בײַ דער טהיר פֿון חדר האָב איך מיר די טרעהרען אױסגעװישט און קײן װאָרט נישט דערצעהלט. נור נאָכ'ן לערנען, אַז אַלע חברים מײַנע זענען שױן געװען אַהײם געגאַנגען, בין איך צום רבי'ן צוגעגאַנגען און האָב געפֿרעגט:

— װער איז דאָס די משוגענע?

— די משוגענע? שרה די אַלמנה?

— יאָ רבי, יאָ, שרה די אַלמנה מײן איך.

— װאָס איז דאָ צו פֿרעגען, נאַרעלע! אַ משוגענע איז זי, זײט איך געדענק איז זי אַ משוגענע, אפֿשר שױן צעהן, צװאַנציג יאָהר, אפֿשר נאָך מעהר.

— איך װײס, — האָב איך אױסגעשריגען און האָב זיך פֿערטראַכט — אָבער, רבי, פֿאַר װאָס זאָגט זי דען תהלים אױסװעניג? פֿאַר װאָס דערצעהלט מען אױף איהר, אַז זי װײסט אױסװעניג כמעט דעם גאַנצען מחזור מיט אַלע יוצרות און פּיוטים? װעט האָט מיט איהר דען גמרא געלערענט, װײל מען זאָגט, אַז זי קען גמרא אַזױ װי אַ מאַנסביל?...

אײניגע מינוטען איז דער רבי געשטאַנען װי פֿערשטומט, גלײַך װי ער הערט דאָס אַלעס צום ערשטען מאָל, נאָר באַלד

האָט ער דעם פאַרטיגען ענטפער געהאַט: מיין קינד, איך וועל דיר אַלעס דערצעהלען! אָט די דאָזיגע פרוי האָט אַמאָל געקענט דעם גאַנצען תנ"ך אויף אויסווענדיג, זי האָט אויך אַ סך גמרא געלערענט. נור קוים האָט זי זיך אונטערגעשטאַנען צו צוטרעטען אויך צו די קבלה=ספרים, גענומען לערנען דעם ספר רזיאל און זהר, דאָ האָט זי דער קאָצקער זכרונו־לברכה פערשאָלטען. אַזוי איז די דאָזיגע פרוי אַראָב פון גלייכען יודישען וועג, געגאַנגען אין שלעכטע דרכים, אַראָב פריהער פון וועג און דערנאָך פון זינען, און אַזוי איז זי געבליבען אַ משוגענע ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג...

איך האָב מיך נישט געקענט בערוהיגען מיט דעם רבי'ס ווערטער, און קומענדיג אַהיים האָב איך זיך בעקלאָגט פאַר דער מאַמען, אַז די משוגענע האָט מיך געשלאָגען.

— רעכט אויף דיר! האָט דער טאַטע מיך אָנגעשריגען אָנ= שטאָט מיך צו בעדויערען — וואָס טשעפּעסט דו זיך מיט איין אומגליקליכער קראַנקער פרוי, מיט אַ געשלאָגענע פון גאָט?

— און ווער איז זי, טאַטע? — איז זי נישט אַ שלעכטע זינדיגע נשמה, וועלכע דער קאָצקער רבי האָט פערשאָלטען פאַר איהרע שווערע עבירות? האָט זי זיך נישט אַריינגעלאָזט אין גע= פעהרליכע חקירות און האָט געוואָלט געגען גאָט צו קלוג זיין?...

— ווער האָט דיר דאָס אַלץ דערצעהלט, נאַריש יונגעל?

— דער רבי! — האָב איך אויסגערופען, ווי מען רופט אויס אַ מאַטהעמאַטישען בעווייז, און האָב געציטערט אינ'ם גאַנצען קערפּער.

— קיין וואונדער נישט, אַז אַזאַ מענש רעדט אַזוינע רעד! — האָט דער טאַטע שטיל ווי צו זיך אַליין רעדענדיג גע= ענטפערט. און דאַן האָט ער מוסיף געווען: איבערהויפּט ווען נישט פיעלע ווייסען דאָס דאָזיגע, וואָס מיט איהר האָט פּאַסירט...

און אַז איך האָב זיך געבעטען ביים טאַטען, מיר צו דער= צעהלען אַלעס וואָס ער ווייסט וועגען איהר, איז ער מיר אויס=

געוויבען און האט מיר געערדט ווערטער, וועלכע איך האב צו יענער ציים נישט געקאנט פערשטעהן: — ביזט נאך צו יונג, מיין קינד, און וועסט עס נאך נישט פערשטעהן! דו קענסט נאך נישט דאס לעבען און זיין פינסטערע מאכט, ווען עס קומט מיט שטורם און געוואלט און ריהרט־אן ביז צום נפש. דאן פרעגט מען און מען בעקומט נישט קיין ענטפער, מען זוכט ערקלערונגען און מען געפינט זיי נישט, און אז דער מענש ווערט פערביטערט און פערצאגט, דא פלוכט ער זיין גאט און אלע הייליגע; דו ווייסט נאך גאר נישט די גרויסע שרעקליכע ליידען, וואס דאס דאזיגע לעבען קען מיט זיך מיט בריינגען...

יעצט בין איך אויסגעוואקסען און איך קען עס שוין; איך קען דאס לעבען מיט זיין פינסטערע מאכט, מיט זיינע שטורמען און געוואלטען, איך ווייס, אז מען פרעגט און מען בעקומט נישט קיין ענטפער, מען זוכט ערקלערונגען און מען געפינט זיי נישט, און אויך אלע יענע שווערע ליידען, וואס דאס דאזיגע לעבען קען מיט זיך בריינגען, זענען מיר נישט מעהר פרעמד... און אויך אלעס וואס האט איבערגעלעבט יענע אומגליקליכע פרוי, איז מיר יעצט גענוי בעקאנט מיט אלע איינצעלהייטען — און דאס וויל איך היינט ערצעהלען.

דען שלעכט איז עס, ווען די פינסטערע מאכט ריהרט־אן ביז צום נפש, דאן ווען דאס יונגע בלוט אין די יוגענד־יאהרען שטורמט און רוישט, דאן צופאלען די שטריק, וואס דער מענש האט זיך אלם מענש אויף די הענד געלעגט, און דאס געוועב, וואס די געוואנהייט האט איהם אין זיך איינגעוועבט, קריעכט פונאנדער און עס רייסט ווי א פלאקסענער פאדים ביים דערשמעקען פייער...

* *

*

אויך דיעזע פרוי האט א מאל געלעבט גליקליך. אמת

דענסטמאל אז איהר גליק איז אויך דאן נישט בעשטאנען אין גאלד און זילבער און רייכטימער, דען שטענדיג איז זי געווען איין ארעם מענש, א וויסטע אלמנה, וואס האט געלעבט מיט איהר איינציג טעכטער'ל אין דחקות און נויט; אבער דאס דאזיגע טעכטער'ל, די קליינע אסתר, איז געווען דאס גליק. ווינטער פלעגט די אלמנה פאר די רייכע הייזער פליקען פעדערן, איינקויפען פאר זיי געננז, היהנער און אנדערע עופות, און זומער פלעגט זי פערקויפען אין גאס פרוכטען, און פלעגט דערמיט זיך און איהר אסתר'לען דערנעהרען.

גרייזאוו איז קליין, און די עשירים און די קויפער קען מען ביי די פינגער צעהלען. אבער אויך איהרע בעדערפענישען זענען געווען קליין און קנאפ. געוואוינט האט זי אין א דאךשטיבעל אויסער'ן שטאדט, געגעסען האט זי א שטיקעל גריעסברויט, און פאר'ן קינד האט זי געברויכט עטוואס מילך מיט א סוכארקע; חוץ שבת האבען זיי קיין פלייש נישט געגעסען. און אויך אויף מלבושים האט מען נישט צופיעל בעדארפט.

איהר אסתר'ל איז גאט זיי דאנק א מלכות אויך אין די אבגעריסענע שמאטקעס! און זי, די אלמנה אליין, דארף דאך אודאי און נישט זיך צו פוצען; חתונה האבען א צווייטען מאל וועט זי דאך אזוי ווי אזוי נישט מעהה.

און האט זיך א מאל געמאכט, אז עס האט א טאג אין גאנצען פערפעהלט אויף עסען, האט זי זיך אויך דאס נישט שטארק גענומען צום הארצען; דען וואס זי זאל נישט טהון, וועט זי עס דאך טהון נור צוליעב אסתר'לען — און אזוי פלעגט זי נעהמען די ביידע קישענס פון בעט אראב, פלעגט געהן דערמיט אין שטאדט אריין צום דאזאר און פלעגט עס פערזעצען ביי איהם פאר א פאר גילדען און קויפען מילך מיט סוכארקעס. אפט פלעגט זי זאגען: „יא, ווען מיין יוסף האט געלעבט, איז א זעלבעס נישט פארגעקומען”... אבער אויך דאן, ווען איהר מאן יוסף האט געלעבט, זענען נישט די געבראטענע

טויבען איהר געפלויגען אין מויל אריין, דען דער דאזיגער מאן האט זעהר שווער געארבייט אויפ'ן שטיקעל ברויט; אבער דער עול איז דענסמאל נישט געלעגען אויף איהר קאפ. יעדען זונטאג פריה פלעגט יוסף ארויסגעהן אין די דערפער, צו די פריצים אין די הויפען, פון וועלכע ער האט זיין חיונה געצויגען, דען ער האט א מאדנע פרנסה געהאט: ער איז געוועזען א וואנדער־כליזמר. — די פרנסה פונ'ם יודישען כליזמר איז געוועזען א מאדנע: פארצייטען האט דער יודישער כליזמר אין פוילין פערנומען איין ארט ביי די פריצים אין די הויפען; קיין יום־טוב און קיין באל האט זיך נישט אנגעהויבען, אהן דעם יודישען כליזמר. דער יוד פלעגט שפיעלען א „לכה דודי”, א „מה יפית” און א „כל נדרי”, וואלצערס און פאלקעס, אויך עטליכע אריעס פון בעקאנטע אפערעס, און דערפאר פלעגט מען דעם יודישען מוזיקאנט מכבד זיין מיט א גלעזעל משקה, צווארפען איהם עטליכע גילדען, מען פלעגט אויך אריינפיהרען מארישע, די דיענסט, און דער כליזמר האט מיט איהר געמוזט טאנצען א קאזאק. אפט פלעגען צונויף טרעפען זיך אין הויף א דריי, פיער אזעלכע מוזיקאנטען, און אזוי פלעגען זיי ארומוואנדערן פון דארף צו דארף פון זונטאג פריה ביז פרייטאג, אזוי אז דער „יודען־טערצעט” און „יודען קווארטעט” איז געווארען שפריכווערטליך.

אזא סארט כליזמר איז געוועזען אויך יוסף. יעדען זונטאג אין דער פריה פלעגט ער זיך מאכען אין וועג אריין און יעדען דאנערשטאג אדער שפעטסטענס פרייטאג פריה פלעגט ער צוריק אהיים קומען. ווער האט איהם אויסגעלערנט די דאזיגע מלאכה? — אויף די פראגע האט יוסף קיינמאל נישט געוואוסט וואס צו ענטפערן. ער האט צופעליג אמאל א פידעל אין די האנד געקריגען, די פינגער זיינע האבען זיך אין איהרע סטרונעס פערטשעפעט און פערשידענע טענער האבען זיך פון דער פידעל ארויסגעגאסען; עפעס האט זיך ביי איהם אין הארצען אבגערופען, און וואס עס איז געוועזען, האט ער נישט געוואוסט: עפעס וויכעס,

עפּעס מילדעס, ווי נאָך קיינמאָל נישט אין זיין גאַנצען לעבען.

פֿון דענסמאָל אָן האָט ער אָנגעהויבען עפּטער שפּיעלען אויפֿ'ן פֿידעל, און אַ צווייטער כּליזמר האָט איהם צוגעלערענט. טיילמאָל פֿלעגט ער זיך אויפֿחאַפּען אין מיט'ן נאַכט, אַראָבּ־שפּרינגען פֿון בעט, אַראָבּחאַפּען די פֿידעל פֿון דער וואַנד און אָנהויבען שפּיעלען. אין אַזוינע מינוטען פֿלעגט ער פֿיהלען ווי עפּיס אינעווייניג אין האַרץ זינגט זיך, און ער פֿלעגט זיך צע־וויינען. עס איז אָבער געקומען דערנאָך אַ צייט, ווען ער האָט שוין נישט מעהר געוויינט, און אויך יענע ווייכקייט און מילדקייט האָבען זיך נישט מעהר אָבגערופֿען — דאַן האָט ער שוין רוהיג געשפּיעלט זיינע „מה־יפית'ען, געטאַנצט מיט מאַרישען דעם קאָזאַק, געטרונקען זיין גלעזעל און געחאַפּט זיינע עטליכע גילדען. אָפֿט פֿלעגט ער אַהיים קומען אין גאַנצען בשלום, מיט אַ גאַנצען גוף און מיט די עטליכע גילדען אין דער קעשענע, נור דאַן פֿלעגט איהם אָפֿט פֿעהלען אַ פֿאָלע פֿון זיין קאַפּאָטע, און ער פֿלעגט זיך פֿאַר דעם ווייב פֿערענטפֿערן: „שרה! מיר האָבען זיך בלויז אַ שפּאַס געמאַכט, איך און דער העדר גראַף. און דער העדר גראַף, שוין אַ ביסעל אויפֿגערוימט, האָט אויף מיר אָנגע־רייצט זיין קאַסטאָר'ן, דעם גרויסען הונד״...

און שרה הערט דאָס אויס און איז זיך גאַנץ גלייכגילטיג; עס האָבען דאָך דאָס געטהון די גרויסע שׂרות, וואָס דער מאַן האָט די גאַנצע חיונה פֿון זיי, און זי מ'שטיינס נעזאָגט, וואָס איז זי גאָר? אַ יודיש ווייבעל! און וואָס איז איהר מאַן? אויך נישט מעהר ווי איין אָרעמער יוד — און וואָס פֿאַר אַ רעכט קען זי גאָר האָבען, זיך צו בעקלאָגען? און איבערהויפּט איז דאָס ווייבעל נישט געווען געוואָהנט פֿיעל צו גריבלען זיך און צו קלערען; זי האָט נאָר געוואוסט, אַז דריי מאָל אין טאָג דאַרף מען דאַווענען, און דאָס האָט זי געטהון מיט גרוים כּונה, אין דער וואָכען ביי זיך אין שטיבעל און שבת אין דער ווייבערשער שוהל,

יעֶדעֶם מאָל, ווען דער מאַן פלעגט פון דאָרף צוריקקומען, האָבען איהר ווערטער געפעהלט, צו רעדען מיט איהם. ער פלעגט איהר פרעגען: „נישטאָ עפּעס צו עסען, שרה"? און זי פלעגט אלעמאָל ענטפערן: „ס'איז דאָ", און פלעגט איהם דערלאַנגען דאָס עסען, אַ מאָל אַ ביסעל וואַרמע זופּ, אַ מאָל פיש־יויך מיט אַ קיכעל — מעהר האָט זי נישט געוואוסט...

אָבער דאָס דאָזיגע רוהיגע, איינפאַכע לעבען איז מיט אַ מאָל אַנדערש געוואָרען; שרה האָט אַ טאָכטער געבאָרען, די קליינע אסתר.

דענסטמאָל האָט זיך ביי שרה צום ערשטען מאָל דאָס ווייבליך־מיטערליכע אָבגערופען. זי האָט טיעף אויפגעאָטהעמט, ווי נאָך קיינמאָל נישט אין לעבען, זי האָט אַליין נישט געוואוסט, וואָס מיט איהר איז און פאַרוואָס טהוט זי דאָס. נאָר געפיהלט האָט זי ביי זיך דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען, אַז זי איז עפּעס, וואָס זי איז פאָרדעם נישט געווען, און אַז זי האָט יעצט קייטען אויף די הענד, וועלכע זי טראָגט זעהר גערן; ערשט יעצט האָט זי אָנגעהויבען פיהלען דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען, גלייך מיט אַלע איהרע אומגליקליכע טויזענדער שוועסטער, אַז אַ חוץ דעם סדור מיט'ן טייטש־חומש און די ווייבערשע שוהל האָט זי נאָך אַ חלק עפּעס אין לעבען, וועלכער קיין מענש טהאָר עס נישט בעריהרען, און ווער עס ריהרט עס אָן, בעריהרט איהר נשמה. — דענסטמאָל האָט זי זיך געפיהלט די גליקליכסטע אין דער וועלט, און שטענדיג האָט זי יענע גליקליכע צייט דער־מאָנט, און אַלעמאָל ווידער דערמאָנט.

וואונדערבאַר האָט דאָס קינד אין איהרע אויגען אויסגע־יעהען, און זי איז ווירקליך אַ וואונדערבאַרעס קינד געווען!

דער טאַטע איז געווען אַ כליזמר, אַ מענש מיט אַ מוזיקאַלישער בעגאַבונג — קיין וואונדער נישט, אַז נאָך אין די פריהסטע יוגענד האָט אויך דאָס קינד געוויזען, אַז עס וואַקסט אַ מוזיקאַלישע קינסטלערין. און דאָס מעדעל איז אַלץ עלטער און שענער גע־

וואָרען און איז ווי אַ בליהענדיגע בלום געוועזען, און דאָס האַרץ ביי דער מאַמען איז געוואַקסען פאַר נחת.

ווענען אַרט עס אַז אסתּר האָט נישט אַזאַ שיין קליידעל, ווי עס טראָגען די גבירישע קינדער? וועגען די אַנדערע אָפשר אויך אַזוי קלוג ווי איהר אסתּר, אויך אַזוי שיין ווי זי און האָבען זיי אָפשר אויך אַזאַ זיס קול ווי איהר קליינע אסתּר? און אויך די קליינע אסתּר האָט זיך נישט געקימערט וועגען די אַנדערע און האָט זיך נישט צוגעקוקט צו זיי און האָט מיט זיי קיינמאָל נישט געשטיפט און זיך געשפּילט. שטיל פלעגט זי זיצען פאַר זיך, און פלעגט זיין פערקלעהרט. זי איז געווען עפּעס גאָר אַ בעזונדער קינד. אַלעמאָל, ווען יוסף פלעגט אַהיים קומען פריה פון זיין וועג, שוין דאָנערשטאָג ביי נאַכט, פלעגט ער נעהמען צו זיך דאָס קינד אויף׳ן שויס און פלעגט איהר אויף׳ן פידעל פאָרשפּיעלען און פאַרזינגען, און דאָס קינד פלעגט זיך טיעף איינ־הערען און פלעגט פּרובען מיט דעם צאַרטען דינטשעקען שטי־מעלע אַלעס פּונקט ווי דער פאָטער נאָכצומאַכען! און דער פאָטער פלעגט אַלעמאָל פערזיכערן שרה׳ן, אַז אסתּר איז צו עפּעס גרויסעס געבוירען און וואָלט זי זיין אַ יונגעל, וואָלט זי גאַנץ זיכער אויס־געוואַקסען אַ וועלט־בעריהמטער חזן, עפּעס אַ מין קאַשטאַן, אַ ישראל׳קע שקודער אָדער נאָך אַזעלכע גרויסע.

דאַן איז פּלוצלינג דאָס גרויסע אומגליק געקומען: דער בליזמר איז איין אומנאַטירליכען טויט געשטאָרבען — דורך אַ גנעדיגליכען שפּאַס פון אַ העכער גראַף. ביי שרה׳ן אין האַרץ אָבער האָט זיך אַ געדאַנקען ענטוויקעלט — אַזוי מאָדנע און פּאַרט אמת — אַז עס איז גאָר רעכט און גוט, וואָס דער מאַן איהרער איז גע־שטאָרבען, דען יעצט וועט אסתּר נאָר איהר אַליין געהערען, איהר אַליין און מעהר קיינעם נישט. פון יעצט אָן וועט איהר לעבען פעסטער זיין צוגעקניפּט און איינגעפלאָכטען אין אסתּר׳ס לעבען.

די ערשטע צייט האָט זי געקלאָגט און געוויינט, אַז עבית

ווען זי נאך איהר מאן טרויערן און אז קיינעם האט נאך ניט פאסירט אזא'ן אויסגעפאלענע שטראף ווי איהר; אבער אויך די דאזיגע ביטערע צייט איז פאריבער. „גאט האט דאך מיר מיין טאכטער געשאנקען — פלעגט זי אין ביטערע מינוטען צו זיך אליין צו רעדען — און מיין טאכטער איז איין אוצר, און גליקליך איז די מאמע וואס פערמאגט אזא'ן אוצר, און איך, איך בין דאס די גליקליכע מאמע". און טויזענדער מאל האט זי די דא= זיגע ווערטער איבערגעחזרט, ביז טיילמאל האט זי שוין אליין ניט געוואוסט וואס זי רעדט; טיילמאל האט זיך איהר גע= דאכט, אז ערשט יעצט האט זי אנגעהויבען וויסען, ווי טהייער איהר טאכטער איז איהר, אז איהר הארץ איז צו ענג, אום צו קענען פערטראגען די דאזיגע גרויסע ליבע צו איהר טאכטער און אז דער מאן איהרער איז נאר א שטערניש געווען אין איהר ליבע צו איהר טאכטער — אבער די קינדער פון דעם דאזיגען אומגליקליכען פאלק זענען ניט שולדיג, ווען זיי זינדיגען אזוי שווער, דען זיי וויסען ניט וואס זיי טהוען. טיילמאל פלעגט זיך דאס קינד אויפכאפען ביינאכט פון שלאף, און פלעגט זיך שטארק דערשרעקען, זעהענדיג ווי די מאמע זיצט נאקעט ביי איהר בעטעל און קוקט איהר גלייך אין געזיכט און די ליפען איהרע שעפצען: „יא, טאכטערשי, יא, מיין גאלד=טאכטער'ל, מיין לעבען! פינף און דרייסיג יאהר בין איך יעצט אלט, און ביז דו וועסט אויסוואקסען, ביז דו וועסט חתונה האבען, וועל איך שוין זיין א יאהר פופציג — אוי גאט, אוי גאט! וויא איז דאס נאך לאנג, און ווער ווייס וואס מיר איז נאך בעשערט צו ליידען ביז יענער צייט!"

און דאס מעדעל ווערט וואס א טאג שענער, וואס א טאג קליגער און געראטענער! קומט איהר־צו די אויערען עפעס א טאן פון א שפיעלען אדער א זינגען, דאן שטרעקט זי זיך אויס אויף דער ערד ליגענדיג אויפ'ן בויך, שפרייט אויס די הענדליך מיט די פיסלעך, ווי איינער וואס שווימט, די אויגען קוקען

שטײַף, די אויערען זענען אויסגעשטעלט, און אַזוי ליגט זי, ווי זי וואָלט אָן אַלץ אין דער וועלט האָבען פערגעסען. אָבער ווער וועט זיך אין דער יודישער גאַס אויף איהר אומקוקען, און זי פערשטעהען? און וואָס ווײסט די מאַמע פון איהר און וואָס זי האָט צו דערצעהלען?

עס קומט קײנעם נישט אויפ׳ן זין אַרויף, אַז אַ מאָל וועט זײַן אַ צײַט, וואָס טויזענדע וועלען זיך אויף איהר אומקוקען און וועלען זי פערשטעהען. אויך אסתר אַלײן ווײסט נישט, וואָס אין איהר געהט פאָר.

ווי אַ רויז איז זי אויפגעגאַנגען און האָט געבליהט פון טאָג צו טאָג מעהר און פון חודש צו חודש, און ווער עס האָט זי אין דער יודישער גאַס געזעהען, האָט זיך אומגעקוקט און איז שטעהן געבליבען. יעדען טאָג געהט זי יעצט דורך די יודישע גאַס ביז צום עק בריק מיט אַ קוישעל אויפ׳ן האַנד און שרײַט: „עפעל, עפעל! קאַרשען! בערנעס! קויפט, קויפט”! — און די מאַמע, די אַלמנה, זיצט יעצט אין שטוב און קאָכט אַ זופ פאַר איהר טאָכטער און גרײט איהר צו אַ רײן קלײדעל, און אַז די טאָכטער קומט צוריק פון גאַס אין אָווענד, זינגט זי דיא מאַמען ליעדלעך פאָר, און די מאַמע הערט זיך אײַן און איהרע אויגען ווערען גרויס. טײלמאָל מאַכט זיך, אַז די טאָכטער צווינגט זיך און די מאַמע הויבט אָן צו ווײנען — דען זי פיהלט זיך אַזוי גליקליך, אַזוי איבערגליקליך. און איהר ווילט זיך פלוצים, אַז די צײַט זאָל שוין זײַן וואָס גיכער אַוועקגעפלויגען און איהרע אויגען זאָלען שוין דערלעבען צו זעהען איהר אָסתר׳ל נעבען איהר בעשערטען: „נאָך זיעבען יאָהר, נאָך זעקס, נאָך פינף! אָה גאָט אין הימעל, טאַטע פאָטער! — קרעכצט די אַלמנה, — ווי לאַנג איז נאָך די צײַט און שווער איז דאָס וואַרטען”!

נאָך פינף און פיער יאָהר, נאָך דרײַ און צווײַ — און אויך די דאָזיגע לאַנגע צײַט איז ענדליך אַריבער. אָבער וואָס אַלעס אין דער וועלט וואָלט די אַלמנה נישט יעצט געגעבען, אַז יענע

צייט זאל נישט זיין אריבער, אדער עס זאלען זיין עביגע יאהרען, וועלכע קענען זיך קיינמאל נישט ענדיגען! אונטערדעסען אבער איז די קליינע אסתר א גרויס מעדעל געווארען, א שענעס רייצענדעס מעדעל, און קאן טהון אלעס וואס איהר הארץ גלוסט. ווי אבער יענע צייט איז אריבער, דא זענען אריבער אויך אלע יענע זיסע חלומות, וואס עס האבען זיך געחלומט דער אלמנה וואכענדיג און שלאפענדיג, און דענסטמאל איז אלעס אזוי אנדערש געווארען, אזוי אין גאנצען אנדערש פון אנהויב ביז'ן סוף. דענסטמאל איז א שטורמווינד אויף דאס שטיל הייזעל געקומען און האט עס אומגעדרעהט, אזוי אז קיין מענשליכע האנד איז נישט אים שטאנד געווען דעם שטורם אבצוהאלטען און אויך די אלמנה זאון אויך די טאכטער האבען נישט די קראפט געהאט איהם אבצוהאלטען. וואס ווייס די ארימע אלמנה און וואס פערשטעהט זי וואס עס טהוט זיך? ווער וועט פאר איהר עפענען דאס בוך פון לעבען און ווער וועט איהר אויסטייטשען וואס אין איהם שטעהט געשריבען? — אסתר אבער האט יא געלייענט אין דעם דאזיגען וואונדערליכען בוך, וועלכער האט זיך איהר אויפגעעפענט און עס האט זיך פון זיך אליין געלייענט, און אז דאס לעבען האט זיין שטימע צו איהר ערהויבען, האט איהר שטורמישער גייסט קיין שום גרעניץ נישט מעהר געקאנט, דען עס האט אין איהר ווי א פלאמפייער זיך אנגעצונדען, און די שטריק אויף איהרע דענד זענען צעפאלען ווי א פלאקסענער פאדים ביים דערשמעקען פייער, און דאס געוועב, וואס די געוואוינהייט האט פערטיג געמאכט, איז צעקראכען ווי א קלייד וואס איז פון מאטען צוגעסען...

און מערקווירדיג! — נישט די יעבע האט דאס מאל איהרע וואונדער געוויזען, נור אנדערע פערבארגענע רעדלעך האט די איבער אונז געוועלטיגענדע האנד אין בעוועגונג געזעצט און א נייע לעבען איז געשאפען געווארען. —

דאס בעוועגענדע רעדעל איז דאס מאל געווען א קליין

ליעדעל פון וואָלפגאַנג פון געטהע, אין מוזיק געזעצט פון לודוויג וואַן בעטהאָווען...

* *

*

גרײַדאָוו פון יענער זײַט בריק.

ריין און נײַ און פֿריש ליעגט עס אויסגעגאָסען, און די וואַסער פון דער ווארטאַ רינגלען עס אַרום פון אַלע זײַטען, און דער „קוריער וואַרשאַווסקי״ רופט עס: „דאָס קלײַנע ווענעדיג״. אויך די נאַטור אַליין שײַנט אײַן אונטערשײַד צו מאַכען; ליכטיג און גאָלד־שטראַהלענד העבט זיך די זון אויף איבער דעם דאָזיגען טהײַל שטאָדט, וועהרענד זי קוקט פינסטער און פערחמורעט איבער די אַלט־שטאָדט, ווי זי וואָלט חוזק מאַכען פון דעם ביסעל יודען מיט זײַער פינסטערען דל.ת. אָבער די יודען פונ׳ם געסעל ווײַסען דאָס נישט און פערשטעהען דאָס ני־ט; דען די טויטע ווײַסען נישט און פערשטעהען נישט! דערצו נאָך דאַט דער פּאָליאַק פון תמיד אָן זײַ צוגעוואָהנט, גרײַט צו זײַן שטענדיג, צו שפּאָט און לאַכען, און אויך די גוים פון דער נײַ־שטאָדט פידלען נישט וואָס זײַ טהוען שלעכטס און ווי זײַ פײַניגען. דער אײַנציגער יוד, וואָס וואָהנט דאָ צווישען זײַ, איז ר׳ משה חסיד; ער האַלט דאָ דעם ווײַנשענק. וואוידנען וואוידנט ער אין דעם שענסטען הויז פון דער גאַנצער שטאָדט, פונקט אַנקעגען דער קירכע „די הײַליגע אננאַ״. אין דעם זעלביגען הויז אינ׳ם אונ־טערשטען שטאָק געפינט זיך דער אײַנציגער אַפּטײַק, וואָס די שטאָדט פערמאָגט. אין דער צווייטער זײַט איז די „נאַראָדאָוואַ שקאָלאַ״, און אינ׳ם אויבערשטען שטאָק איז דער רעדוטען־זאַל, וואו עס ווערט אים פריהלינג און אים זומער טהעאַטער גע־שפּיעלט.

גרײַדאָוו איז גאָר אַ קלײַן שטעדטעל, און דער שטאַם פון דער נײַער צײַט איז ביז אַהין נאָך נישט געקומען; אָבער פּאָרט

זוערט דא אים פריהלינג און אים זומער טהעאטער געשפיעלט און עס קומען ארטיסטען און מוזיקער אויף גאסטראלען, דען בעמיהט וועגען דעם האט זיך דער „פאן ראדצא״; אזוי וועניג־סטענס זאגט ער אליין, און מיר מוזען עס איהם גלויבען. ווער איז דער פאן ראדצא און פאר וואס רופען איהם יודען און קריסטען דער פאן ראדצא? דאס לאזען מיר איבער פאר די געשיכטס־פארשער, און פאר אונז איז גענוג, ווען מיר ווייסען, אז דער הערר ראדצא האט שטארק א הנאה דערפון, ווען מען רופט איהם פאן ראדצא, און דעם הערר ראדצא׳ס הויפט־בעשעפטיגונג איז, צו זיצען גאנצע טעג ביי רבי משה שענקער אין ווייןשענק אדער פאר׳ן מאגיסטראט, וואו עס איז אויך „דער סאנד״; דארט זיצט ער זיך אויפ׳ן בענקעל, און דארף עמיצער איין עדות, וואס זאל האבען געזעהען אדער געהערט עפעס, איז דער הערר ראדצא שטענדיג גרייט, צו זיין דער געווינשטער עדות. אמת דער פאן ראדצא האט קיין פרייז־קוראנטען פאר עדות־זאגען קיינמאל נישט פער־עפענטליכט, און דאך האט יעדער גענוי געוואוסט די טאקסע: עדות זאגען אהנע שבועה האט געקאסט צוויי גילדען פויליש, מיט א שבועה — דריי גילדען, פלעגט ער דארפען ביי די אייגענע כפראווע צוויי אדער דריי מאל זיין, פלעגט ער געבען איין הנחה אויף א דריטעל. נאר ווירער זאגען, אז די פרייזען ביי איהם זענען געווען „פרי־פיקס״ קען מען אויך נישט. דער פאן ראדצא איז בטבע געווען זעהר א גוטער מענש, א מענש וואס לאזט זיך דאנדלען, און האט א מאל פאסירט, אז מען האט נישט בעצאהלט די פולע טאקסע, פלעגט ער אויך שווייגען. א חוץ די אלע מעלות טובות, וואס גאט האט איהם געשענקט, האט דער הערר פא׳עסקי געהאט אויך עפעס א היטעל מיט א גרינעם לאמפאס און א קאקארדע; דערצו האט ער זיך נאך געלאזט וואקסען א פאר לאנגע געדיכטע וואנסעם, און זיך פערשאפט א נאז פון א רויט־בלאען קאליר; אזוי אויך האט דער הערר ראדצא פערשטאנען גאנץ געלויפיג פראנצויזיש —

און אויך דאס מוזען מיר איהם גלויבען. ער דערצעהלט אונז, אז צוריקקומענדיג פון פאריז, האט ער דאס גאנצע שטעדטעל געמאכט פאר געבילדעטע לייט, ער האט פאר זיי אויפגעעפענט א נייע וועלט, האט זיי געגעבען דעם געשמאק פון מוזיק און קונסט, האט זיי געלערענט טאנץ און שפיעל, האט זיי אויסגעפיינערט און אויסגעאיידעלט דעם עסטהעטישען זין און האט זיי געמאכט ביסלעכווייז פאר אמת'ע אייראפעער. אזוי קומט א דאנק איהם, יעדעם יאהר קיין גריידאוו א טרופע אויף א גאסט-שפיעל, אזוי שפיעלט זי עטליכע וואכען און אזוי געהט זי ווידער איהר וועג.

און נאך דעם אלעם האלט זיך דער הערר ראדצא ביי זיך נישט גרויס און שטאלצירט נישט מיט זיינע וואהלטהאטען וואס ער טהוט מיט דעם שטעדטעל; ער איז אזוי וויים בעשיידען, אז ער שעמט זיך אפילו נישט צו זיין אין א יודישער ווייןשענק. אלע ווייסען שוין: טרעפט מען נישט דעם הערר ראדצא זיצענדיג אויפ'ן בענקעל פאר'ן מאגיסטראט, זיצט ער אין דער ווייןשענק ביי ר' מאשקע'ן.

יודען – פלעגט פאלעסקי שטענדיג זאגען – זענען ארענט-ליכע מענשען, זיי געבען ריינעם שפריט און גיסען קיין קאם וואסער נישט צו, און דעריבער פאסירט אויך אפט, אז ער ווערט נישט ווילענדיג שכור; א חוץ דעם – פלעגט ער מוסיף זיין שטילער-הייט – האבען די יודען נאך א מעלה: ביי זיי קאן מען קריגען א מאל א גלעזעל משקה אויף קרייד, ווען עס מאכט זיך א מאל, אז עס פערפעהלט גראד דער גראשען...

און נאר איהם האט דער יוד מאשקא צו פערדאנקען – אזוי זאגט פאלעסקי – וואס ער האט בעקומען די ערלויבעניש, צו וואהנען אין דער ניי-שטאדט און זיך דארט צו עפענען דעם ווייןשענק. אויב דער הערר ראדצא האלט זיך דאס מאל זעהר געניוי אין דעם אמת, איז שווער צו זאגען; אמת יעדענפאלס איז, אז ער האט פונ'ם יודען שענע עטליכע הונדערט גולדען גענומען

אויף אָװעקגעבען װײַטעה צו די פערשידענסטע מינ'ש נאָװניקעם אין דער גובערניע; אויב, און װיפיעל עס האָט זיך אויך ביי איהם אָבגעשטעלט, איז שװער פעסט צו שטעלען. װי די מעשה אָבער איז: רבי מאָשקע האָט די ערלויבניש בעקומען, און האָט פון דאָ אָן אָנגעהויבען װאוינען אין דער נײַ־שטאָדט. איבערהויפט איז די גאַנצע מעשה מיט ר' מאָשקעס װאוינען אין דער גויעשער גאַס געװען אַ רעכט ביסעל מערקװירדיג. דען ר' משה איז געװען איין אומגליקליכער מענש: עס האָבען זיך ביי איהם קיין קינדער נישט געהאַלטען; װי באַלד עס איז ביי איהם איינם געבוירען געװאָרען, איז עס באַלד געשטאָרבען. דאָ האָט איהם „דער קאָצקער" אַ קופערנע קמיע געגעבען, װעלכע ער זאָל שטענדיג אויפ'ן האַלז טראָגען; און אויך האָט ער איהם פאַרזאָגט, ער זאָל באַלד אַרויס פון דער אַלט־שטאָדט און זיך אַריבערציעהען אין די נײַ־שטאָדט אויף דער אַנדערער זײַט בריק, צװישען די גוים. דערהערענדיג דעם רבי'ס רייד, איז ר' משה שטאַרק דערשראָקען געװאָרען: פאַרװאָס הייסט איהם דאָס דער צדיק, ער זאָל זיך אַרײַנציעהען צװישען גוים? װאָס זאָל ער דערמיט מיינען? — עפּעס אַ מערקװירדיגע „סגולה"! — עס פערשטעהט זיך, אַז באַלד האָט ר' משה געפאָלגט, װאָס דער צדיק האָט איהם געהייסען, און האָט זיך געלאָזט קאָסטען אוצרות געלד ביז ער האָט בעקומען די ערלויבניש צו װאוינען אין דער נײַ־שטאָדט. ער האָט זיך בעזעצט אין דער גויעשער גאַס פון יענער זײַט בריק. ר' משה האָט זיך געעפענט דאָרט אַ װײַנשענק, און אַלע אײַנװאָהנער פון דער נײַ־שטאָדט האָבען זײַן שענק בעזוכט; דאָרט פלעגען זיי זיך צוזאַמענקומען און אָבהאַלטען זייערע אסיפות בײַ טאָג און דאָרט פלעגען זיי שפּיעלען זייערע קאָרטען בײַ נאַכט און זייער ביליאַרד און שאַך.

ר' משה איז געװאַקסען און איז ביסלעכװײַז רײַך געװאָרען. און איבערהויפט זומער־צײַט, װען די אַקטיאָרען פלעגען קומען, פלעגען חברה גאַר נישט מעהר אָבטרעטען

פון ר׳ מאָשקעס שענק; גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט פלעגען זיי דאָרט פערברענגען. דען די אַרטיסטען פלעגען אין איינעם פון די שענק־צימערן מאַכען יעדען טאָג די רעפּעטיציעס פון די שטיקער, וועלכע האָבען געזאָלט ביי נאַכט אויפגעפיהרט ווערען פאַר׳ן פובליקום, און דעריבער פלעגט דאָרט אַ גרויסער עולם געוועהנליך זיך צוזאַמענקומען, און אַ לעב צו געבען מיט די אַרטיסטען. עס פערשטעהט זיך, אַז דער ראַדצאַ פאַן פאַלעסקי איז אַלע מאָל געווען אין דער שפּיץ, און ווער רעדט נאָך, אַז ער האָט גנעדיגליך געמאַכט אַ ליבעס־ערקלערונג דער קליינער בלאָנדער קרולאָקאָווסקאַ, אַ סוברעטע מיט אַ רויט פּנים׳ל, דעמאָלט איז ער שוין אויף אַ רגע נישט אָבגעטרעטען פון ר׳ מאָשקע׳ס ווײַנשענק, און אויף איהם קוקענדיג האָבען אויך די אַנדערע אַזוי געטהון; יעדער האָט זיך אויסגעקליבען זיין מעדעל, דער אַ כאָריסטין, דער עפּעס גרע־סערס, יעדער לויט זיין פערמעגען, און ר׳ מאָשקעס הויז האָט געהילכט פון פרייד און לוסט און שטורמישעס לעבען.

און דאָרט, אויף יענער זייט בריק, ליעגט די יודישע גאַס, פערחמאַרעט און פערנעבעלט און שווער עטהעמדיג — קיינער אָבער האָט ר׳ מאָשקען נישט איבעל גענומען, דען אַלע האָבען געוואוסט, אַז וואָס ער טהוט, טהוט ער לויט דעם אויסדריק־ליכען בעפעהל פונ׳ם צדיק.

עס פלעגט זיך מאַכען אַ מאָל, אַז אַ יוד פון דער יודענ־גאַס איז אַריבער אויף יענע זייט בריק צוליעב אַ געשעפט, דאַן פלעגט ער זיך גיך אָבפּטר׳ן און פלעגט גיך צוריק אַהיים, און דאָס האָט מען פאַר קיין עוולה נישט געהאַלטען; אַ מאָל פלעגט זיך אויך מאַכען, אַז אַ יוד איז אַהין געגאַנגען מיט עפּעס אַ וועקסעלע אויף אַ פּריץ אָדער פלעגט געהען מיט אַ „סומע" צום פּריץ, אָדער עפּעס אַ טרעגער אָדער אַ קרעמער, וועלכער טראָגט אַרום זיין סחורה אין די הייזער, פלעגט קומען מיט זיין סחורה, דאָ פלעגט אַ זעלכער זיין געשעפט אַזוי גיך ווי מעגליך

פּטר'ן און פֿלעגט גיך צוריק – אָבער נאָך האָט די בריק געטײלט גאַס פֿון גאַס, לעבען פֿון לעבען און מענש פֿון מענש און אײנעם איז מיט דעם אַנדערען כמעט נישט געקומען אין בעריהרונג ; נאָך איז נישט געקומען דאָס רײנע לופֿטעל, וואָס זאָל מיט זיך מיטטראָגען איבער'ן וואַסער יענעם קערענדעל וועלכעס עס זאָל פֿערזענקען אין דעם שוים פֿון דער פֿרעמדער ערד, אום עס זאָל וואַקסען און זאָל פֿרוכטען טראָגען . . .

אָבער אין אײנעם פֿון די שבת־טעג, אין אַ פֿערחמאַרעט־טרויריגען טאָג, ווערהענד אַ נאַסער פֿוילער שנעע איז געגאַנגען – דאָ איז אסתר'ל, די אַלמנה'ס טאָכטער אַריבער איבער'ן בריק, צום ערשטען מאָל אין לעבען איז זי אַריבער, און מיט'ן קויש אויף דער האַנד איז זי אַרײן צו ר' מאָשקען אין שטוב .

און אַ פֿרײַטאָג איז דאָס געווען . די אַלמנה איז עפּעס קראַנק געווען און אסתר'ל האָט איהר אַרבײט איבערנומען, אַרויסצוגעהן מיט'ן ביסעל סחורה אין שטאָדט און צו פֿערדינען די עטליכע גראָשען אויף שבת־הוצאות . דער האַלבער טאָג איז אָבער שוין געווען אַ וועק, און די עטליכע געלײזטע גראָשענס זענען נאָך געווען אַזוי קנאַפּ און די חלות און ציבעלעס און אײער זענען נאָך געווען אַזוי פֿיעל, דאָ איז אסתר'לען געקומען עפּעס אַ געדאַנקען אין זין אַרײן, און זי האָט אַ מינוט לאַנג געקעמפּפט קעגען זיהם – אָבער אין דעם הײם ליעגט די מאַמע קראַנק און דאָ איז שוין אַזוי שפּעט און באַלד וועט אָנרוקען די נאַכט . זי איז צוגעגאַנגען ביז'ן בריק, און האָט זיך אָבער אָבגעשטעלט . אַ פֿוילער רעגען איז געגאַנגען . עס קומט אָנצוגעהען ראובן דער מעקלער, און זי זעהט, ווי נישט קלערענדיג, געהט ער גיך אַריבער . פֿון דער קירכע שלאָגט די גלאָק, טיעף און פֿײערליך . זי קלערט נישט מעהר לאַנג, און חאַפּט זיך אויף און געהט, אין אַ מינוט שפּעטער איז זי בײ ר' מאָשקען אין שטוב . קוים אָבער איז זי די שוועל אַריבערגעטרעטען, איז זי

שטעהן געבליבען פערוואונדערט; דען צום ערשטען מאָל אויף איהר לעבען האָט זי אַלע יענע נייע מענשען געזעהען מיט זייער פראַכט און זייערע מאַניערען, און אַ געדאַנקען איז איהר געקומען אין זינען אַריין, אַז דאָס איז פאַרהאַן עפּעס אַ נײַ לעבען, וואָס מוז זיין אַנגענעהמער און וועלכעס איז אַזוי גאַנץ אַנדערש ווי דאָס לעבען אין דער יודען־גאַס, און דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען. אויף גיך האָט זי פערקויפט אַלעס, וואָס בײַ איהר אין קויש איז געווען, און איז גיך אַרויס פון שטוב און אַרויס פון דער נײַ־שטאָדט, דען זי האָט דאָ לענגערעס נישט געקאָנט אויסהאַלטען.

דער מוטער אָבער האָט זי פון קיין זאַך נישט דערצעהלט, און האָט אַליין נישט געוואוסט, פאַר וואָס נישט. עפּעס האָט זי דעם דאָזיגען טאָג גערעדט און גערעדט, און עס האָט זיך נישט געקלעבט אַ וואָרט צו אַ וואָרט; עפּעס האָט זי זיך שטאַרק פונאַנדער געלאַכט, גאָר נישט ווי איהר געוואוינהייט. נאָר מינוטענווייז האָט זי זיך שטאַרק פערטראַכט און איז געווען ווי פערחלום׳ט...

אָבער שוין דעם קומענדיגען זונטאָג, און דאַן מיטוואָך און דאַן פרײַטאָג איז אסתר׳ל ווידער אַהין צו ר׳ מאָשקען אין הויז, און דאַן האָט זי אָנגעהויבען קומען טאָג טעגליך, און האָט אַליין נישט געוואוסט וואָס די געהיימע קראַפט איז, וואָס ציהט זי אַהין.

נײַע בעטראַכטונגען האָבען איהר האַרץ אויסגעפולט, זי האָט מיט די אויגען געשלונגען דאָס נײַע לעבען, און אַלעס איז איהר עפּעס אַזוי פרעמד געווען, און זי האָט עס נישט פערשטאַנען; טייל מאָל האָט זיך איהר געדאַכט, אַז דאָס נײַע לעבען איז זעהר זעהר ווייט פון איהר, און טייל מאָל ווידער, אַז עס איז גאָר נאָהענט, אַז זי דאַרף נאָר אויסשטרעקען די האַנד, אום עס צו נעהמען. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם איז דער ווינטער אַוועק. רבקה, ר׳ מאָשקעס ווייב, פלעגט מיט איהר רעדען יעדען

טאָג, זי פלעגט איהר דערצעהלען פון אַלעם וואָס עס קומט פאָר ביי זיי אין הויז און פריהלינג און זומער, און פונ'ם גרויסען פאַראַד וואָס דאָרט טהוט זיך און פון די אַקטיאָרען און די זינגערס און פון דער קליינער קרולאָקאָווסקאַ און דער גרויסער קאָוואַלסקאַ און פון די פריצים און שׂררות און ווי זיי שפּיעלען ביליאַרד און ביינדלעך...

שפּיעלען? און אין ביינדלעך? — האָט דאָס מעדעל געפרעגט נישט וויסענדיג וואָס מיט איהר טהוט זיך, און איז געווען ווי אין אַ חלום — איהר לאַכט פון מיר, רבקה'שו! איז מעגליך, אַז ס'איז פאַרהאַן דערוואַקסענע מענשען, מענשען וואָס זענען שוין מעהר נישט קיין קינדער און זייערע יונגלישע יאָהרען זענען שוין אַריבער, און די דאָזיגע מענשען שפּיעלען זיך ווי די קליינע קינדער?

— נאַטירליך! — האָט רבקה געענטפערט. מיינע לייט שפּיעלען נישט צום צייט־פערטרייב, נאָר צו פערדיענען אַ רעכטען גראָשען. עס טרעפט אָפט, אַז מען געהט אין אַ געוועט.

איך געדענק פאַר יאָהרען האָט זיך גראַף קראַשנעצקי געוועט מיט זיינם אַ בעקאַנטען וועגען אַ שפּאַס, וואָס ער האָט געוואָלט מאַכען מיט דעם פרייליין ווישניעווסקאַ; איינגעשטעלט האָט מען דעם גראַפ'ם אַ גוט, און דער גראַף האָט דאָס גוט פערשפּיעלט, ווייל דאָס פרייליין האָט נישט ערלויבט, מיט זיך צו שפּאַסען... דו וואונדערסט זיך, אסתר'ל? — נור יאָ! וואָס האָב איך דיר דאָ געוואָלט זאָגען? — אהא! געבען וועסטו מיר נאָך פאַר אַ פערציג גראָשען איערבייגעלעך. אויך ציבעלעם וועסטו מיר געבען אַ פונט, און דאַן צוויי מאַנדעל אייער! אייער זענען טייער אין היינטיגען יאָהר, נישט אמת?...

ווי אַחלום האָט זיך דאָס נייע לעבען אויפגעראָלט פאַר אסתר'לם אויגען — זי האָט נישט געוואוסט און האָט נישט פערשטאַנען, וואָס זענען דאָס פאַר מענשען, וועלכע קענען אַנגע־

נעהמעם געפינען אין לעבען, און אַז לעבען איז שען און אַנגע־נעהם, און אַז לעבען איז אַזוי בעוועגליך און ריהרעוודיג; דען ביי דער מוטער אין שטוב האט זי געלעבט און דאָרט איז זי אויסגעוואַקסען, און האט מעהר נישט געוואוסט ווי דעם קויש וואָס זי פלעגט אַרומטראָגען און די תפלות וואָס די מוטער פלעגט איהר פון סידור אַרויס פאָרלייענען; און די קראַפט, וועלכע ציעהט זי אַזוי שטאַרק און מעכטיג צו יענעם אָרט, האט זי ערשט רעכט נישט פערשטאַנען — נאָר וואָס מעהר רבקה האט איהר דערצעהלט פון יענעם לעבען האט אַלץ די תאוה אין איהר מעהר און מעהר געברענט, ביז זי האט זיך אין איהר צעפלאַקערט ווי אַ פלאַם־פייער, און זי האט געגליהט מיט אַלע אידרע געדאַנקען, צו זעהען דאָס אַלעס מיט די אייגענע אויגען און צו הערען דאָס אַלעס מיט די אייגענע אויהרען. און די טעג האָבען זיך געשלעפט, און דער זומער איז געקומען. און דאַן האט דאָס מעדעל אַלע יענע וואונדער מיט די אייגענע אויגען געזעהען, און ווירקליך, דאָס אַלעס טויזענד מאָל שענער און וואונדערליכער ווי זי האט עס זיך פאָרגעשטעלט...

און דאָך דאַרפען נאָך די נייע פלאַנצען נישט צו טיעפע וואָרצלען אין איהר האַרץ געשלאָגען, און וואָלט זי יעצט אַ מינוט לאַנג זיך צוריק ציעהען פון דעם דאָזיגען וועג, ווער ווייסט, אויב זי וואָלט נישט אַלעס ווידער פערגעסען און וואָלט ווערען די אייגענע וואָס פאָרדעם; דאָ אָבער האט זיך געמאַכט עפּעס אַ זאַך, וואָס האט אָנגעריהרט גראַד איהר נשמה, און ווי אין איהר האַרץ האט זיך דאָס ערשטע טהירעל אויפגעמאַכט, דאָ איז דאָס נייע לעבען איינגעדרונגען טיעפער און טיעפער...

און עפּעס נייעס איז געשאַפען געוואָרען.

דער טאָג איז געוועזען גליהעדיג הייס און די זון האט גע־האַקט אין דעם קאָפּ פונ׳ם מעדעל, וועלכעס איז געשטאַנען מיט איהרע קוישען פערמאַטערט און פערטראָגען און פערחלש׳ט. שווערפעליג האט זי זיך צוזאַמענגענומען און האט זיך צוגעשלעפּט

ביז צו ר' מאָשקעס ווײַנשענק. ווי אַלעמאָל, אַזוי אויך הײַנט איז דער הערר פאַלעסקי באַלד צו איהר צוגעקומען, און האָט זיך מיט איהר אין אַ שמועס אַרײַנגעלאָזען און האָט איהר צום טויזענדסטען מאָל געזאָגט, אַז ער איז פערליעבט אין איהר און האָט געהאַלטען אין אײן רופען זי „זשידאָוועטשקאַ קאָכאַנעטשקאַ".

דאָס מעדעל אָבער האָט שוין דאָס אַלעס אַזוי גוט געקענט אויף אויסעווייניג, אַז זי האָט זיך שוין גאָר נישט מעהר אײנגעהערט, וואָס רעדט ער דאָרט, און נור ווי ער האָט געפּרובט מיט זײַנע בעוואַקסענע פינגער איהר אויך אין די באַקען צו קנײַפּען, האָט זי זיך אויפגעכאַפּט, אום צו ענטלויפען.

פלוצלינג אָבער איז זי שטעהן געבליבען ווי צוגעשמידט — עפּעס אַ געזאַנג-שטימע האָט זיך געלאָזט הערען פון צווייטען צימער.

עס איז געווען די שטימע פון אַ יונגע זינגערין, ווייך, שמעלציג, עפּעס ווי זיך בעטענדיג — און זי שטעהט ווי צוגעשמידט און האָרכט. פלוצלינג האָט זיך די שטימע ווי אומגעביטען, שטורעמדיג איז זי געקומען, און געוואַלדיג און מעכטיג; עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז דאָס איז דער געוואַלט שרײַ פון אַ געפאַנגענעם, וועלכער האָט צום ערשטען מאָל דערפיהלט אַ לופטעל, און ער בעט זיך, מען זאָל איהם שענקען לעבען און פרײַהייט און לופט, און דאַן פלוצלינג וויל ער דאָס אַלעס נעמען מיט געוואַלט, און שטרעקט אויס זײַן מעכטיגע האַנד, און נעמען וועט ער דאָס אַלעס, ער וועט עס נעמען, און קײנער וועט זיך איהם נישט קענען ענטקעגען שטעלען...

דאָס ליעד איז געווען פון וואָלפגאַנג פון גאָטהע און די מוזיק פון לודוויג וואַן בעטהאָווען, און דאָס האָט יעצט אַ קאָנצערט-זענגערין געמאַכט רעפּעטיציע, זיך פאָרברײַטענדיג צו דעם הײַנטיגען ליעדער-אָבענד.

אסתר'ל האָט נישט געוואוסט, וואָס אין איהר איז געשעהען; אסתר'ל האָט פון דעם אינהאַלט פון'ם ליעד כמעט גאָר נישט פערשטאַנען און אויך נישט פון דער שענקייט פון דער מוזיק. און דאָך האָט יעדער טאָן בעזונדער אַ גאַנצע רעוואָלוציע אין

איהר אויפגערודערט, און הערענדיג יענעם טהייל פון די סטראָ-
פען, יענעם רוישענדען, שטורמיש און געוואלטיג רייסענדען
טהייל, האָט איהר בלוט אָנגעהויבען קאָכען, און פּלוצלינג האָט
זיך דאָס הארץ ביי איהר פערקלעמט, און זי איז געשטאַנען מיט
איין אויפגעריסען מויל און אין די אויגען ביי איהר האָט עס
געפלאַקערט און געפלאַמט משונה ווילד און עס האָט געשפּריצט
מיט פונקען. —

דאָס ליעד איז שוין לענגסט געווען געענדיגט, די לעצטע
טענער האָבען אָבגעקלונגען פון אלע זייטען, און דאַן איז גע-
בליעבען נור נאָך איין איינציגער פיינער קלאַנג; באַלד איז
אויך דער דאָזיגער לעצטער קלאַנג געשטאָרבען. דאָס מעדעל
אָבער ווייסט נאָך אַלץ נישט, וואו זי איז און שטעהט נאָך אַלץ
ווי צוגענאָגעלט. פון אַ צווייטען צימער אַרוים הערען זיך די אויס-
רופונגען פון די ביליארד-שפּיעלער: „די מוטער אין ווינקעל!“
„אין דער מיטען“! „פינף און פערציג“! „אַכט און פערציג“!
און פון איין אנדערען צימער הערט מען די „שאך-שפּיעלער:
„קעניג“! „היט די קעניגין“! „קעניג מאַט“! — אָבער צו אָסתר'ס
אויערין קומט דאָס אַלץ נישט, און זי שווימט נאָך אַלץ אין אַ
מין אויפגערעגטען ים פון געדאַנקען אָהן אַ גרונד און אָהן אַ
ברעג...

דאָ איז הערר פּאַלעסקי ווידער צו איהר צוגעגאַנגען: —
חאַ, חאַ, חאַ! לאַכט ער מיט אַ פערשכורטען קול —, ס'איז דאָך
דיין צום לאַכען! און דאָס רופסט דו זינגען? קלאָהר, אז דו
האָסט נאָך מיין שטימע נישט געהערט; יאָ, יאָ, קלאָר אז
איך האָב דיר נאָך קיינמאל נישט עפּעס פאָרגעזונגען!
זאָל איך? אָט נעם איך: דאָ, רע, מי, פאַ, סאָל — יאָ יאָ, און
אויך דאָס הויכע „צע“ קען איך נעמען, און אויך דאָס העכסטע —
איך קאָן, אַזוי ווי דו זעהסט מיך לעבען, איך קאָן! אָבער שען
ביסט דו, יאַנקלאָווא, ווי דו זעהסט מיך לעבען, דו ביסט שען,
און אין מיין בילדער-גאַלעריע געפינט זיך אַ בילד — איין עלטער

רובענם — אזוי ווי דו זעהסט מיך לעבען, א פארטרעט פון דער קעניגען אסתר'קא, דעם קעניג זיגמונט'ס א ווייב... נייִן, נייִן, קאזשמיערז דעם גרויסענס א ווייב, און זי איז עהנליך צו דיר ווי איין איי דעם צווייטען. נור זעהסט נור, זעהט נור! אט שטעהט זי דא, די בהמה און ווייסט נישט, וואס עס טהוט זיך מיט איהר; יאק באבציע קאחאם, עס איז קלאר, אז דו האסט גאך מיך נישט זינגען געהערט, יאק באבציע קאחאם! אבער שען איז זי, פסיא־קרעוו — ווילסט דו מיר א קוש געבען?

אבער איידער דער העדר ראדצא האט בעוויזען, זיך נעהנטער צו איהר צוצורוקען, איז דאס מעדעל געוועזען פערשוואונדען. זי האט קיין איינציג ווארט זיינעם נישט געהערט, זי האט נישט געוואוסט וואס מיט איהר איז, און אין קאפ האט עס געקלאפט ווי מיט האמערס.

די אלמנה האט גאר נישט פערשטאנען, וואס איז איהר אסתר'לען היינט געשעהען; איהר אסתר'ל האט היינט נישט געגעסען, האט היינט נישט גערעדט און האט היינט נישט געזונגען; די ליפען איהרע זענען געבליבען געשלאסען דעם גאנצען אבענד, מיט דעם שטורם אין הארצען, און אזוי האט זי זיך אוועקגעלעגט שלאפען. אבער געשלאפען האט זי די גאנצע נאכט נישט. אהן איין אויפהער האבען אלץ די טענער פון יענעם ליעד אין איהר געארבייט. פלוצלינג זענען איהר אויף די ליפען ארויף אויך צוויי דריי ווערטער פונ'ם ליעד אליין, און שטיל האבען איהרע ליפען נאכגעשעפטשעט: „וואס האט מאן דיר, א ארמעס קינד געטהאן?"

וואס מען האט מיר געטהון?! דאס לעבען האט מען מיר געראובט, דאס הארץ פוןווארצעל האט מען מיר ארויסגעריסען, מיינע געפיהלען און געדאנקען האט מען מיט גוואלד פערשטיקט! און איך האב ביז יעצט נישט געלעבט און נישט געפיהלט און נישט געדאכט און גאר נישט האב איך געוואוסט!...

און פלוצלינג קומט איהר אויפ'ן געדאנקען ארויף, אז יעצט

זענען פאַר איהר אַלע סודות ענטדעקט, קיין זאַך איז נישט מעהר פערבאָרגען פאַר איהר, דער שלייער פאַר איהרע אויגען איז געפאַלען און זי פערשטעהט יעצט דאָס וואָרט „לעבען“ ביז צום גרונד. „אויך איך לעב — דאָס זי אַ מינוט געקלעהרט — אָבער האָב איך אויך געוואוסט אַז איך לעב? האָב איך עס דען געפיהלט און געשפיהרט?...“ און אַ שוידער צוקט איהר דורך אַלע גליעדער אַדורך, דען דאָס ערשטע מאָל אין לעבען גיט זי זיך רעכנונג אָב פון׳ם לעבען, און אַז דער מענש דאַרף וויסען, אַז ער לעבט. אַך, גרויס און וואונדערבאַר איז דאָס לעבען, — דאָס האָט דאָך דאָס ליעד אַזוי קלאָר געזאָגט — אָה וואָלט איך עס נור קענען — האָט עס און איהר געשריגען — וואָלט איך נור אויך לעבען און וויסען, אַז איך לעב“...

ווען זי וואָלט זיך יעצט געוואָלט אומקעהרען פון׳ם וועג, אויף וועלכען זי האָט זיך געשטעלט, ווער ווייסט, צו עס וואָלט איהר שוין געראָטען, דען צו טיעף שוין האָט דאָס נייע לעבען זיינע וואָרצלען אין איהר יונג: האַרץ אַריינגעגראָבען...

און אין דער פריה דאָט זי די מוטער געפרעגט, צו האָט זי שוין געזאָגט „שמע ישראל“, און אָסתר האָט געענטפערט: ניין און האָט גענומען דעם סידור אין האַנד אַריין, און איהרע אויגען האָבען אין איהם אַריין געגלאָצט...

אויך דער סידור איז עפּעס היינט גאָר אַנדערש ווי אַלע מאָל; דער ריינער געדאַנקען, וואָס האָט אַלע מאָל געפלעגט קומען מיט׳ן סידור צוזאַמען, איז היינט אויסען געבליבען.

„וואָס ביזט דו דיינט אַזוי צוטראָגען?“ האָט די מוטער זי געפרעגט, דערזעהענדיג, אַז אָסתר איז אַזוי פערקלערט און אסתר האָט געענטפערט: „דער קאָפּ טהוט מיר וועה, אוי דער קאָפּ, דער קאָפּ, דער קאָפּ!“

און אין די אויגען איהרע האָבען זיך טרעהרען בעוויזען. — קעגען אָבענד אָבער איז אסתר ווידער אַוועק איבער׳ן בריק צו ר׳ מאָשקען אַהין. נישט ווילענדיג האָט זי זי אויגען אויפגעהויבען

צו דער קירכע, און אויך צו דעם צלם, וואס העננט אין דער הויף, און האט נישט געוואוסט צו וואס אייגענטליך טהוט זי דאס. אין דער איינענער מינוט האט זי דערהערט ווי מען זינגט אין דעם הויז ענטקעגען, און איהרע ליפען האבען שטיל ארויס־גערעדט: „אט איז דאס הויז אדער די „ביהנע”, ווי רבקה ר׳ מאשקעס רופט דאס אן, און דארטען זינגען די זינגער און די זינגערינס יעדען אבענד. אה, ווען איך וואלט דארטען קענען אריינקומען און אלעס הערען און אלעס זעהען”...

אריינקומענדיג צו ר׳ מאשקען, האט איהר רבקה באלד דערצעהלט וועגען די זינגער און זינגערענס און אז מארגען אבענד וועט מען זינגען ביי איהר.– און מארגען און איבערמארגען און יעדען ווייטערען מאג איז אסתר געקומען מיט דעם קויש צו ר׳ מאשקען, און האט געהערט ליעדער זינגען, און איהר הארץ האט זיך צו־געביינט צו זיי אלץ מעהר און מעהר...

און אין דער היים זיצט די אלמנה אליין אין איהר שטיבעל, אוןווארט טאג טעגליך אויף איהר איינציגע טאכטער ביז זי קומט אן.–וואס איז מיט איהר טאכטער די לעצטע צייט פארגעגאנגען? וואס קומט זי יעצט עפעס אזוי שפעט!–דו גרויסער גאט! וואס פאר איין איבערקעהרעניש איז דא ביי איהר טאכטער צו זעהען! איז דאס די זעלביגע אסתר׳ל? איז דאס דאס פשוט׳ע פרומע קינד פון פאר חדשים און וואכען און טעג?...

א שרעקליכער געדאנקען בליצט פלוצלינג דורך׳ן מוח פון דער ארעמער:– „ניין ניין, נור דאס נישט, נור דאס נישט! זאל אפשר אסתר׳ל זיין אראב פון גלייכען וועג און איז זי אפשר נישט מעהר קיין ערהליך יודיש קינד”?...

דער זאק צוזאמען מיט די שטריקנאדלען פאלען איהר ארויס פון די ציטערדיגע פינגער:–„אה גאט פון אברהם און יצחק און יעקב! זאל דאך א שלעכטע מחשבה אין דעם הערץ פון מיין איינציגער טאכטער קיין מאל נישט אריינקומען, זאל איהר ריינע נשמה קיין מאל נישט בעפלעקט ווערען, זאל זי נור אויף קיין

קרומען וועג נישט אַראָבקומען! אוי גאָט פון מיינע פעטער, גרויסער הייליגער גאָט! און האָט דאָס קינד שוין געזינדיגט, איז איהר נשמה שוין פערפלעקט געוואָרען, דאַן הייל זי, גאָט, הייל זי, בענייַ אין איהר דעם גייסט, און ברענג זי מיר ריין און גוט צוריק! ...״

און טעג געהען אַוועק און טעג קומען אָן, און אסתר׳ס זינד האָט זיך אַלץ גרעבער און גרעבער געפלאָכטען, און נישט ווייסענדיג און נישט פיהלענדיג איז איהר האַרץ געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר ווידערשפּענסטיגער, אַזוי אַז זי האָט אָהנע צו וויסען וואָס זי וויל, אָנגעהויבען דער מאַמען מאַכען פאָרוווּרפע, וואָס זי האַט זי אָבגעהאַלטען פונ׳ם וועג פון לעבען. און וואָס מעהר זי האָט זיך געשטאַרקט, צו דערהאַלטען דאָס אַלטע געבײַדע ווי עס איז, האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר זײַן פונדאַמענט געבויגען ביז צים פאַלען. עס האָט נור געפעהלט, עס זאָל קומען דער ווינד און זאָל דערלאַנגען דעם שאָקעל, אַזוי אַז דאָס געבײַדע זאָל אויף שטיקלעך צעפאַלען און זײַנע שטיקלעך זאָלען צעטראָגען ווערען אין אַלע עקען פון דער וועלט...

און יענער טאָג איז אויך געקומען. דאָ איז אין דער יודענגאַס עפּעס פאָרגעקומען, וואָס די האָר האָבען זיך יעדעם געשטעלט קאַפּויר, עס הערענדיג.

דען אין איין שענעם פריה מאָרגען איז פערשוואונדען געוואָרען שרה די אלמנה׳ס טאָכטער, און קיינער האָט נישט געוואוסט, וואו און ווי אַזוי — אין דעם אייגענעם טאָג אָבער איז אויך אַוועק פון שטאָדט די טרופּע שוישפּיעלער, וועלכע האָבען געגעבען פאָרשטעלונגען, אויף דער ביהנע...

דאָ האָט זיך די אַלמנה אויפגעחאַפּט, איז אַריבער איבער׳ן בריק און האָט דאָס מעדעל געזוכט אין דער גויעשער גאַס, דאַן איז זי אַוועק אויך פון שטאָדט און איז געגאַנגען זוכען די פערשוואונדענע, און האָט זי געזוכט חדשים און יאָהרען לאַנג,

און איז חדשים און יאָהרען נישט צוריק געקומען, און קיינער האָט נישט געוואוסט, וואָס מיט איהר איז געשעהען...

און ערשט נאָך פיעלע, פיעלע יאָהרען איז זי ענדליך צוריקגעקומען... זי האָט אויסגעוויזען אַלט, אויבוואוידהל זי איז קוים געווען פונפציג יאָהר, און נרין דאָס פּנים, און שטאַרר און אומבעוועגליך, און האַלב-אָפּען זענען אַלעמאַל געווען איהרע ליפּען און אויף זיי האָט אַרומגעבלאָנדזשעט אַ שטענדיגער שמייכעל; דאָס בלוט האָט איינעם געקענט גענל ווערט ווערען אין די אָדערן, זעהענדיג דעם דאָזיגען שמייכעל. אָבער דער טאָכטערס נאָמען האָט זי קיינמאָל נישט דערמאָנט, אַזוי ווי זי וואָלט האָבען זי אין גאַנצען פערגעסען. אַ גאַנצען טאָג האָט זי פלייסיג געאַרבייט, נישט וועלענדיג אָברוהען זיך אַפילו אויף אַ רגע; ס'איז איהר קיין שום אַרבייט נישט צו שווער געווען, און כמעט גאַנצע נעכט האָט זי תּהלים געזאָגט. און מערקווירדיג: יעדען טאָג פלעגט זי קומען מיט'ן קויש'ל צו ר' מאָשקען אין שענק, פונקט אַזוי ווי די טאָכטער פלעגט טהון, און יעדען טאָג, קומענדיג אויף די גויעשע גאַס, פלעגט זי זיך אָוועקשטעלען ענטקעגען דער קירכע און פלעגט אויפהעבען די אויגען און קוקען אויף דעם צלם וואָס העננט אין דער הויך, און אַמאָל פלעגט זיך אויך אַ טרעהר אין איהרע אויגען בעוויזען. נאָר יעדעם יאָהר, אין דעם טאָג ווען אסתּר איז פערשוואונדען געוואָרען, פלעגט די אַלמנה אַ וואַקסענע ליכט אָנצינדען, ווי נאָך אַ געשטאָרבענעם, און פלעגט אַ גאַנצען טאָג תּהלים זאָגען און דאַן אַ גאַנצע נאַכט...

אַזוי זענען פיעל, פיעל יאָהרען אַריבער...

* *

*

איין איינפאַכע מעשה איז דאָ צו דערצעהלען: דער איינפאַכער לעבענסלויף פון אַ קינסטלערין...

ווי אַ בלום אין פעלד איז זי אין דער יודענגאַס אויפגעוואַקסען.

קײנער האָט פון איהר נישט געוואוסט, קײנער האָט זי נישט בעמערקט, און פון הימעל איז אַ פײַער געפאַלען, און אַ פונק איז אויך בײַ איהר אין האַרצען פערבליבען, און דער פונק איז אויפגעפלאַקערט און איז צו אַ פלאַם פײַער געוואָרען — און אַזוי איז דאָס מעדעל אין פערלויף פון עטליכע יאָהר אַ בערימטע זענגערין געוואָרען. אויף די ערשטע בינען אים לאַנד און אים אויסלאַנד איז זי אויפגעטרעטען, און האָט הערצער ענטציקט און ערובערט. — אָבער גליקליך און צופרידען איז דאָס מעדעל נישט געוואָרען, און דאָס פיעלע לויב האָט איהר אומרוהיג האַרץ נישט געזעטיגט, און דאָס האַרץ איז איהר געבליעבען שווער, אַזוי שווער... און ווען זי פלעגט אַ מינוט לאַנג צו זײַן אַלײן פאַר זיך, דאָ איז דאָס האַרץ איהר שווער געוואָרען צום פלאַצען, דען די אײנפאַכע געשיכטע פון איהר לעבען איז איהר פאָרגעקומען אַזוי וואונדערליך און אויסגעוואָרפען — אין אַ זעלכע מינוטען פלעגט זי חלומ'ן מיט אָפענע אויגען און פלעגט איבערקוקען איהר לעבען פונ'ם ערשטען טאָג ביז אויפ'ן לעצטען, און דאָ האָט דאָס האַרץ אַזוי וועה געטהון...

צו ערשט די קינדער־יאָהרען: — זי איז נאָך גאָר אַ קלײן מעדעל בײם טאַטען אין קלײנעם שטיבעל אויפ'ן פעלד; דער טאַטע איהרער איז געשטאָרבען אַ דאַנק דעם חסד פון עפּיס אַ פריץ, אײנעם פון זײַנע ברויט־געבער, וואָס האָט זיך מיט אים אַ „שפּאַס" ערלויבט. און די מאַמע האָט זי ליעב געהאַט, אַזוי העליש און אונהײמליך ליעב, מעהר ווי דאָס לעבען און שטאַרקער ווי דער טויט, אַז דאָס האַרץ בלײַבט אַזש נאָך יעצט פערציטערט, ווען זי דערמאָנט זיך אין יענער ליעבע. די מאַמע ערצעהלט איהר יעדען טאָג איהרע מעשׂות און קלאָגט זיך אויף יענע לײַט, וועלכע הײסען קאַטאָליקען, דען אַ קאַטאָליק איז געווען אויך דער מערדער פון איהר טאַטען, און יענער זאָמען, וועלכען די מאַמע האָט פערזײט, האָט פרוכטען געטראָגען, דען דאָס מעדעל האָט אָנגעזאַפּט זיך מיט אײן אונענדליכער פעראַכטונג צו אַלע יענע מענשען, און

די שׂנאָה איז גרעסער געוואָרען מיט יעדען טאָג.

איהר הארץ אָבער האָט זי געצוואונגען אַלעמאָל צו יעדעם נייען, און אַ פייער האָט זיך צעפלאַקערט אין איהר נשמה און אַלעס נייע און פרעמדע האָט זי געצוואונגען. אַזוי זענען אַוועק איהרע קינדער־יאָהרען, די בעסטע און שענסטע יאָהרען פון׳ם מענשענס לעבען און די געטער האָבען איהר געגעבען אַ מתּנה, אַ מערקווירדיג מוזיקאַלישען געהער און אַ שטימע הערצער צו בעצווינגען. פלעגט אידר שווער ווערען אויפ׳ן הארץ, פלעגט זי זיך פונאַנדערזינגען, און אַלעס איז אַזוי גוט און גרינג געוואָרען. און דאָ דאָט איהר אַ גאָטס־פינגער אָנגעוויזען דעם וועג, אויף וועלכען זי זאָל געהען. און מערקווירדיג! די געהיימע קראַפט, וואָס הערשט איבער אונז בעדיענט זיך אמאָל מיט וואונדערבאַרע מיטלען. דוקא יענער עקעל און יענע שׂנאָה צו די פרעמדע האָבען די אומגעקעהרטע ווירקונג געהאַט: זיי האָבען זיי נעהנטער געבראַכט צו יענעם לעבען. עפּעס אַ דירעקטאָר פון אַ וואַנדער־טרופע האָט זי דענסמאָל געזעהען און איהר שטימע געהערט און האָט זי מיט־זיך מיטגענומען...

אַ שרעקליכע איז איהר יענע צייט דענסמאָל געוועזען — אַ קאַמפּף אין דרינען און אַ קאַמפּף אין דרויסען! די מוטער דאָט זי נאָכגעיאָגט פון שטאָדט צו שטאָדט און פון אָרט צו אָרט, און דאָס מעדעל האָט זיך יעדעס מאָל פאַר איהר בעהאַלטען און דאָט זי נישט זעהען געוואָלט, און ווען עס זאָל איהר דאָס לעבען קאָסטען. אום יענע צייט איז זי קיין קאַליש געקומען, און דאָרט האָט זי איהר ערשטע בילדונג בעקומען, אום וועניגסטענס רעדען און ענטפערן צו קענען — אָבער שוין דענסמאָל זענען איהר פילע געשעגען צו איהרע פיס. וואָס אָבער האָט דאָס מעדעל דענסמאָל פערשטאַנען פון׳ם גאַנצען כּבוד, וואָס מען האָט איהר אָבגעגעבען? אויך רוה און צופריעדענהייט האָט זי אין יענע טעג נישט געשפירט, דען שוין ווידער האָט זי געהערט די טריט פון דער מוטער, וועלכע איז איהר נאָכגעלאָפען. זי איז אַוועק

פון דאָרט און איז געקומען קיין ווארשאַ; דאָרט האָט זי פיעל געלערנט, די פערשיעדענסטע פעכער, דאָרט האָט זי אויך די מוזיק=שולע בעזוכט, דאָרט האָט זי אויך די פערשיעדענסטע לעהרער ביי זיך אין דער היים געהאַט, דען פיעל פראָטעקטאָרען האָט זי דאָרט געהאַט, וועלכע האָבען זיך אינטערעסירט וועגען איהר; אָבער דאָס פיעלע לערנען האָט גאָר נישט געוואָלט קיין ענדע נעהמען, עס האָט ערשט אייגענטליך געהאַט אָנגעהויבען! דאַן האָט מען זי אין די קלויסטער=שולע קיין פולאַווא געשיקט, און דאָרט איז זי געוועזען דאָס איינציגע יודישע קינד אין דעם דאָזיגען קאַטוילישען אינסטיטוט...

קלויסטער=שולע! ווי לייכט רעדט זיך איהר היינט דאָס דאָזיגע וואָרט אַרויס, אָבער ווי שווער האָט זי דעמאָל געקעמפפט מיט זיך! ווי זי האָט דאָס ערשטע מאָל דאָס וואָרט דערהערט, האָט זי אַ ציטער געגעבען, עפּעס איז דאָס דאָזיגע אינסטיטוט געוועזען גאָר נישט ווי פון דער וועלט, און ווען זי איז צום ערשטען מאָל אַריבערגעטרעטען יענע שוועל, האָט זי זיך צעוויינט. זי האָט זיך געצוואונגען, מיט אַ פעסטער האַנד אויסצורייסען פון איהר הארץ אלע איהרע קינדער=עראינערונגען. וועלכע זענען איהר אַזוי ליעב געוועזען, אויבוואויהל זיי זענען אַזוי זאָנדערבאַר און ווילד געוועזען. וואָס געדענקט זי יעצט נאָך אָן דער מאַמעס היים? וואָס בינדט זי יעצט נאָך צו איהר פאָלק און איהר געבורט? — זי האָט פון טאָג צו טאָג מעהר געלערנט דאָס נייע לעבען און פון טאָג צו טאָג איז זי מעהר פערבונדען געוואָרען מיט דער נייער געזעלשאַפט. דאָס נייע לעבען האָט יעצט איהר גאַנץ טראַכטען אויסגעפילט — און איהר פאָלק און געבורט און גלויבען האָט זי פערגעסען און זיי זענען איהר נישט מעהר געקומען אויפ'ן זין.

דאַן האָט זי איהר לאַנד פערלאָזען און איז געקומען קיין קראַקוי און דאַן קיין לעמבערג; דאַן האָט זי אויך די דאָזיגע ערטער פערלאָזען און איז אין יענעם לאַנד געפאָהרען, וואו דער

הימעל איז שטענדיג בלוי און וואו די ציטראָנען הערען קײנמאל נישט אויף צו בליהען, דאס לאַנד, וואָס גוטע מלאָכים האָבען איהם אַ נאָמען געגעבען איטאַליען...

ווען זי איז פון איהר רײזע צוריק געקומען, איז זי ווידער אין לעמבערג געבליבען, און דאָרט איז זי דאָס ערשטע מאָל אויפגעטרעטען. זי געדענקט עס נאָך, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געווען, און אַלעס, וואָס איז איהר דענסמאָל דורך די געדאַנקען געגאַנגען און אַלעס, וואָס זי האָט דורכגעפיהלט: זי האָט די ביהנע בעטרעטען און האָט נישט געוואוסט, וואָס עס טהוט זיך מיט איהר, און דאָס האַרץ האָט נישט אויפגעהערט צו זעצען — און אַ פרײטאָג צו־נאַכטס איז עס געווען. דער פאָרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבען, און זי שטעהט פאַר'ן פובליקום — און מערקווירדיג: דער ערשטער געדאַנקען איז געווען די מאַמע! גאָר פלוצלינג איז עס איהר געקומען; זי האָט זיך דערמאָנט אָן דער מאַמען, וועלכע זי האָט אַזוי מוטווילינג אוועקגעוואָרפען און פערגעסען און די געשטאַלט פון דער קלײנער פרוי מיט דעם עהרליכען געזיכט איז ווי לעבעדיג געשטאַנען פאַר איהרע אויגען; יעצט אין דער זעלביגער שעה שטעהט זי דאָרט אַ ודאי אין גרײדאָוו איבער די שבת־ליכט און מאַכט די בְּרָכָה... די פים האָבען איהר אָנגעהויבען וואַקלען און עס איז איהר פינסטער געוואָרען אין די אויגען: אַ מינוט האָט זיך איהר געדאַכט, אַז דאָס טעאַטער איז לעדיג, און אַ מינוט, אַז עס איז פאַק און פול; פלוצלינג האָט מען אָנגעהויבען, און זי איז צו זיך געקומען; דאָס האָט איהר דאָס פובליקום אַפּלאָדירט ביים ערשטען אַרויסטרעטען. זי האָט זיך זאָגאַר נישט פערנײגט און האָט איהר ערשטע אַריע געזונגען; דעם גרעסערן פובליקום האָט איהר געזאַנג נישט איבעריגם געפאַלען. אַזעלכע אָבענדען זענען אָבער נישט צום צווײטען מאָל געקומען, און אויך אַזעלכע ערינערונגען האָבען זי נישט מעהר געקוועהלט; די קומעדיגע טעג האָבען מיטגעבראַכט

מיט זיך פיעל לעבען און בעוועגונג און בערוישונג...

דאַן איז עס געוועזען אין קראַקוי — דאָרט האָט זי דאָס ערשטע בלומענבוקעט בעקומען; דאָרט האָט איהר אויהר די ערשטע ליעבעס-שבועה געהערט; דאָרט איז איהר דאָס ערשטע סאָנאַט געווידמעט געוועזען און דאָרט האט זיך צוליעב איהר אַ גימנאַזיסט, אַ קינד פון אַכטצעהן יאָהר, דאָס לעבען גענומען, וועגען גרויסע אומגליקליכע ליעבע...

דאַן האָבען זיך אָנגעהויבען די צייטען פון רויש און טרוימערייען און פאַנטאַזיעס, די בעסטע צייטען פון איהר לעבען — דען זי האָט דענסמאָל נישט פיעל געטראַכט און געדאַכט. אויף די הענד האָט מען זי געטראָגען, יעדעס מויל איז פול געוועזען מיט איהר לויב, יעדע קניע האָט זיך פאַר איהר געבייגט, גראַפען האָבען זיך וועגען איהר ליעבע בעמיהט, עדעללייט האָבען זיך וועגען איהר געוועט און האָבען האָב און גוט פערלוירען, און זי איז ווי אַ קעניגין שטאָלץ און מיט אַ הויך געבויגענעם קאָפּ גע-געגאַנגען און האָט זיי אַלעמען אָבגעוויזען. אויך וולאַדיסלאַוו גראַף זאַוואָנסקי איז געקומען און האָט ביי איהר די ערלויבניש געבעטען, ער זאָל מעגען פון איהר שוך שאַמפּאַניער טרינקען, און זי איז אַזוי גנעדיג געוועזען און האָט איהם געלאָזען טרינקען, און האָט געקוקט און האָט געשמייכעלט. דאַן האָט זי די גאָלדענע יוגענד געמאַכט זיך פאַר שקלאַפען, זי האָט זייערע קראַפט אויס-גענאָגט און האָט זייער בלוט געטרונקען, און ווייטער און ווייטער האָט זי אַלץ איהרע פיילען אָבגעשאָסען אָהן מיטלייד און אָהן רחמנות. צו יענער צייט איז איהר אַ מענשענהאַרץ אַזוי פיעל געוועזען ווי אַ שפּיעלעכעל צום צייטפערטרייב — און פון די מוטער האָט זי וועהרענד דער גאַנצער צייט נישט געטראַכט.

אָבער אויך איהר טאָג איז געקומען — אויך איהר האַרץ איז געפאַנגען געגאַנגען, און זי איז אַרויס פונ'ם קאַמפּף מיט אָפענע וואונדען...

דער יונגער מאַן איז געווען איין שפּראָס פון איין אַלטאַדליגער פאַמיליע, דער יונגער גראַף וואַצלאַוו פון שימאַנאָווסקי, אַ שענער יונגער מענש פון הויכען וואוקס מיט בלויע אויגען און בלאָנדע האָר, און אָט צו דעם דאָזיגען האָט דאָס מעדעל, מיט די שוואַרצע אויגען און שוואַרצע האָר זיך געפיהלט אַהין געצויגען; ער אָבער האָט זיך צו איהר נור לאַנגזאַם און צוריקהאַלטענדיג גענעהנטערט, ווי עס וואָלט זיין קעגען זיין עהרע. — דאָס גראָד איז איהר געפעלען געוואָרען; עס איז געווען פאַר איהר עפּעס נייעס, און זי האָט איהם ליעב געהאַט. — וואָס געהען זי אָן צערעמאָניעס? וואָס פאַר אַווערדע האָבען ביי איהר רעליגיעזע מנהגים?... אַ קורצע צייט איז זי געווען גליקליך און צופריעדען, אַ קורצע צייט האָט עס אויפגעהערט אין איהר האַרץ צו גריבלען און צו גראָבלען, און זי האָט געמיינט, אַז אָט וועט די דאָזיגע רוה שוין בלייבען אויף אייביג. זי האָט דעם דאָזיגען מאַן אַ קינד געבוירען — און דער גראַף וואַצלאַוו פון שימאַנאָווסקי האָט זיך געפיהרט ווי עס פיהרען זיך כמעט אַלע פון זיין שטאַנד אין אַ זעלכע פעלען: ער האָט זי געלאָזט זיצען און האָט פון זיין ווייב נישט געוואָלט וויסען און זיין זוהן האָט ער נישט געקענט... דאָס האָט אַ טיפען ריס אין איהר האַרץ געריסען, און זי איז פערשוואונדען געוואָרען פון דער געזעלשאַפט און האָט זיך לאַנג נישט געוויזען מעהר אויף דער סצענע. דענסמאָל איז אויך דאָס איינציגע קינד ביי איהר געשטאָרבען. ביסלעכווייז האָט זי ווידער איהרע קרעפטען געזאַמעלט און האָט ווידער אָנגעהויבען זיך ווייזען אויף דער ביהנע; זי איז צו אַ נייעם לעבען דערוואַכט און זי האָט זיך בערוישט און האָט ווילד געלעבט, און נור איהר געזיכט איז געבליבען מאָדנע בלייך און אין די אויגען האָט אַלע מאָל געבליצט אַ מאָדנע פייער...

און איהר רוה איז געווען אויף אייביג אַוועק. — צו יענער צייט איז די ערָאינערונג אָן די מוטער אין איהר פלוצלינג דערוואַכט; און זי האָט זיך קיין מנוחה נישט געקענט מעהר גע־

פינען. מערקווירדיג! יאָהרען לאַנג האָט זי די מוטער נישט גע־דענקט און האָט נישט געטראַכט וועגען איהר און זי איז איהר פרעמד געווען, און פלוצלינג האָט זי די ערּאינערונג אָן איהר מיט איהר גאַנצער קראַפט און מאַכט געפאַקט און האָט זי נישט מעהר אָבגע־לאָזען. אָהנע רוה האָט עס זי געיאָגט פון אָרט צו אָרט, און באַלד האָט זי געמוזט אַוועק פון דער טרופע צו וועלכער זי האָט געהערט, און זי איז געוואַנדערט פון שטאָדט צו שטאָדט און פון טרופע צו טרופע, און קיין רוה האָט זי אַלץ נישט געקענט געפינען. זי איז געוואָרען אַ וואַנדער־זענגערין, און זי איז אויפגעטרעטען יעדען אָבענד און זי האָט געזונגען און האָט זיך געוואָלט בע־רוישען מיט איהר זינגען —.

זאָל זי יעצט געהן זוכען איהר מוטער? ווערט זי נאָך גע־פינען זי אין גרייַדאָוו? לעבט זי נאָך? און וואָס ווערט זי איהר זאָגען, אַז זי ווערט זי דאָס ערשטע מאָל ווידער זעהען?

אַ זאָנדערבאַרער געדאַנקען!

זי די שוישפילערין, וועלכע רעדט צו אַ פובליקום פון טויזענדער מענשען און וועלכע ווייסט טויזענדער אַרטען פון שפּראַכען און געפיהלען נאָכצומאַכען, זי ווייסט יעצט נישט און געפינט נישט די ערשטע ווערטער, וועלכע זי האָט צו זאָגען איין אַלטער אָרימער יודישער פרוי! ווערט די מוטער קענען נאָך פריינדליך צו איהר רעדען? ווערט זי קענען קומען דער מוטער אונטער די אויגען? און זי איז דאָך יעצט שוין אַזוי ווייט פון איהר און פון איהרע ברידער און שוועסטער! ווערט זי איהר נישט דעם רעשט ביסעל יאָהרען פערביטערן, ווען זי ווערט זיך יעצט פאַר איהר ווייזען?...

אָבער אויך אין אַזעלכע מינוטען האָט קיינער פון דרויסען נישט געקענט בעמערקען דאָס גרויסע פירכטערליכע איבער־קעהרעניש אין איהר האַרץ, און זעהענדיג זי אַזוי אין גאַס, שטאָלץ און מיט אַ פעריסענעם קאָפּ און מיט פעסטע זיכערע

טריט געהענדיג, איז קיינעם נישט געקומען אין זין אריין, אז איהר איז אזוי ביטער...

טייל מאל אבער איז איהר ביטער געווארען שוין גאר צו זעהר, צו זעהר!...

און אהן איין אויפהער און אהן א רוה איז זי געוואנדערט פון שטאדט צו שטאדט, און האט ענטציקט הערצער און האט בערוישט צוהערער, און אהן איין אויפהער און אהן א רוה איז זי אלץ וויי טער געוואנדערט און געוואנדערט, ווי ווען בייזע רוחות וואלטען זי יאגען — און יאהרען, פיעל יאהרען זענען פאראיבער און ענדליך איז זי אויך אנגעקומען אין גריידאוו...

* *

*

דער פאן ראדצא פאלעסקי, אמת, איז נישט קיין געוועהנ־ליכער מענש — אבער, זעהט איהר, די עלטער האט אויך איהם נישט פערשוינט, און ווי זי איז אנגעקומען האט זי איהם גע־צוואונגען אביסעל אנדערש ווי פריהער צו לעבען. אנשטאט בראנפען טרינקט ער יעצט ריינעם שפירטוס, און אנשטאט ווייו א גלעזעל ווארמען גראג; און פאר דעם מאגיסטראט זיצט ער שוין אויך נישט מעהר, און דארף איהם עמיצער האבען פאר איין עדות, זוכט מען איהם אויף ביי רבקה רבי מאשקעם אלמנה, אין ווייגשענק, דען דארטען האט ער זיך יעצט בעזעצט אין גאנצען; ער קומט שוין נישט מעהר ווי אמאל צו די דינסטען און קעכינס, ווייל ער פלעגט מאכען זיינע פייערדיגע ליעבע־ערקלערונגען, אום דאן צו קענען דערצעהלען פאר אלעמען, אז ער האט געהאט א ליעבעס־אבענטייער מיט עפעס א חראבינע אדער א גרויסע פריציטע—היינט זיצט ער נאר נאך אין שענק־הויז ביים גלעזעל שפירטוס אדער גראג מיט א רויט־בלויער נאז און איז אלעמאל שטארק פערקלערט.

דעה הערר ראדצא איז איין אלטער מאן געווארען.

דער הערר ראַדצאַ איז היינט ביים בעסטען הומאָר, און דאָס גלעזעל שטעהט פאַר איהם פול ביז צום ראַנד, און אויך די יודען האָבען איהם נישט געקענט היינט אין כעס אריינברינגען, דערדורך וואָס זיי האָבען איהם דאָס ביסעל געלד, וואָס ער האָט פון זיי גנעדיגליך פערלאַנגט, נישט געוואָלט באָרגען; ער האָט זאָגאַר נישט אָבגעענטפערט גראָב דער אלמנה רבקה, ר' מאָשקעס ווייב, וועלכע האָט איהם איינענטליך אַביסעל בעליידיגט דערמיט, וואָס זי האָט געפאָדערט ביי איהם, ער זאָל בעצאָהלען וואָס עס קומט — דען דער פאַן ראַדצאַ איז בטבע אַ גוטהערציגער און טראָגט קיינעם נישט נאָך קיין שׂנאה; און דאָך זעהט איהר איז דער פאַן ראַדצאַ געווען נאָך אין דעם אָבענד פון דעמזעלביגען טאָג שטאַרק דערצערנט און זעהר פערדרוסליך — און קיינער האָט נישט געוואוסט, וועגען וואָס.

וועגען איין עהרענבעליידיגונג איז עס געווען. מען האָט היינט דעם גנעדיגליכען הערר דעם האָנאָר גערירט.

אויך היינט איז שׂרה די אַלמנה געקומען, אַזוי ווי אַלע טאָג, צו רבקה'ן אין די ווייגשענק מיט דעם קויש אין האַנד. נישט איינמאל שוין האָט שׂרה דאָ געטראָפען דעם פאַן ראַדצאַ פאַלעסקי און נישט איינמאָל שוין האָט ער דאָ מיט איהר גנעדיגליך געפלוידערט; היינט אָבער איז ער געווען גאָר בע־זונדערס פריינדליך צו איהר, און האָט זי זאָגאַר אָנגערופען ביים נאָמען:

יאַנקלאָווא! (אַזוי בעליעבט זיין גנאָדען צו טיטולירען אַלע יודישע פרויען אָהן איין אויסנאַהמע, ווען ער איז ביי גוטען הומאָר.) ווי געהט עס יעצט, יאַנקלאָווא? און מיט וואָס האַנדעלט איהר יעצט? איהר זענט אַ גוטע יודינע, דעריבער פרעג איך — און וואָס בערעך פערדינט איהר יעצט?

— איך דאַנק זעהר דעם גנעדיגליכען העררן פאַר'ן נאָכ־פרעגען זיך — האָט שׂרה טרוקען געענטפערט, אַ דאַנק גאָט פאַר'ן שטיקעל ברויט... אַמאָל נאַטירליך, האָט זיך בעסער געלעבט,

אָבער דער הערר ווייסט דאָך : עס געהט פערשידען אין לעבען . . .

— אויב איך ווייס ! אז מענשען זאָגען : פאלעסקי ווייסט , ווייסט ער . — יאנקלאָווא , איהר מיינט געוויס יענע צייטען , ווען די קליינע יאנקלאָווא איז נאָך אין דער היים געווען . . . הא , הא , הא ! פאלעסקי פערשטעהט . . .

די אלמנה האָט ניט געענטפערט , און אויך איהר געזיכט האָט זיך נישט געביטען אינ'ם אויסדרוק .

-- אָה , א שען מעדעל געווען , די קליינע ! — האָט פאלעסקי ווייטער גערעדט . — הא , הא , הא ! איך גלויב אייך אויפ'ן וואָרט , אז דענסמאל זענען געווען בעסערע צייטען . וואָס זאָל מען זיך דאָ וואונדערן ! א שען מעדעל . . . חראַביעס און שלאַכטעס קענען זי און ווייסען פון איהר . . . דאָס מעדעל איז קלוג און פעריאָגט נישט קיין מענשען . . . און פאר וואָס זאָל איך דאָ ניט גלויבען , אז עס זענען דענסמאל געווען בעסערע צייטען ? פאר וואָס זאָל איך נישט פערשטעהן , אז אויך דער מאמען איז א גוטער גראָשען אָבגעפאלען און זי האָט איהר געבראַכט יעדען טאָג עטליכע גילדען און יעדע נאכט א פיינעם גאסט ? . . .

אָמת , דער הערר ראַדצא איז נישט אבי ווער , ער איז איין אַריסטאָקראַט און א מענש מיט א פיינעם געשמאַק און א מאָל האָט ער פערשטאַנען זאָגאר פראַנצעזיש , און האָט שוין עפּעס געהאַט צו טהון מיט פרויען פון דעם גרויסען אדעל , און אויך דיענסטען און קעכינס האָט ער נישט אוועק געמאַכט מיט דער האַנד — אָבער קלוג ווי שלמה המלך איז ער פאָרט נישט געווען ! איבריגענס , ווער קען זאָגען פון זיך , אז ער מאַכט קיינמאָל נישט עפעס א נאַרישקייט ? מען קען דעריבער דעם הערר פאלעסקי נישט בעשולדיגען , אז ער האָט היינטיגעס מאָל נישט געקענט פאָראויסזעהן , וואָס פאר א ווירקונג זיינע עטליכע ווערטער וועלען האָבען אויף די אַלטע יודישע פרוי ; ווי אָבער ער האָט א קוק געגעבען צום אָרט , וואו די פרוי איז געשטאַנען , איז ער גע־

וואָרען שטאַרר פאַר שטוינען: דער אָרט איז געווען לעדיג און די אלמנה איז שוין אין שטוב נישט מעהר געווען. זי איז געלאָפען אַוועק, אַוועק, ווי מען לויפט פאַר אַ פייער...

פאַ׳עסקי האָט געקאָכט און גערעש׳ט און עס האָט איהם געצונדען און ער האָט פאַר גרויס גרימצאָרן אַ גרויסען זופּ געטהון פון׳ם גלעזעל, און דעם גאַנצען טאָג און נאָך ביי נאַכט האָט ער זיך נישט געקענקט בערוהיגען — . אַ יודישע פרוי האָט זיך אונטערשטאַנען, איהם צום נאַרען צו מאַכען! איהם, דעם פוילישען עדעלמאַן, וואָס האָט גנעדיגליך מיט איהר אַביסעל געפלוידערט, און זי האָט איהם איבערגעלאָזען אַליין אין מיטען רעדען, ווי ער וואָלט זיין עפּעס אַנאַריש יונגעל פון גאַס אַראָב און נישט אַ שלאַכטשיץ פון דער שלאַכטאַ. האַ, האַ, האַ! וועט דאָס אַ מענש וועלען גלויבען, אַז איין אלטע יודינע קען אויך נאָך אַ מאָל ברוגז ווערען דערפאַר, וואָס זי הערט, אַז עס געפעלט איינעם אַ יונגערע און שענערע? ואָגאַר די פרוי, וואָס שטעהט שוין מיט איין פוס אין גרוב, ווערט נאָך אייפערזיכטיג אויף אַ יונג שען מעדעל, און מעג דאָס מעדעל זיין אפילו איהר אייגינע טאָכטער! האָט איהר געזעהן אַביסעל? די אַלטע איז אויף מיר בעז געוואָרען דערפאַר, וואָס איך האָב געזאָגט, אַז אַמאָל אין די יונגע יאָהרען איז מיר די קליינע געפעלען געווען... ווייזט אויס, אַז די אַלטע האָט אויך יעצט נאָך חשק, אַז עמיצער זאָל זיך אין איהר פערליבען. זי מוז זיין יעצט געגאַנגען, אום נאָך ביי טאָג צו מאַכען זיך עפּעס אַ בעשטעלונג אויף ביי נאַכט...

דער הערר ראַדצאַ האָט אויך דאָס מאָל אַ טעות — די אַלמנה איז נישט געגאַנגען מאַכען בעשטעלונגען ביי טאָג אויף ביי נאַכט; זי איז ווי איין אונטערגעשאָסענער הירש געלאָפען, וואו די אויגען האָבען זי געטראָגען, זי איז אין איין אָטהעם די בריק אַריבערגעלאָפען און האָט עס נישט געמערקט, זי איז די שוהל-גאַס פאַרבייגעשטורמט און האָט עס נישט געוואוסט, זי האָט זיך אין איהר שטיבעל אַריינגעריסען און האָט עס נישט דערקענט, און שטונ-

דענלאַנג איז זי אָבגעזעסען שטום און שרעקליך און די אויגען האָבען שטאַר געקוקט פאַר זיך; נור מינוטענווייז האָבען זיך ווערטער פון מויל אַרויסגעריסען, פירכטערליך און שרעקליך, און זי האָט נישט געוואוסט, אַז זי רעדט זיי: „אָה, רבונו של עולם! וואָלט ליבערסט אַ דונער פון הימעל אין איהר איינגעשלאָגען... וואָלט איך זי פאַר מיינע אויגען געזעהן אַ טויטע... איך זאָל נור נישט דאַרפען אַליין זי דערהרג'עגען... איך זאָל נור נישט דאַרפען יעצט שווערען, אַז איך, איך אַליין, וועל איהר דעם קאָפּ צו שפּאַלטען און וועל זי מיט די אייגענע הענד דערהרג'ענען!"... און זי איז נאָך אַלץ געזעסען אויף דעם אייגענעם אָרט, דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף די הענד, און זי האָט נישט בעמערקט, ווי דער טאָג איז אַוועק און ווי די נאַכט איז געקומען, און זי האָט נישט פערשטאַנען די שפּראַכע פון די לוסטיגע לְבָנָה־שטראַהלען, וועלכע זענען אויף איהר געזיכט געפאַלען און האָבען איבער איהר אומגליק געלאַכט...

די פרוי האָט דאָס אַלעס נישט פערשטאַנען — דען ווער איז זי אַז זי זאָל פערשטעהען... ווי אַ שאָטען שוועבט פאַר איהר פאַרביי די עראינערונג פון אַלעס וואָס איז געשעהען און זי געדענקט פלוצלינג די ווערטער, וועלכע אסתר פלעגט אַזוי אָפט רעדען, איידער זי איז אַוועק, און גערעדט האָט זי אַלץ וועגען לעבען, וועגען בעוועגונג, וועגען פיהלען, און אַז אַ מענש דאַרף וויסען און פיהלען אַז ער לעבט — ביי איהר זענען אָבער יענע קלאָרע און דייטליכע ווערטער אויסגעקומען אַזוי נאַריש, ווי עפּעס פון אַ„בָבָא מעשה" אַרויס. און זי געדענקט נאָך ווי היינט, ווי דאָס מעדעל איז געשטאַנען מיט אַ צעהיצט פנים און אין די אויגען האָט געברענט אַ ווילד פייערל און אַלע אברים האָבען מיט גערעדט און דאָס גאַנצע שטיבעל איז ווי מיט אַ העלע ליכט בעגאָסען געוואָרען. וואָס האָט אייגענטליך די טאָכטער פון איהר פערלאַנגט, וואָס האָט זי געוואָלט?... שטענדיג אַלץ דאָס אייגענע וואָרט: זי וויל ל ע ב ע ן — אָבער וואָס איז טייטש

לעֶבעֶן און וואָס איז דאָס אַזוינס? ! — ווי אַ בליץ פליהט איהר דורכ'ן מוח איהר אײגעֶן ביסעֶל לעֶבעֶן אין גאַנצעֶן: אויך אין איהר פעֶנסטעֶר האָט אַמאָל געֶשײַנט די זון, זי איז נאָך געֶוועֶן גאָר אַ יונג מעֶדעֶל בײַ דעֶם טאַטעֶן דעֶם „מלמד" אין שטוב; דער פאָטעֶר האָט זי זעֶהר ליעב געֶהאַט, עֶר פלעֶגט איהר אָפט מאַכעֶן נײַעֶ קלײדלעֶך, און שבת פלעֶגט זי זײַן אויסגעֶפוצט ווי אַ כלה; זי איז דעֶנסמאָל אַ שײן מעֶדעֶל געֶוועֶן ביז דעֶר טאַטעֶ איז אַמאָל צו איהר צו געֶקומעֶן און האָט איהר געֶזאָגט: מזל טוב דיר, דו ביזט אַ כלה! ווער דער חתן איהרעֶר איז געֶוועֶן האָט זי נישט געֶוואוסט, און איהר איז אויך אויפ'ן זין גאָר נישט אַרויפגעֶקומעֶן, צו פרעֶגעֶן, ווער עֶר איז, דעֶן וואָס געֶדט זי דאָס אין גאַנצעֶן אָן? זי ווײסט נאָר, אַז דער טאַטעֶ האָט עֶטליכעֶ מאָל געֶזאָגט, אַז דער חתן האָט נישט די אײגעֶנעֶ פרנסה וואָס עֶר, עֶר איז נישט קײן באַנק=קוועֶטשעֶר, עֶר איז אַ וועֶלטליכעֶר מעֶנש — נאָר וואָס וואָלט עֶס איהר אויסמאַכעֶן, ווען עֶר זאָל אפילו יאָ זײַן אַ „מלמד" און נישט אַ „וועֶלטליכעֶר מעֶנש"? וואָס האָט שרה דעֶנסמאָל געֶוואוסט פון וועֶלט און פון די דאָזיגעֶ וועֶלכעֶ הײסעֶן מעֶנשעֶן?... דער ווינטעֶר איז אַוועֶק, און ל"ג=בעומר איז געֶוועֶן די חתונה. דעֶם מאַן קוקעֶן גלײַך און די אויגעֶן האָט זי זיך געֶשעֶמט, און אויך דאָט זי גאָר נישט געֶהאַט די לוסט איהם אַרײַנצוקוקעֶן אין פנים... דעֶנסמאָל פלעֶגט נאָך איהר יוסף נישט אַרויסגעֶהן יעֶדעֶן זונטאָג אין דאָרף, ווי עֶר האָט עֶס שפעֶטעֶר געֶטהון, דעֶן עֶר האָט געֶהאַט זײַן בעֶשעֶפטיגונג אין דער שטאָדט; יעֶדעֶן אָבעֶנד ווען עֶר פלעֶגט קומעֶן פון גאַס זעֶנעֶן זײ בײדעֶ געֶזעֶסעֶן ווי צווײ שטומעֶ, זײ האָבעֶן נישט געֶהאַט קײן ווערטעֶר צו רעֶדעֶן אײנס מיט'ן אַנדעֶר'ן; פלעֶגט איהם אָנהויבעֶן הונגעֶרן, פלעֶגט עֶר אַרויסרעֶדעֶן די פאָר ווערטעֶר: „שרה, גיב עֶפעֶס עֶסעֶן", און זי פלעֶגט איהם דעֶרויף עֶנטפעֶרן: „געֶה וואַש זיך" —

וואָס קען זי האָבען נאָך צו איהם צו רעדען? אַזוי ווענען אַוועק עטליכע יאָהר, און זיי האָבען נישט געוואוסט, אַז דאָס לעבען איז אויך נאָך אַנדערש... און אויף אַזאַ לעבען האָט אסתר געזאָגט: דאָס הייסט נישט לעבען! „גאָט וויל נישט, פֿלעגט זי שטענדיג זאָגען, אַז מיר זאָלען זיין ווי די געשטאָרבענע, וועלכע ווייסען פֿון גאָרנישט, און אַז עלטערן זאָלען ערציהען קינדער צו שקלאַפֿען; גאָט וויל נישט, אַז דער מענש זאָל לעבען און זאָל נישט וויסען אַז ער לעבט און נישט פֿיהלען אַז ער האָט אַ נשמה אין לייב און אַ געפֿיהל אין האַרץ״...

— און די אַנדערע פֿעלקער? — שרייט עס יעצט ביי דער אַלמנה אין האַרץ — ווייסען זיי אפשר, אַז ביים מענשען איז דאָ אַ געפֿיהל אין האַרץ? איז דער גראַף רופֿין גאָשטשינסקי, דער מערדער פֿון איהר מאַן, איז דער אפשר געווען אַ מענש מיט אַ האַרץ און מיט אַ געפֿיהל?...

און ווי שטורמישע חוואַליעס שיטען זיך אויס איבער איהר די ביטערע ערינערונגען מיט אַלע זייערע איינצעלהייטען, אַלעס ווי זי האָט עס געהערט פֿון איהר מאַן פֿאַר'ן טויט. — יוסף איז דענסמאָל, ווי געוועהנליך, זונטאָג פֿריה אַרויס אין וועג, און איז די גאַנצע וואָך געבליבען אונטערוועגס. דער דאָנערשטאָג איז געקומען, און דער מאַן איז נישט דאָ; ס'איז אַוועק די נאַכט, און דער מאַן איז נישט געווען, און אויך דער פֿרייטאָג איז שוין אַוועק אַ האַלבער, עס איז שוין פֿרייטאָג נאָכמיטאָג, און נישט צו הערען און נישט צו זעהען. „ווייסט גאָט, וואָס איהם איז דאָרט צוגעקומען?״ — טראַכט די פֿרוי טרויריג און גלאָצט אין פֿייער אַריין, און די קליינע אסתר פֿרעגט: „וועט דער טאַטעשי שוין קיינמאָל נישט קומען?...״ און דערווייל געהט אַוועק אַ שעה נאָך אַ שעה, אין דער יודישער גאַס צינדט מען שוין ליכט, און ער איז אַלץ נאָך נישט צו זעהען. שרה'ן איז אַרויפֿגעקומען אויפֿ'ן געדאַנקען: „דאָס האָט אַוודאי יוסף און עפּעס אַ גראַף

זיך ווידער מסתמא אַ שפּאַס געמאַכט, ווי זייער שטייגער איז, און אַ גראַף, זייענדיג אפשר אַ ביסעל שיכּור, האָט מסתמא ווידער אָנגערייצט אויף מיין מאַן עפּעס אַ קאַסטאָר, אַ הונד...״—שׂרה איז נישט ווייט געווען פון׳ם אמת. דען ווי יוסף איז געקומען קיין גאָשטשינאָוו, אין דאָס שלאָס פון׳ם גראַף רופּין גאָשטשינ־סקי, האָט איהם דער גראַף בעשטעלט אויף דאָנערשטאַג אָבענד צו עפּעס אַ באַל, און יוסף איז געקומען און האָט אַ גאַנצע נאַכט געשפּיעלט און האָט משׂמח געווען די געסט און האָט געחאַפּט אויך אַ טענצעל מיט דער גראָבער קאַ־קאַ קעגען מאָרגען איז ער אַ מינוט איינגעשלאָפען מידערדייט. פּלוצלינג דערפיה׳ט ער ווי מען נעמט איהם אָן פאַר די פּלייצע און מען טרייסעלט איהם.

—וואָס שלאָפסט דו דאָ ווידער, דו פוילער יודישער הונד? שפּיעל אונז עפּיס אַ שטיקעל פון מאַניושקאָ אָדער עפּעס פון דיינע שטיקלעך. דו הערסט, יוד, צו נישט? שטעה אויף און שפּיעל, די געסט וואַרטען. און מאָרגען איז ביי אונז דער גאַנצער טאָג אַ פאָרטזעצונג פון דער היינטיגער נאַכט.

—אָבער יאַסני וועלמאָזשני פּאַניע! ווי זאָל איך דאָס, און מאָרגען מוז איך דאָך אַהיים... מאָרגען ביי נאַכט איז שבת... האָט יוסף געפּרובט ענטפערן.

—וואָס? דו יודישע הונטישע מאָרדע! דו וואַגסט, מיר אָבצוזאָגען? דו?!—און פּלוצלינג האָט ער אויפגעהערט רעדען און האָט אַראָבגעוואָרפען דעם פענסנע פון נאָז:—ווייסטו וואָס גאָר? מיר איז איינגעפאַלען איין אויסגעצייכענטער געדאַנקען. מאָשקע, איצקע, יאַנקלאָ אָדער ווי דו הייסט דיר דאָרט! איך ערלויב דיר, מיין שמחה צו פערשטערען, און דו מעגסט דיר אַהיים געהען צו דיין זשידאָווקאַ, וואָס דו האָסט דיך פּלוצלינג אַזוי פערבענגט נאָך איהר; אָבער איין תּנאי נעהם איך אויס מיט דיר: דו טהאָרסט נישט געהען אַהיים צו פוס און אויך נישט

מיט אַוואָגען ; נור דאָ פאַר מײַנע אויגען און פאַר די אויגען פון מײַנע געסט וועט מען דיך אַרויסלאָזען אין וואַסער אַרײַן, און דו וועסט דיר אַ דורכשווימען דעם טײַך די אַנדערטהאַל־בען ווייאָרסט. נאַטירליך קענסטו אַלעמאָל צושווימען צום ברעג און אויסרוהען אַ ביסעל. יאָ, ריכטיג: אויך דײַן קאַפאָטע טהאָרסט דו נישט אויסטהון – האָסט דו געהערט?

דער יוד איז געשטאַנען, ווי דער שלאַג וואָלט איהם האָ־בען געטראָפען, און דער גראַף האָט דערווײַל גאַנץ פרײַנדליך גערעדט: „און זעהסט דו: פאַר דײַן כּבוד׳ס וועגען האָב איך הײַנט געלאָזט מאַכען אַ גוטע וועטשערע; נור אַזוי ווי דו ביזט דאָך זעהר אָבגעהיט אין עסען, וועל איך דיר געבען נור צו טרינקען, אַזוי אַז דו מעגסט טרינקען וויפיעל עס קען אַרײַן אין דיר... אָבער דו הערסט, יוד? זאָל דיר נור נישט אײַנפאַלען מיך צו וועלען נאַרען; נישט דו און נישט קײנער פון דײַן יודישער שווינדלער־באַנדע וועט מיך נאַרען. איבריגענס וועל איך אויך מיטשיקען מיט דיר אײנעם פון מײַנע מענשען, וועלכער וועט דיך בעלײַטען אויפ׳ן פערד דעם גאַנצען ברעג...

און אין געגענוואַרט פון גראַף רופין גאָשטשינסקי מיט זײַנע געסט האָט מען דעם יוד אַרײַנגעלאָזען אין וואַסער אָנגעטהאָנער־הײד; דער אומגליקליכער האָט זיך נישט מעהר געפרובט בעטען און איז געשוואומען. אָט דאָס איז עס געווען, וואָס שרה האָט דענסמאָל געמוזט אַזוי לאַנג וואַרטען אויף איהר מאַן און דעריבער דאָס איז יוסף דענסמאָל אַזוי שפּעט אַהײמגעקומען.

דאָך איז יוסף אויך נאָך יענעם שבת געגאַנגען ווידער אין וועג אַרײַן ווי אַלע מאָל; אָבער שוין דינסטאָג איז ער געווען צוריקגעקומען, נישט ווי געוועהנליך. שרה האָט זיך דער־שראָקען. „האָסט אפשר אײַן אוצר געפונען, יוסף?" האָט זי איהם אויף אַ געלעכטער געפרעגט. ער האָט דערויף נישט גע־ענטפערט און האָט נאָר געזאָגט, אַז ס׳איז איהם קאַלט און עס שטעכט איהם אין דעם הארצען און עס ברעכען איהם די

גליעדער · שרה איז באַלד געלאָפֿען נאָך שמואל דעם „רופֿא״ און דאַן האָט מען אויך דעם דאָקטאָר גאָלדענטהאַל געבראַכט, און דאַן האָט מען אַ לונגענענטצינדונג געפֿונען און דאַן האָט מען געוואַרט אויף גאָטס הילף · גאָט איז אָבער נישט געווען דאָס מאָל גנעדיג – אויפֿ׳ן דריטען טאָג איז דער אומגליקליכער געשטאָרבען ·

דער גראַף גאָשטשינסקי אָבער איז יאָ געווען, ווי אַלע מאָל, זעהר גנעדיגליך: ער האָט דורך אַ דינער צוגעשיקט צו דער יונגער אַלמנה אַ מתנה פֿון פֿופֿציג פּוילישע גולדען, „דערפֿאַר וואָס דער יוד האָט נישט איינמאָל און נישט צווייִמאָל איהם און זיינע געסט אויסגעצייכענט אונטערהאַלטען״ ·

– איז אַזאַ מענש אָפשר גערעכט? – האָט עס אין איהר יעצט ווילד געשריגען – רופֿט מען דאָס אָפשר האַרץ און געפֿיהל? איז אפשר מיין טאָכטער גאָר גערעכט, אַז זי געהט אין די וועגען פֿון די דאָזיגע מענשען און זיי געפֿעלען איהר?...

ווי שרעקליך און פֿירכטערליך איז געווען די שנאָה, וועלכע זי האָט צו יענער צייט אין איהר האַרץ געפֿיהלט צו אַלע די דאָזיגע מענשען! און אויך אין איהר טאָכטערס האַרץ האָט זי געפּרובט די דאָזיגע שנאָה צו פֿערפּלאַנצען – און דאָ איז עפּעס מיט אַמאָל אַ ווינד געקומען און דעם מעדעל׳ס האַרץ איז פּלוצלינג פֿערוואַנדעלט געוואָרען · פֿערשאָלטען אויף אייביג זאָלען זיין די מענשען, וועלכע דאָבען איהר גן־עדן פֿערוויסט! פֿערשאָלטען אויף אייביג די מענשען, וועלכע האָבען פֿערזוּמ־ דייניגט דאָס האַ־ץ פֿון איהר איינציג קינד, די, וועלכע האָבען מיט אַ גיפֿטיגער צונג איהרע אויערען בעלעקט און האָבען אין זיי גיפֿט און טויט געטריבט און האָבען גערעדט צו איהר פֿאַלש און אומעהרליך, די, וועלכע האָבען זי אָבשפּענסטיג געמאַכט פֿון איהר מוטער און האָבען איהר איין אַנדערען וועג געוויזען, פֿול מיט זינד געגען גאָט און געגען לייטען, פֿערשאָלטען זאָלען די מענשען זיין וועלכע האָבען

זי געמאַכט פֿאַר אוים טאָכטער, פֿערשאָלטען, פֿערשאָלטען זאָלען די דאָזיגע מענשען זיין אויף אייביג!...

די ערשטע טעג איז זי געווען ווי אַ משוגענע און האָט נישט געוואוסט, וואָס איינענטליך טהוט זיך דאָ. הערענדיג, אַז די טאָכטער איז אַוועק פֿון גריידאָוו, איז זי אויך אַוועק פֿון דער שטאָדט, און הערענדיג, אַז זי געפֿינט זיך אין קאָליש, איז זי אויך געפֿאָהרען אהין; דאָרט האָט זי זיך דער־וואוסט, אַז איהר אסתר האָט מען אַוועק געפֿיהרט קיין וואַרשאָ, וואו זי וועט אַנקומען אין זיגנהויז; די אלמנה האָט נישט רעכט פֿערשטאַנען, וואָס דאָס איז אַזעלכעס, און האָט געמיינט אַז די טאָכטער איהרע איז שוין אַ „גויה" געוואָרען און זי זינגט עפֿענט־ליך ווי די גוי'עשע מעדלעך אין גריידאָוו — און זי איז געלאָפֿען קיין וואַרשאָ.

וואו אהין זיך צו ווענדען, האָט זי נישט געוואוסט — אָבער דערפֿון האָט זי זיך גאַר נישט געמאַכט; זי ווייס׳ נור איינס, אַז איהר טאָכטער געפֿינט זיך דאָרט, דעריבער מוז זי אויך דאָרט זיין; זי מוז זי זעהען און מוז מיט איהר רעדען, און זאָל זי אפילו וויסען, אַז זי וועט מוזען די גאַנצע שטאָדט מיט אַ זיפֿ דורך זיפֿען. וואו איז דאָס הויז וואָס מען זינגט? —

און גוטע מענשען האָבען איהר געוויזען, און זי איז אַוועק ביז צום גרויסען טעאַטער.

יענער טאָג איז געווען שרעקליך, אָבער נאָך שרעקליכער איז געווען דער אָבענד. אים קאָרידאָר פֿונ׳ם גרויסען הויז איז זי געשטאַנען און געוואַרט; זי איז צום שווייצאַר צוגעגאַנגען: „בעסטער הערר! איהר דאָט דאך אויך אַמאָל געהאַט אַ מאַמע און אויך אייערע קינדער דאַרבען אַ מאַמע — קענט איהר מיר נישט זאָגען דורך וואַנען קומען דאָ אַריין די זינגערענס? — דער שווייצאַר האָט זי אַנגעקוקט פֿערוואונדערט, דאַן האָט ער איהר עפּעס געענטפֿערט, און זי איז געשטאַנען און געשטאַנען און האָט אַלץ געהאָרכט, און יעדע מינוט האָט זיך איהר גע־

דאַכט אַז אָט הערט זי אֶסתּר׳ס שטימע. — „דו גאָט איבער דער וועלט, גאָט פון רחמים און פערגעבונג, דו גרויסער גאָט — האָט זי שטיל אין הארצען געבעטען — קום נישט מיט איהר אין משפּט, לאָז נישט דאָס קינד אומקומען פאַר איהרע גרויסע זינד, דען איך מיט מיין לעבען בין ערב פאַר איהר, און זי אָבער איז ריין״!... און אַזוי איז זי געשטאַנען פערטיפט אין געדאַנקען און האָט זיך נישט געריהרט פונ׳ם אָרט. ווידער אַמאָל דערמאָנט זי זיך די קלאָרע און דייטליכע ווערטער, וואָס אֶסתּר האָט איהר אין די לעצטע טעג געזאָגט: „גאָט וויל נישט אַז דער מענש זאָל ניט פיהלען און וויסען און זאָל נישט קענען זיין אייגען איך״ — איז די טאָכטער אויך יעצט נאָך גערעכט? איז עס ווירקליך גאָר קיין זינד נישט, אַזוי צו זינגען אין קאָהר צוזאַמען מיט גוי׳עשע בחורים? איז דען דאָס נישט באֶמת אַ גרויסע „עבירה״?

ווי שרעקליך האָט די אומגליקליכע אין יענע מינוטען געליטען! זי האָט זיך פּלוצלינג דערמאָנט, אַז אויך ביי איהר אין הארץ האָט זיך אַריינגעגנב׳עט עפּעס אַ שטיקעל צווייפעל, הערענדיג אֶסתּר׳ס ווערטער, וועלכע זי האָט אַזוי קלאָר און אַזוי זיכער גערעדט, און דענסמאָל האָט זי זיך אַליין געפרעגט: צו האָבען טאַקי איהרע עלטערן און אורעלטערן רעכט געהאַט, אַז אַזוי האָבען זיי געלעבט און אַזוי האָבען זיי זייערע קינדער ערצויגען? האָבען זיי ווירקליך ריכטיג געטהון, אַז זיי האָבען זיי נישט געלאָזט צוזאַמען לעבען מיט די לעבעדיגע און דאָס לעבען געניסען? — אוי גאָט, אוי גאָט, אוי גאָט! דאָס קען דאָך נישט זיין, און אֶסתּר זינדיגט דאָך באֶמת קעגען גאָט און קעגען איהר מאַמע! — אַ גרויסער טומעל האָט איהרע געדאַנקען פּלוצלינג איבערגעריסען; אַ רוישענדע בראַוואָ־פאַטשעריי האָט פערהילכט דאָס טעאַטער און האָט זיך געהערט ביז אין קאָרידאָר און אַז זי האָט דעם שווייצאַר געפרעגט, אויב ער ווייסט נישט וועגען איהר טאָכטער אֶסתּר, וואָס לערנט זיך דאָ

אין דעם דאָזיגען הויז דאָס זינגען, האָט ער איהר געענטפערט, אז נישט דאָ אין דעם דאָזיגען הויז לערנט מען זיך זינגען.

ווי אַפּייל איז זי אַרוים אויף דער גאַס און האָט שוין מעהר קיין וואָרט נישט געהערט. — אומזיסט אלזוי בין איך דאָ אזוי לאַנג אָבגעשטאַנען — האָט איהר האַרץ אין איהר געוויינט — אומזיסט דעם אָבענד פערבראַכט, און אָסתר איז גאָר נישט דאָ. ווער ווייסט? אָפשר איז זי שוין ערגיץ ביי אַ פּריץ אין הויף, אָפשר עסט זי שוין גאָר צוזאַמען מיט זיי. — און אויך דער שרעקליכסטער געדאַנקען האָט זי נישט פערשוינט: אָפשר האָט זי גאָר שוין אויפגעהערט אַ יודיש קינד צו זיין...

אָבער אַזעלכע קוועהלענדע נעכט זענען נישט זעלטענע געוועזען און נישט אזוי געשווינד האָבען זיי אויפגעהערט. זי האָט זיך דערוואוסט, אז די טאָכטער איז קיין לובלין געפאָהרען; איז זי אויך קיין לובלין געפאָהרען; דאָרטען ווידער האָט מען איהר געזאָגט, אַז דאָס מעדעל איז שוין אַוועק און זי געפינט זיך אין פולאַווא אין דער קלויסטער־שולע. — די אַלמנה האָט נישט רעכט פערשטאַנען דאָס נייע גרויסע אומגליק, וואָס איז איהר דאָ געשעהען, און זי האָט געוואָלט די טאָכטער נור זעהען און הערען פון איהר אייגען מויל, אויב זי ווויל, אַז די מוטער זאָל שטאַרבען. זי איז אָנגעקומען ביז צו דער קלויסטער־שולע — און יענע עטליכע מינוטען וועט זי אויף איהר לעבען לאַנג נישט מעהר פערגעסען, און ווען זי וועט אַפילו טויזענד יאָהר אַלט ווערען. ביז צו דער שוועל פון יענער שולע פאַר אדליגע טעכטער איז זי געקומען, אָבער אינעווייניג אַריין האָט מען זי נישט געלאָזט

— פאַר וואָס?

— ווייל איהר זענט אַ יודישע פרוי! — ווי אַ פייל פלוצליגג אין האַרץ איז איהר דאָס דאָזיגע וואָרט געוועזען. און די טאָכטער איהרע? איז זי נישט מעהר קיין יודיש קינד? האָט זי שוין אויפגעהערט זיין אַ יודיש קינד? און אויך

פון דעם דאָזיגען וואָרט איז זי נישט אין חלשות געפאַלען, און נור עפּעס אַ שרעקליכע רוהיגקייט איז איבער איהר געקומען, און רוהיג שטיל איז זי צוריק קיין גריידאָוו. אָבער פון יענעם טאָג אָן האָט זי דער טאָכטערס נאָמען נישט מעהר פאַר'ן מויל געבראַכט; פון יענעם טאָג אָן האָט זי אויפגעהערט זיין אַ מוטער פון אַ טאָכטער...

דאַן זענען געקומען יענע טעג, וואָס איהר גאַנץ לעבען איז געוועזען תּחנות און תהלים – אָבער אויך דענסטמאָל האָט זיך אין איהרע אויגען קיין טרעהר נישט בעוויזען.

און אַ לאַנגע, זעהר לאַנגע צייט איז זי נישט געוועזען קיין מאַמע פון אַ טאָכטער – דען איהר האַרץ איז געוועזען פערשלאָסען, און די בעוואויהנער פון דער יודישער גאַס האָבען געקאָנט עדות זאָגען, אַז איהר טאָכטער האָט זי שוין אין גאַנצען פערגעסען און אויך איהרע וואונדען זענען אַודאי שוין פערהיילט. אָבער וואונדערליך איז דער צופאַל: גראָד היינט האָט זי געגען איהר ווילען געדענקט אָן איהר און אָן אַלעם וואָס זי האָט געטהון; גראָד היינט האָט זי פּאַלעסקי אַזוי שאַרף דערמאָנט, גראָד היינט – ווערענד די טאָכטער איז שוין געשטאַנען הינטער איהר רוקען, און זי האָט נישט געוואוסט, אַז אסתּר איז קיין גריידאָוו געקומען...

— — — — — — — — — — — — —

די פּירכטערליך לאַנגע נאַכט, וואָס האָט זיך גאַר נישט געוואָלט ענדיגען, איז צום סוף דאָך אַריבער. אָבער פיעל נייעס האָט זי מיטגעבראַכט מיט זיך.

און דעם טאָג דערויף האָט מען זיך אין דער יודישער גאַס מערקווירדיגע מעשׂות דערצעהלט: אסתּר די אַלמנה'ס איז ווידער צוריק אין דער שטאָדט, זי מיט אַ באַנדע שוישפּיעלער, און זי איז נישט מעהר קיין יודיש קינד. דאַן האָט מען דערצעהלט, אַז זי האָט זיך איינגעשטעלט און איז געקומען צו דער מוטער, אום זי צו בעטען, זי זאָל

אִיהר מוחל זײַן, אָבֶער דִי אַלמנה אִיז מִיט אַ גרויס געֶוואַלט אַרויס קעֶגעֶן אִיהר און האָט אִיהר בּעֶפאָהלעֶן, אַזוי פאָרט פון אִיהר שטוּב אַרויסצוגעֶהעֶן. און אַז דאָס מעֶדעֶל האָט נאָך אַבִּיסעֶל געֶוואַרט, אִיז דִי אַלטעֶ אַרויסגעֶלאָפעֶן ווִילד אִין דִי גאַס אַרײַן, און אִיז געֶלאָפעֶן ווִי מעֶן לויפט פון אַ ווִילד טהִיעֶר...

אָבעֶר דִי קִינסטלעֶרִין האָט דִי שטאָדט אויך דאַן נִישט פעֶרלאָזט, דעֶן זִי האָט זִיךְ געֶזאָגט: אִיךְ ווִעל, דאָ עֶטלִיכעֶ טעֶג בּלײַבּעֶן און ווִעל אִיהר האַרץ מִיט געֶוואַלט מִיר עֶראויבּעֶרן.

און אִיהר רעֶכנונג אִיז נִישט גאַנץ פאַלש געֶוועֶן:

דעֶן יעֶדעֶן טאָג, ווִעֶן אֶסתר פלעֶגט אויפטרעֶטעֶן אויף דעֶר בּיהנעֶ, אִיז דִי אַלמנה אַלעֶמאָל געֶוועֶן נִישט ווײַט פון אִיהר און אִיהר בּעֶהאַלטעֶנעֶרהײַט ווִי אַ שאָטעֶן נאָכגעֶגאַנגעֶן. נאַטִירלִיךְ אִינעֶווײַנִיג אִינ׳ם שפִּיעֶלהויז אִיז זִי נִישט אַרײַנגעֶגאַנגעֶן און האָט אִיהר טאָכטעֶר נִישט געֶהעֶרט פון דעֶר בּיהנעֶ אַראָבּ, נור יעֶדעֶס מאָל אִיז זִי געֶזעֶסעֶן עֶנטקעֶגעֶן דעֶם הויז, אויף דעֶם טרעֶפּעֶל פון דעֶר קִירכעֶ „שוויעֶנטאַ אַננאַ״, און דִי אויגעֶן האָבּעֶן זִיךְ אַרײַן געֶעֶגבּעֶרט אִין דִי פעֶנסטעֶר פונ׳ם הויז עֶנטקעֶגעֶן. וואָס געֶהט עֶס זִי אָן, וואָס זִי זִיצט דאָ אויף דעֶר טרעֶפּ פון דעֶם דאָזִיגעֶן הויז דאָ? וואָס פאַר אײַן עֲבֵירָה טהוּט זִי דאָ, ווִעֶן זִי ווײַסט גאָר נִישט אַלײַן, וואָס זִי טהוּט?... זִי זִיצט אַזוי יעֶדעֶס מאָל דעֶם גאַנצעֶן אָבעֶנד, דִי העֶנד צונויפגעֶלעֶגט אײַנעֶ אִין דִי אַנדעֶרעֶ און דִי אויגעֶן אויסגעֶגלאָצט אויף א י י ן אָרט און דִי לִיפּעֶן מורמלעֶן עֶפּעֶס; טײַלמאָלס האַפּט זִי זִיךְ פלוצלִינג אויף, שטעֶלט זִיךְ אַהִין, אַהעֶלִיש פײַעֶר צִינדט זִיךְ אִיהר אָן אִין דִי אויגעֶן, אִיהרעֶ בּײַדעֶ פויסטעֶן פּרעֶסעֶן זִיךְ ווִילד צונויף און ווִילדעֶ ווִערטעֶר רײַסעֶן זִיךְ אִיהר אַרויס פון מויל — דעֶרנאָךְ פאַלט אִיהר ווִידעֶר אָן אַ שטײַנעֶרנעֶ רוּהֶ, און זִי זעֶצט זִיךְ צורִיק אויף דִי שוועֶל פון דעֶר קִירכעֶ

און קוקט שטאַר שטונדען לאַנג אויף איין אָרט.

און טעג געהען און טעג קומען; אויך די זומער-מאָנאַטען זענען אוועק און די „יָמִים-נוֹרָאִים" זענען געקומען.

און אֶסתר איז אויך אין די ימים-נוראים יעדען אָבענד אויפגעטרעטען, און אויך אין די ראש-השנה-אָבענדען, און אויך אין די עשׂרת-ימי-תשובה-אָבענדען איז זי אויפגעטרעטען און האָט געזונגען. — געטראַכט האָט זי זיך: וועט זיך מיר נישט איינגעבען זי צו בעצווינגען דורך ליבע און רחמנות, וועל איך זי צוציהען צו זיך מיט געוואַלט, דען רייצען וועל איך זי אַזוי לאַנג, ביז עס וועט מיר געלינגען, צו קענען זיך אויף די קניען פאַר איהר וואַרפען און ווערען איהר צוריק אַ טאָכטער...

דאָ אָבער איז געשעהען עפּעס, אַזוי אונגלויבליך און זאָנדערבאַר, אַז מען וועט עס קוים גלויבען — און דאָך איז עס אֶמת, אַזוי שרעקליך אֶמת.

די נויטווענדיגקייט האָט רעגיערט און געאַרבייט...

* *

*

... ווי סטאַלבעס וואָלקענס און נעבעל שטייגט עס אויף פאַר מיר, און די וואָלקענס און דער נעבעל ציהען אין מיין האַרץ אַריין און לעגען זיך אַזוי שווער אויף מיין גאַנץ פיהלען און דריקען אַזוי שווער אויף מיין גאַנץ טראַכטען. זאָנדערבאַר און פרעמד וועט קלינגען דאָס, וואָס איך וועל דערצעהלען, און פיעלע וועלען עס נישט גלויבען, דען זיי וועלען נישט גלויבען קענען — אָבער מיט מיין מאַרך שרייב איך די דאָזיגע בעגעבענהייטען, און אֶמת זענען זיי און שרעקליך זענען זיי. אָבער אויך יענע קינדער פונ׳ם אומגליקליכען פאָלק האָבען קיין שולד נישט, דען זיי זינדיגען און ווייסען נישט; אין זייערע הענד קלעבט דאָס בלוט, און זיי ווייסען עס נישט, און זיי ווייסען

און שפּיִערען עס אויך דאן נישט , ווען מען ווייזט עס זיי ; אַ לאַנגע נאַכט , אַ פינסטערע באַנגע נאַכט האָט זייער האַרץ שטומפּ געמאַכט , און דערווייל האָט די גוטוועלדיגקייט רע־גיִערט און געאַרבייט . . .

איך וויל דערצעהלען .

די נאַכט פון „כל נדרי" איז געקומען . נאָך ערב־יום־כפור האָבען די טעאַטער־מענשען אויסגעקלעבט זייערע אַפּישען אין אַלע ווינקעל גאַסען , אין וועלכע זיי האָבען דעם פּובליקום אַנגעצייגט , אַז היינט ביי נאַכט וועט דאָס פרייליין ערנעסטאַ די רודיני (אסתר גאָלדשטיין) אויפטרעטען אַלס פיאַלעטאַ אין „לאַ טראַוויאַטאַ" – און הער פאַלעסקי און קאָלעגען האָבען זיך זעהר געפרעהט .

אסתר האָט נישט געקענט פאַראויסזעהען די פאָלגען פון דעם דאָזיגען אָבענד . איהר געוויסען איז געווען אַ ביסעל בלייך , אָבער איהר גאַנג איז געווען פעסט און זיכער ; זי האָט אַ מינוט געצעגערט , און באַלד אָבער האָט זי אָנגעהויבען זינגען . אַ דונער פון אַפּלאָדיסמענטען האָט זיך געלאָזט הערען , דען די זענגערין האָט היינט בעזונדערס שען געזונגען , און די קינסטלערין האָט דאָס פּובליקום אין זיין רויש געזעהען און האָט זיך זעלבער בערוישט . . .

און פאַר דער טהיר פון'ם טעאַטער איז געשטאַנען אַ יודישע פרוי , געבוקט און פערהילט , און שטום ווי אַ שטיין . וואָס געהט זי אָן דער היינטיגער יום־הקדוש , דער הייליגער יום־כפור ? וואָס געהט עס זי אָן , אַז זי איז היינט צו „כל־נדרי" נישט אין שוהל געווען ? נאַטירליך איז עס דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען , אַז זי איז נישט אין שוהל געווען – אָבער זי ווייסט עס גאָר נישט . ווי אַ ווייסטען חלום געדענקט זי עפּעס , אַז יודענעס האָבען גרויסע ליכט אין שוהל געטראָגען און זי האָט אין היינטיגען יאָהר קיין ליכט נישט געמאַכט , אָבער באַלד דערויף איז אויך דער דאָזיגער

חלום פֿערשוואונדען, און זי ווייסט מעהר גאָר נישט וועגען וואָס זי האָט נור וואָס געטראַכט. פֿון מינוט צו מינוט געהט אַ ציטער איבער איהר פּנים, ווי די צייט וואָלט איהר זיין צו לאַנג און זי האָט נאָך אַ גרויסע אַרבייט היינט פֿאַר זיך —

און אים טעאַטער האָט דאָס אַפּלאָדירען נאָך אַלץ נישט אויפֿגעהערט. די זענגערין ווערט עטליכע מאָל אַרויסגערופֿען נאָכדעם ווי דער פֿאָרהאַנג איז שוין געפֿאַלען און דאָס פּובליקום רופֿט: „בּראַוואָ רודיני! בּראַוויסימאַ!“ — דאָס שטיק איז אויס. דאָס פּובליקום צעגעהט זיך אייניציגווייז. ווער קימערט זיך וועגען איין אַלטער יודישער פֿרוי, וועלכע שטעהט בּיי דער טהיר? — אויך די טעאַטער־לייט זענען זיך איינציגווייז צעגאַנגען.

און אויך די זענגערין איז אַרויסגעקומען.

און דאָס אונגלויבליכע איז געשעהען: די אַלמנה האָט זיך מיט אימפּעט אויף איהר אַרויפֿגעוואָרפֿען, האָט אַרומגעקלאַמערט אַרום דעם האַלז איהרע הענד און האָט זי אָנגעהויבּען שטיקען. פּלוצלינג האָט דאָס מעדעל געשפּיערט, ווי עפּעס שפּיציגעס און שאַרפֿעס האָט איהר האַלז בּעריהרט, און נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל, און דאָס בּלוט האָט אָנגעהויבּען גיסען זיך. אַ שרעקליכער געשריי האָט זיך געלאָזט הערען. און ווען מענשען זענען זיך צונויפֿגעלאָפֿען נאָך עטליכע מינוטען, האָבּען זיי געפֿונען, ווי אַ מעדעל וואַלגערט זיך אין אַ טייך בּלוט, קוים וואָס זי לעבּט נאָך, און נעבּען איהר קניעט איין אַלטע יודישע פֿרוי, וועלכע קושט זי און קושט אָהן אויפֿהער און לאַכט מיט אַ ווילד שרעקליך הויך געלעכטער...

איך האָבּ נור ווייניג נאָך צו דערצעהלען:

אָסתר'ס וואונדען זענען געוועזען לעבּענסגעפֿעהרליכע און זי איז מיט עטליכע טעג שפּעטער געשטאָרבּען, און די אַלמנה האָט מען אָבּגעפֿיהרט אין דעם געפֿענגעניס אין דער גובּערניע; דער רעגירונגס־דאָקטאָר אָבּער און דער געפֿענגניס־דאָקטאָר

האָבען באַלד ערקלערט, אַז די פרוי איז משוגע, און אַזוי האָט מען זי פון דאָרט אָבגעשיקט אין אַ דולהויז. באַלד אָבער האָבען די דאָקטורים איינגעזעהען, אַז זי איז אונהײלבאַר, און אַזוי ווי זי געהערט צו די משוגענע, וועלכע זענען פאַר׳ן פובליקום נישט געפעהרליך, האָט מען זי אין גאַנצען פריי געלאָזט. און די משוגענע איז אַוועק צו פוס און איז אָנגעקומען ביז גרײדאָוו און ביז צום עק בריק און האָט זיך דאָרט פעסט געזעצט, און אַזוי איז זי געזעסען און האָט געזונגען לידער און געזאָגט אויסעווייניג תהלים גאַנצע טעג נאָכאַנאַנד...

און נאָך עפּעס מוז איך צוגעבען: דער „קוריער וואַרשאַווסקי״ האָט געשריבען צו יענער צייט פאָלגענדעס: „פון גרײדאָוו שרייבט מען אונז, אַז אַ יודישע פרוי האָט דאָרט דער׳הרג׳עט איהר איינציגע טאָכטער — און ווייסט איהר, וואָס די אורזאַכע דערפון איז געווען? גאַנץ איינפאַך: די פרוי איז געווען פון דער סעקטע „חסידים״ און די טאָכטער איין „אויפגעקלערטע״ — אָט אַזוי איז דאָס דאָזיגע פאָלק...

„מַטוֹת“ און „מַסְעֵי“.

אַ בילד.

... דאָס טהויער פֿון אויבערען געריכטס־הויז (סודעבנאַיאַ פּאַלאַטאַ).

איבער דעם טהויער אויבען הענגט דער האַלצערנער אָדלער מיט די צוויי קעפּ. און ליינקס דורך דעם זאַל געהט דער וועג צו דער גרויסער געריכטס־פּאַלאַטאַ.

אין דעם זאַל איזוועניג הערט זיך יעצט דער קלונג פֿון אַ גלאָק. אַ גרויס פּובליקום האָט זיך היינט דאָ פֿערזאַמעלט, כּדי צו הערען דעם „זעהר אינטערעסאַנטען פֿאַל“, און ווי זיי דערהערען דעם קלונג פֿון דער גלאָק, האַפּען זיך אַלע אויף. דער אָנגעקלאָגטער, וועלכער זיצט אויף דער באַנק הינטער דעם אָבגעצוימטען אָרט, שטעהט גאַנץ פּאַמעליך אויף. ער זעהט אויס מיעד און אָבגעלעבט, און האָט אַ פּנים ווי אַ איינער, וואָס דאָס אַלעס וועלכעס טהוט זיך דאָ אָב אַרום איהם, געהערט זיך גאָר נישט אָן מיט איהם און עס שטערט איהם אפילו נישט אין זיינע געדאַנקען. אַ מין אייזערנע רוה איז אויסגעגאָסען אויף זיין געזיכט און זיינע מוסקעלן ריהרען זיך נישט; זיינע האָר זענען ווילד צושויבערט, און זיינע אויגען בליקען אָהן אויפהער אַהין צו דעם געריכטס־פּרעזידענט און צו זיין גאָלדענער קייט, וועלכע הענגט אויף זיין האַלז, און עס שוועבט אַ אייביגער, נאַרישער שמייכעל איבער זיינע ליפּען. — געפֿעלט איהם אַזוי שטאַרק דער געריכטס־פּרעזידענט? געפֿעלט איהם די קייט אַזוי זעהר? — עס איז טיעף שטיל אַרום, עס הערט זיך נישט קיין שאָרך. נור פֿון מינוט צו מינוט, ווען דער פּרעזידענט בעוועגט

צופעליג דעם קאפ, הערט זיך דאס געריוש פון דער קייט.

סערגיי סטעפאנאוויטש קירקושקין, דער אויבערסטער געריכטס־פרעזידענט, הייבט אויף פלוצלינג דעם קאפ און פון א פאפיער, וועלכעס ער האלט אין האנד, לייענט ער מיט א הויכע שטימע, און דאס פובליקום הערט אבגעריסענע ווערטער:

„לויט געזעטץ פון זיין קייזערליכער מאיעסטעט... משה שמולאוויטש לפידות, פון יודישען גלויבען... זיעבען און דרייסיג יאהר אלט... געמאכט א מאשינקע אויף נאכצומאכען צעהן־רובעלדיגע פאפירליך... זעקס יאהר שווערע ארבייט אין סיביר... אלע רעכטע אנגעוואהרען...

סערגיי קירקושקין הייבט צופעליג אויף זיינע אויגען, און בשעת לייענען פון די לעצטע ווערטער פאלען זיי צופעליג אויף דעם גע׳משפט׳ען — זיין פנים ווערט פלוצלינג וויים ווי קאלך און די ווערטער בלייבען איהם שטעקען אין האלז. — האט ער אפשר איצט דעם יוד, דעם גע׳משפט׳ען דערקענט? זענען איהם פלוצלינג אלטע זכרונות פון דער יוגענד געקומען אין זין אריין?...

דער פרעזידענט ענדיגט חאפעדיג דאס פאפיער לייענען, און זיין שטימע הערט זיך קוים; דאן חאפט ער זיך גיך אויף און פערלאזט אין איין אימפעט דעם זאל. — ווער יאגט איהם, דאס ער איילט זיך אזוי זעהר? — אויך משה לפידות האבען צוויי זשאנדארמען ארויסגעפיהרט. צוויי, דריי אדוואקאטען האבען זיך אבגעשטעלט, איינמאל אין איין ווינקעלע, איינמאל אין צווייטען, און האבען גערעדט צווישען זיך איבער דעם „אינטערעסאנטען פאל", און דאן האבען אויך זיי פערלאזען דעם זאל. איינער פון די יודען, וועלכע זענען געוועזען אין זאל, האט זיך אנגערופען: „געמיינט האב איך פארט, אז זיי וועלען איהם נישט אזוי שטרענג בעשטראפען" — און איינער פון די גוים אבער זאגט זיך: „אט האסט דו א געריכט! געמיינט האב איך, אז אויפהענגען וועלען זיי איהם און נישט איהם פטר׳ען מיט אזא קלייניגקייט" — און דאס פובליקום צוגעהט זיך...

* *

*

האָט איינער דעם צווייטען געקענט? —

— — — עס איז זומער פאַר פיער און דרייסיג יאָהר. די זון גיסט אויס איהר ווארעמקייט און איהרע זיסע ליכט — וועלען איבער דעם געלען זאַמד, וועלכעס ליגט אויפ'ן הויף, און צוויי קינדערלעך שפּיעלען זיך צוזאַמען און שרייען און רעש'ען און שפּרינגען און זינגען און קייקלען זיך אין געלען זאַמד. ווי גוט און אַנגענעהם זענען די ליכט שטראַהלען און ווי זיס פאַר קינדערס אויגען! דאָס איינע קינד געהט אין אָבּגעריסענע, אָבגעשליסענע שמאַטעס און האָט שוואַרצע האָר ווי פּעך און האָט אַ קרומליכע נאָז, און דאָס צווייטע קינד געהט אין אַ רויט זיידען העמדיל און האָט בּלאָנדע האָר ווי פלאַקס און האָט אַ גלייכע נאָז פון אונטען ביז אַרויף. אָבער די קינדער האָבען דענצמאָל נאָך נישט געוואוסט דעם אונטערשיעד צווישען אַ קרומער און אַ גלייכער נאָז, צווישען שוואַרצע און בּלאָנדע האָר און צווישען שמאַטעס און אַ זיידען העמדיל. זיי האָבען נור געוואוסט, אַז זיי אונטערשיידען זיך איינער פון צווייטען דורך די נעמען: דער איינער, דער בּלאָנדער, הייסט סערגיי, און דער צווייטער, דער שוואַרצער, הייסט משה. — אָבער איז דען איין נאָמען מעהר יחסן פון דעם צווייטען? די זון שיינט דאָך אויף איין קינד ווי אויף דאָס צווייטע און מאַכט גאָר קיין אונטערשיעד נישט צווישען זיי, און אויך דער געלער בּרענענדיגער זאַמד ליגט אויסגעגאָסען פאַר איינעם גלייך ווי פאַר דעם צווייטען גאַנץ אָהן איין אונטערשיעד, און אויך שפּיעלען און רעשען און קייקלען זיך האָבען בּיידע גלייך געקענט — און דאַריבּער טאַקי זענען זיי געבליבען אַלע מאָל פון דער פריה ביז צום מיטאָג צוזאַמען. טיילמאָלס האָט זיך געמאַכט, בּשעת זיי האָבען זיך אַרומגעוואַלגערט אויף דעם זאַמד, און דאָס שוואַרצע יונגעל איז געוועזען אין איין אַרבּע־כּנפות און דער ווינד איז געקומען און האָט די ציצית אַ וואָרף געגעבען איבער דעם פּנים

פון דעם בלאָנדען יונגעל, דאָ האָט דאָס בלאָנדע יונגעל געקוקט זיך אַ האָפּ טהון און די האַנד אַרונטער שטעקען אונטער זיין רויט העמדיל און זוכען אויך ער אַ ציצה, כּדי דעם שוואַרצען צו בעצאָהלען מדה כּנגד מדה, און האָט קיין ציצה נישט געפונען — דאָ האָט ער געקוקט זיך אויף עטליכע מינוט פערטראַכטען.

און יעדעס מאָל מיטאָג־צייט פלעגען זיך די קינדער, איינס פונ'ם אַנדערן, צושיידען. יעדער פלעגט געהן אין זיין היים אַריין.

דאָס בלאָנדע קינד פלעגט געהן מיט די טרעפּ אין דעם ערשטען עטאַזש פון גרויסען פראָנט־הויז; דאָס שוואַרצע פלעגט געהן אין די קעלער־שטוב אין הויף.

אין דעם ערשטען עטאַזש פון גרויסען פראָנט־הויז האָט געוואוינט סטעפּאַן פּעטראָוויטש קירקושקין, דער סליעדאָוואַטעל, און אין קעלער־שטוב האָט געוואוינט שמואל לפּידות, אַ יוד אַ דאָרפגעהער.

פון פענסטער אין דעם ערשטען עטאַזש הערען זיך איצט מוזיקאַלישע טענער. דער קליינע סערגיי האָט מיטטאָג אָבגעגעסען, און איצט זיצט ער נעבען זיין גובערנאַנטקע פאַר דעם קלאַוויר און לערנט זיך גאַמען שפּיעלען. אין דערזועלבער צייט שטעהט אַ קליין יונגעל מיט שוואַרצע האָר און אַ קרומער נאָז אין הויף, נאָכ־דעם ווי ער האָט עטליכע קאַרטאָפּעל גיך אָבגעגעסען, און קוקט אַרויף צו די פענסטער פון דעם אויבערשטען עטאַזש און האָרכט און האָרכט. די מוזיקאַלישע טענער געהען אַריין טיעף אין זיין האַרץ. — פאַר וואָס האָט גאָט איין אונטערשיעד געמאַכט צווישען איין יונגיל און דעם צווייטען און פאַר וואָס האָט ער זיך איינעם אויסגעקליבען, כּדי איהם אַלעס גוטע אַוועקצושענקען?

דאָס יונגעל האָט דערצמאָל נאָך נישט געוואוסט, אַז אויך דער מענש האָט איין אונטערשיעד געמאַכט צווישען איינעם און דעם צווייטען...

אין דעם ערשטען עטאַזש לערנט זיך דאָס יונגעל גאַמען

שפּיעלען – אָבער היינט איז זיין קאָפּ גאָר נישט ביי דעם לערנען.

– וואָס איז מיט דיר היינט, נשמה מיינע? – פרעגט די מוטער.

– מאַמאַ! גיב אויך מיר אַ זאַלבעס, וואָס עס רופט זיך „בנפער" מיט פיער „ציצי" אַזוי ווי דער משה האָט...

מעלפּאָמענע גריגאָריעוונאַ, די מוטער, האָט ווי אַ שטאָך אין האַרצען דערפיהלט.

– סערגיי! סערגיי! ווי אָפט האָב איך דיר שוין געזאָגט, ווי איך וויל בפירוש נישט, אַז דו זאָלסט עסקים האָבען מיט דעם דאָזיגען שמוציגען יונג, מיט דעם זשידאָק... עס קאָסט מיר מיין לעבען! הערסט דו? –

און אויך שרה, די יודישע מוטער, אַז זי האָט געזעהען איהר משה'ן צוזאַמען מיט דעם בלאָנדען אין הויף, האָט זיך אין איהר דאָס האַרץ געריסען.

– משה! משה! ווי אָפט שוין האָב איך דיך בעשוואָרען אַז דו זאָלסט דיך נישט חבר'ען מיט דעם „שייגעץ". האָסטו גאָר נישט גאָט אין האַרצען? איז נישט דאָ קיין איינציגער פונקען יודישקייט אין דיר? אוי קינד, קינד! ברייננ מיך נישט פאַר דער צייט אונטער דער ערד!

... אָבער די שטראַהלען פון דער זון זענען זיס און די בערגליך גליהענדיגען זאַמד זענען פול מיט אַ ליעבליכען כשוף, און משה און סערגיי האָבען ביידע ליעב געהאַט די שטראַהלען פון דער זון און די בערגליך זאַמד, און זיי האָבען זיך אַרום געקייקעלט און אַרום געוואַלגערט אויף דער ערד און זיך געשפּיעלט און אַרום געשפּרונגען דעם גאַנצען טאָג.

מעלפּאָמענע גריגאָריעוונאַ האָט עס נישט געזעהען און נישט געוואוסט ווי די קינדער שפּיעלען זיך אין הויף. שרה אָבער האָט עס יאָ געוואוסט און זי האָט זיי יעדען טאָג געזעהען, און ווי זי האָט זיי געזעהען, האָט זי געפּלעגט אַ קרעכץ געבען און זאָגען: אָט געהט „מטות" און „מסעי" צוזאַמען!...

די יודישע פרוי האט זיי גערופען „מטות און מסעי“ לויט די צוויי סדרות, וועלכע געהען צוזאמען...

* *

*

אבער נישט אייביג זענען געגאנגען „מטות און מסעי“ צוזאמען...

יעדער האט אנגעהויבען געהן זיין וועג בעזונדער.

— — — א שלאקס רעגען גיסט זיך פון הימעל. צוויי צעהנ־יעהריגע יונגלעך בעגעגענען זיך ביים טהויער פון א גרויס הויז. איינער איז א יונגעל מיט איין אויסגעפילטען רויטען פנים און מיט בלאנדע האר און בלויע אויגען; דער צווייטער האט א וויים, בלייך פנים און שווארצע האר און שווארצע גלאנצעדיגע אויגען.

איינער געהט אנגעטהון אין א בלויען רעקעל מיט ווייסע גלאנצעדיגע קנעפ און טראגט א טעקע מיט ביכער אויף די פלייצעס, דער צווייטער געהט אנגעטהון... ניין, ער געהט אין גאר נישט אנגעטהון, נור איינגעוויקעלט איז ער אין מאדנע צוריסענע, צושליסענע שמאטעס. — סערגיי געהט אין די שטעטישע פארבערייטונגס־שולע, און משה געהט אין „חדר“...

די קינדער רעדען נישט איינער מיט דעם צווייטען. — זענען זיי ברוגז איינער מיט דעם צווייטען, וואס זיי רעדען נישט?...

עס איז מיטאג־צייט. ביידע יינגלעך בעגעגענען זיך צום צווייטען מאל פאר דעם טהויער פון גרויסען הויז; ביידע זענען גלייכצייטיג אהיים געקומען, איינער פון דער שולע, דער צווייטער פון חדר.

— משה! איך האב צו דיר א בקשה. מיין לעהרער האט מיר היינט א רעכנונג אויפגעגעבען, איינע פון די פיער „שפעציעס“. דו ווייסט דאך, עס זענען דא פיער? חבור, חסור... א יא, דו ווייסט! איך האב היינט קיין צייט נישט... מיין קאפ איז מיר פערדרעהט און איך קען היינט די ארבייט

נישט מאַכען... איך ווייס נישט, וואָס זאָל איך מאָרגען דעם לעהרער ענטפערן... משה! האָסט דו מיך ליעב?

— וואָס פערלאַנגסט דו, סערגײַ, וועל איך עס דיר טהון.

משה! מײַן טהײַערער משה! גיב מיר דײַן האַנד! ווילסט דו הײַנט עטליכע מינוט פאַר מײַנעטוועגען אַרבײַטען און דעם חשבון אויפשרײַבען, איך זאָל איהם קענען מאָרגען דעם לעהרער געבען?

— איך לערן דאָך נור אין אַ חדר! — איך לערן דאָך די תורה דעם גאַנצען טאָג, און אַ מעשה מיט אײַן אָקס, וועלכער האָט געשטויסען אַ קוה און די קוה האָט זיך מישב געווען און האָט אַ קלײַן קעלבעלע געהאַט... און ווי אַזוי קען איך וויסען דאָס, וועלכעס דו לערנסט? איך האָב קײנמאָל נישט געלערנט חשבון און איך ווייס נישט...

— פאַר וואָס זוכסט דו דיר אײַן אויסרייד? אין דער שולע זאָגען אַלע, אַז די יודען וויסען אַלדינג און קענען אַלדינג!

... זאָגען די קינדער אַלזוי דאָס מאָל נישט ברוגז אײַנער מיט דעם צווײטען?

צום אָוועַנד האָט משה געבראַכט סערגײַ'ען דאָס וואָס ער האָט פערלאַנגט — פון וואַנען האָט משה דעם געגענשטאַנד געקענט, אַז געלערנט האָט ער איהם קײנמאָל נישט?

פטור! „די יודען וויסען אַלדינג און קענען אַלדינג"...

*

נאָך אײנמאָל האָבען זיך די בײדע בעגעגענט.

— — — איבער דעם שטאָדט־טײַך ליגט בריט און ווײַט דאָס אײַז אויסגעגאָסען. יינגליך אָהן אַ צאָהל קומען גליטשען זיך איבער דעם אײַז, און יעדער האָט זײַנע גליטשערס אויף די פיס. דער טאָג הײבט אָן וואָס אַמאָל מעהר צו פערשווינדען, און צווישען

די רויטע פּאַסען אין הימעל אויף מעריב=זייט הענגט די זון און איז גרויס ווי אַ גרויסע גאָלדענע שיסעל. די יינגלעך זענען פרעהליך און לוסטיג, און רעש'ען און פּילדערען אָהן אַ סוף און זענען גליקליך מיט דעם פראָסט; די פולע באַקען זענען רויט פאַר קעלט, די אויגען ווענדען זיך איינמאָל צו דער בלוטיג=רויטער זון, וועלכע פאַלט און פאַלט, און איינמאָל צום גרויען גלאַנצענדיגען אייז אונטער די פיס. הורא, דער פראָסט! הוראַ, דער ווינטער! רופען די קינדער לוסטיג — און סערגיי און משה זענען צווישען די קינדער.

סערגיי לויפט זיין וועג איבער דעם אייז גיך און שאַרף אַהין און צוריק און רונדיג און אויף איין פוס! צום סוף אָבער גליטשט ער זיך אויס און פאַלט אַנידער. אַ רויטענדער געלעכטער פּלאַצט אַרויס פון אַלעמענס מיילער: די קינדער לאַכען איבער זיין פאַלען...

אויך משה לויפט גיך און שאַרף, נאָר גליטשערס האָט ער נישט אויף די פיס. די הערליכע רויט־פאַרביגע פּאַסען אין הימעל ציהען איהם ווי מיט אַ כשוף און זיינע אויגען זענען ווי צו געקניפּט צו דער גרויסער שיפעל אים הימעל, וועלכע פאַלט און פאַלט און ווערט באַלד ליגען אונטען פאַר זיינע פיס. ווי הערליך און ווי שען איז דאָס אַלעס! נאָך ווי ער איז אַ גאַנץ קליין יונגעלע געוועזען, האָט ער ליעב געהאַט זיך צו פערקוקען אויף די גרויסע גאָלדענע שיסעל, וועלכע הענגט אויף גאָר נישט אין מיטען דער לופט, און פאַר איהר און הינטער איהר די רויטע ברייטע פּאַסמעס, און צווישען זיי אויך בלויע, אויף וועלכע עס ליעגט דער פראָסט אויסגעגאָסען. און אונטען דאָס אייז ווייט און ברייט אויף דעם טייך, און דאָס אייז גלאַנצט און פינקעלט אַקעגען די גאָלדענע שיסעל...

ווי הערליך און ווי...

— „ושיד!"...

ווער רופט יענעס וואָרט אַזוי שרעקליך? וואָס איז דאָס פאַר

א שרעקליכע שנאה, וועלכע שטעקט אין יענעם ווארט?

פטור, די יינגלעך פלאצען ארוים מיט א געלעכטער, ווי זיי האבען איהם דערזעהען. זיי פלאגען איהם און יאגען איהם און ווייזען איהם „חזיר־אויערלעך״. וואס האט ער זיי אזוי פיעל שלעכטס געטהון, וואס זיי ווילען איהם נישט דערלאזען פערגניגען האבען פון דעם, וואס געפעלט איהם? געהער צו זיי דען דער גרויסער גלאנצעדיגער אייז? האבען זיי דען בעשאפען די רויטע פאסען אין הימעל מיט יענער גרויסער שיסעל?

פלוצלינג הערט ער אויף מיט דעם מוח צו קלערען. א שטיק אייז, וועלכעס א יינגעל ווארפט איהם, פליהט איהם אין שטערען אריין.

אין דער דאזיגער נאכט האט סערגיי נישט רוהיג געקענט שלאפען. אין חלום האט ער געזעהען טויזענד יינגלעך וועלכע גליטשען זיך אויף דעם אייז, און ער גליטשט זיך מיט זיי, און אלע פאלען און ער לאכט און שפעט פון זיי. — און אויך משה האט אין דער דאזיגער נאכט נישט רוהיג געשלאפען. אין חלום האט ער טויזענד יינגעלעך געזעהען, וועלכע גליטשען זיך אויף דעם אייז, און ער גליטשט זיך מיט זיי! צום סוף אבער זענען זיי איהם אלע בעפאלען און האבען פון איהם זיין לעטצטע טרייסט צוגעגזל'ט: די גרויסע גאלדענע שיסעל, וועלכע הענגט צווישען די רויטע פאסמעס אין הימעל...

* * *

און נאך איינמאל האבען זיך ביידע בעגעגענט — אויף דער שוועל פון גימנאזיום...

איינער איז געקומען פון דער פארבערייטונגס־שולע, און ווי ער איז אריין אין גימנאזיום, האט עס געפונען אפענע צוויי ארעמס, וועלכע האבען איהם צוגענומען! דער צווייטער איז געקומען פון חדר, און ווי ער איז אריין אין דעם נייעם הויז און

אין די נייע וועלט, האט ער געפונען צוויי אָרעמס, וועלכע האָבען איהם מיט געוואלט אוועקגעשטויסען נאָך אויף דער שוועל שטעהענדיג.

ווי איז עס געקומען, דאָס אַ יודיש יינגעל איז אַרויס פון זיין וועלט און האָט געפרובט אריינגעהן אין די נייע וועלט?

„די יודען וויסען אלדינג און קענען אַלדינג" – האָט איהם זיין בלאָנדער חבר געזאָגט. אָבער דער מלמד, ביי וועלכען משה האָט געלערנט אין חדר, האָט נישט אַזוי געזאָגט! ער האָט נישט געזאָגט אויף דיא קליינע יודעלעך וועלכע זיצען אין זיין חדר, אַז זיי וויסען און קענען אלדינג, און אויך אויף דעם קליינען משה-לע האָט ער נישט אַזוי געזאָגט. אַדרבא, דען גאַנצען טאָג האָט ער געפּלעגט אויף די קינדער שרייען און זיי שעלטען מיט קללות, די ביטטערסטע. אויך משה'ס פאָטער האָט געפלעגט אויף זיין זוהן זאָגען: אַז ער ווייס און קען גאָר נישט...

דאָס יינגעל אָבער איז געוועזען געבענשט און בעגאַבט פון גאָט! זיין הארץ איז געוועזען פול מיט געפיהל, און אַלעם שענע און אלעם איידעלע האָט איהם געצויגען ווי מיט אַ כשוף – בעזונדער האָט זיך געוויזען אין איהם אַ טאַלאַנט פון מאָלען.

צוועלף יאָהר איז ער אַלט געוועזען, ווי ער האָט געמאַכט דעם „שויתי" פאַר דעם עמוד אין גרויסען בית-מדרש. ווער עס האָט דאָס „שויתי" געזעהען, איז געבליעבען פערוואונדערט שטעהן, דען קיינמאָל נאָך נישט איז אַזאַ שענע זאַך געמאַכט געוואָרען פון אַזאַ יונג קינד, וועלכעס עס האָט די דאָזיגע מלאָכה קיינמאָל נישט געלערנט, און אויך מיט זיין שענער האַנדשריפט האָט דאָס יונגעל אויפזעהען געמאַכט. די אותיות זענען געוועזען ווי פּערעל! אַזאַ שענע האַנדשריפט, האָבען אלע געזאָגט, איז גאָר נישט דאָ אויף דער גאַנצער וועלט.

אָבער וואָס געהערען זיך די יודען אָן מיט אַ זעלכע זאַכען? – דער מלמד איז געבליבען ביי דאָס זייניגע, אַז דאָס יינגעל טויג צו קיין זאַך נישט; ער פערברענגט זיין צייט מיט

לויטער נאַרישקייטען, מיט בילדער=מאַכען און מיט צאַצקעס=מאַלען, און לערנט קיין שום זאַך נישט. אויך פון פאָטער פלעגט ער דאָס דאָזיגע הערען טאָג=טעגליך, און דאָס יינגעל האָט פעסט אין זיכער אָנגעהויבען גלויבען און וויסען, אַז ער טויג צו גאָר נישט. וואָס נוצען איהם נאָך חדרים און מלמדים? וואָס זאָל ער נאָך לערנען זאָגען, וועלכע געהערען זיך מיט איהם גאָר נישט אָן?

און משה האָט זיך אָוועקגענאַרט פון חדר, און איז א י י ן טאָג אהין נישט געקומען.

אָבער „ווען דו וועסט זי א י י ן טאָג פערלאָזען, וועט זי דיך פערלאָזען צ ו ו י י טעג". צום אָנפאַנג האָט משה געפלעגט זוכען איין אויסריד, כדי נישט צו דאַרפען קומען אין חדר אַריין א י י ן טאָג, און די תורה האָט איהם פערלאָזען צ ו ו י י טעג; דאַן איז ער נישט געקומען צ ו ו י י טעג, און די תורה האָט איהם פערלאָזען פ י ע ר טעג; דאַן איז געקומען אַ צייט, ווי ער איז נישט געקומען אַ גאַנצע וואָך, גאַנצע צוויי, און דאַן האָט ער אויפגעהערט אין גאַנצען און איז ג א ר נישט מעהר געקומען.

און אין דער היים האָט מען איהם גערודפ'ט און פערביטערט איהם דאָס לעבען.

אַזוי איז משה געוואָרען אַ גאַסען=יונג און האָט זיך צו=זאַמען געפאָרט מיט דער ווייסער חברה.

דאַן אָבער האָט ער מיט געוואַלט זיין גאַנצע קראַפט צוזאַמען גענומען; ער האָט בעהאַלטערנערהייט אַלעס נויטיגע געלערנט און איז אָנגעקומען ביז צום גימנאַזיום.

אין דערזעלביגער צייט איז אויך סערגיי דאָרט אָנגע=קומען. — פון וואַנען? ווי אַזוי איז דער בלאָנדער יונגער מאַן אַזוי ווייט געגאַנגען? נעכטען „האָט ער קיין צייט נישט געהאַט", היינט „איז איהם דער קאָפּ פערדרעהט", און מאָרגען „איז די אַרבייט צו שווער" — דער פאָטער אָבער האָט איין מאָל פאַר=

אַלע מאָל געוואוסט, און אויך דער לעהרער האָט עס איינגעזעהן, אַז דאָס יונגע קינד „לערנט זיך זעהר גוט״.

און בּיידע קינדער זענען געשטאַנען פאַר דעם לעהרער בּיים עקזאַמען.

דאָ האָבּען די לעהרער דעם איינעם, דעם בּלאָנדען, צוגענומען, „ווייל ער האָט זיך זעהר גוט געלערנט״, און דעם צווייטען, דעם מיט דעם בּלייכען פּנים, האָבּען זיי אָבּגעזאָגט, „ווייל ער האָט נישט די נייטיגע קענטניסע״.

וּבכן ווייסען און קענען יודען נ י ש ט אַלדינג.

פאַר וואָס אָבּער זאָגט סערגיי משה'ן טאָג־טעגליך, אַז יודען ווייסען און קענען אַלדינג? פאַר וואָס קומט דער בּלאָנדער טאָג־טעגליך צו דעם מיט בּלייכען פּנימ'ל, און בּעט איהם יעדעסמאָל ער זאָל אַזוי גוט זיין און פאַר איהם די לעקציע מאַכען, און דאָס קינד מיט דעם בּלייכען פּנימ'ל מאַכט די לעקציע טאָג־טעגליך פאַר דעם בּלאָנדען?

* *

*

און מטות און מסעי, וועלכע געהען צוזאַמען, זענען פון דעסטמאָל געגאַנגען זעהר ווייט איינער פון'ם אַנדערן; איינער איז געגאַנגען העכער און העכער, און דער צווייטער איז געגאַנגען נידריגער און נידריגער; איינער — בּאַרג אַרויף, דער צווייטער — בּאַרג אַראָבּ...

איינער איז געגאַנגען אין גימנאַזיום פון קלאַס צו קלאַס, בּיז ער איז אָנגעקומען אין דעם דריטען קלאַס, דער צווייטער איז געגאַנגען אין דערזעלבּער צייט אויף שלעכטע וועגען, בּיז אַוש די פיס האָבּען איהם נישט געקענט מעהר דערשלעפּען.

פּלוצלינג אָבּער האָט זיך דער דאָזיגער צווייטער צוזאַמענ־גענומען מיט זיין גאַנצער קראַפט, און איז צום צווייטען מאָל געקומען צו די לעהרער, און האָט געוויינט פאַר זיי און האָט

געבעטען זיך, אַז זיי זאָלען איהם ערלויבען זיך צו שטעלען צום צווייטען מאָל צום עקזאַמען. „יודען זענען מאָדנע עקשנים!" האָבען די לעהרער געענטפערט און האָבען איהם אַ חנד בעוויזען לפנים משורת הדין און האָבען איהם אַריינגענומען אין צווייטען קלאַס.

נאָר סערגיי „האָט פאָרטשריטע געמאַכט" אין זיין לערנען, און משה „האָט נישט געמאַכט קיין פאָרטשריטע"—אַזוי שטעהט בפירוש געשריעבען אין די פּאַפּירען, וועלכע די לעהרער האָבען אויסגעשריבען יעדעם מאָל פאַר ביידע שילער.

און נאָך דעם ערשטען יאָהר איז משה פערבליבען אין דעמזעלבען קלאַס, און אויך אין צווייטען יאָהר איז ער ווייטער געקומען — דאָ האָבען די לעהרער געפּסק'ט, אַז דער דאָזיגער שילער איז נישט טויגליך צו קיין שום לערנען און ער וועט מוזען דאָס גימנאַזיום פערלאָזען.

און פאָרט פלעגט יעדען טאָג סערגיי און נאָך פיעל אַנדערע שילער צו איהם קומען, און משה פלעגט פאַר זיי זייערע לעקציעס מאַכען, און בפרט פלעגט ער פאַר זיי די צייכענונגען מאַכען, וועלכע די לעהרער האָבען זיי אויפגעגעבען.

און איהם זאָגט מען, אַז ער איז נישט טויגליך צו קיין שום זאַך!

דאָ האָט עס אויפגעפלאַמט אין איהם ווי אַ ווילד פייער, און ער האָט מעהר נישט געקענט שווייגען. איינמאָל ווען ער איז געווען שטאַרק דערביטערט, האָט ער איינעם פון די לעהרער עפענטליך בעליידיגט.

וואָס טהוען די לעהרער מיט אַזאַ איין אויסגעלאַסענעם שילער? — רעכט האָבען זיי, און נישט טויגליך איז ער! דעריבער האָבען זיי איהם פון גימנאַזיום אַרויסגעטריבען, און אין זיינע צייגניסע האָבען זיי איינגעשריבען, אַז ער טאָר נישט אָנגענומען ווערען פון קיין שום גימנאַזיום מעהר אין דעם גאַנצען לאַנד...

און דאָס יונגעל הערט טאָג־טעגליך זיין שאַנד און זיין שפּאָט; אין דער היים רופט מען איהם „גוי״ און אין גאַס זאָגט מען איהם, אַז ער איז איין אויסגעלאַסענער שילער.

אַזוי איז ער געגאַנגען באַרג אַראָב...

* *

*

אַ שטילע, רוהיגע נאַכט. טויזענד שטערען גלענצען פון דעם ליכטיגען בלוי אין דער דעק פון׳ם הימעל, און זיי פלאַטערן ציטערדיג איינער אנטקעגען דעם אַנדערען.

אויף זיין געלעגער ביי נאַכט ליגט אַ יונגעל מיט אַ בלייך בלאַס פּנימ׳ל, אַליין און פערלאָזען, און קען נישט ענטשלאָפען ווערען.—אין גאַס לאַכט יעדער פון איהם דעם גאַנצען טאָג, און איצט זענען געקומען אויך יענע גרויסע ליכטער אין הימעל, צו שפּעטען פון איהם... ווי אַהין זאָל ער איצט מיט זיין חרפּה ענטלויפען? אָפשר ביז צו איין אָרט, פון וועלכעם ער וועט מעהר נישט קענען צוריק... און פאַר וואָס האָט דאָס גאָט איהם אַזוי זעהר גע־שטראָפט? פאַר וואָס בעצאָהלט ער איהם לויטער שלעכטעס פאַר אַל דעם גוטען, וועלכעס ער האָט אַלע מאָל פון זיין קינדהייט אָן געוואָלט טהון? איז דען נישט רעכט, אַז דער מענש איז גוט און וויל גוט זיין און וויל גוט בלייבען?...

אָפשר! אָפשר איז נישט רעכט, אַז דער מענש שטרעבט גוט צו זיין!...

איצט איז ער איין אומגליקליכער מענש, דען מענשען זענען געקומען און האָבען איהם מיט געוואַלט אומגליקליך געמאַכט; מיט געוואַלט האָבען זיי איהם פון גוטען אַוועק געשלעפּט און צום שלעכטען אַהין געשטויסען. ווי ער איז נאָך אַ קינד געוועזען, האָבען איהם קינדער פון זיינס גלייכען פון איין אויפ׳ן טייך פעריאָגט און האָבען איהם נאָכגערופען „זשיד!״; דאַן האָבען זיי איהם פון דער שולע אַרויסגעיאָגט און האָבען

איהם שוואַרץ אָנגעשריבען; דאָך האָבען איהם אַלע אויך אויף דער גאַס פערשטויסען און האָבען איהם אַ נאָמען געגעבען „אויסגעלאָסענער” — וועט ער דען שולדיג זיין, ווען ער וועט איצט באמת ווערען איין אויסגעלאָסענער? טהוט ניט אַ מענש, און האָט ניט אַ מענש רעכט אַלדינג צו טהון, כּדי זיך צו ראַטעווען? איצט האָט ער מלחמה צו האַלטען פאַר זיך און זיין רעכט, מלחמה מיט אַלע מענשען, וועלכע עס שטעלען זיך איהם אין וועג אַריין, מלחמה מיט יעדעם, וועלכער עס וואָגט זיך אָנצורירען אָן זיין טהייל ירושה, וואָס די נאַטור האָט איהם געגעבען מיט דער מינוט ווי ער איז אַרויס פון זיין מוטערס לייב!

ער האָט ניט מעהר פון וואָס צו לעבען. — צו וועס וועט ער זיך ווענדען אויף הילף מאָרגען? און איבער מאָרגען צו וועם? און נאָך איבער מאָרגען און אַלע מאָל ביז אין טויט אַריין צו וועם האָט ער זיך צו ווענדען?

ער וועט געהען דאָרט אַהין, וואו מען קען איהם ניט...

און דאָרט וואָס וועט ער מאַכען? וואָס קען מאַכען אַ יינגעל וועלכען מען האָט אַרויסגעשטויסען פון צווישען מענשען?

דאָרט וואו מען קען איהם ניט וועט ער פרובען צום צווייטען מאָל אין אַ גימנאַזיום אַריינקומען, אפשר וועט ער אַריינגעלאָזען ווערען...

אָבער מיט דעם צייגניס וואָס וועט ער מאַכען, אין וועלכעם עס שטעהט בפירוש פערשריבען אַז ער האָט ניט מעהר דאָס רעכט אין קיין שום גימנאַזיום אין דעם גאַנצען לאַנד אָנגענומען צו ווערען? — זאָל ער איהם גאָר ניט ווייזען?

ער וועט איהם גאָר ניט ווייזען!..

מיט וואָס אָבער וועט ער אין אַ שולע אָנגענומען ווערען, אַז ער ווירד קיין צייגניס ניט האָבען?

... זיין בלוט איז אין איהם גערונגען געוואָרען, ווען ער האָט זיך וועגען דעם דערמאָנט, און די גאַנצע נאַכט האָט ער נישט מעהר געקענט שלאָפען. ווען אָבער עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, איז ער רוהיגער געוואָרען. דען ער האָט די ריכטיגע עצה געפונען: אין איינעם פון די ערשטע צייגניסע, וועלכע ער האָט אין דעם ערשטען לערנ־יאָהר בעקומען, וועט ער עטליכע אותיות און עטליכע ווערטער ענדערן, אַבמעקענדיג עטליכע אַלטע און צושרייבענדיג עטליכע נייע, דען ווער נאָך ווי ער איז א מייסטער אויף אויפשרייבען און אויף נאָכמאַכען יעדע האַנדשריפט? — ווען זיי האָבען דאָס גוטע פון איהם נישט געוואָלט צונעהמען, דאָ זאָלען זיי פון איהם דאָס שלעכטע נעהמען! ווען זיי האָבען איהם דאָס זייניגע, וועלכעס קומט איהם, נישט געוואָלט געבען בהיתר, דאָ זאָלען זיי עס איהם געבען באיסור!

און אַזוי איז ער ענטשלאָפען געוואָרען...

אין דערזעלביגער נאַכט האָט אויך זיין צווייטער, גליקליכערער חבר ביז העלען טאָג אריין נישט געקענט ענטשלאָפען ווערען. א בילד פון א יונג מעדיל איז איהם אָהן איין אויפהער געשטאַנען פאַר די אויגען. דאָס' מעדעל איז געוועזען די נייע גובערנאַנטקע ביי דעם פריסטאַוו, וועלכער וואוינט אויף דער אַנדערער זייט גאַס. פאַר עטליכע טעג האָט סערגיי זי געזעהען זיצענדיג ביים אָפענעם פענסטער, און ער האָט עטליכע קושען אַרויפגעוואָרפען צו איהר. זינט דענצמאָל איז דאָס מעדעל פערשוואונדען געוואָרען און ער האָט זי נישט מעהר געזעהען. דאָ האָט ער געטראַכט און געטראַכט די גאַנצע נאַכט און געזוכט עצות, ווי אַזוי זיך מיט דעם מעדעל צו בעקענען, און ווי עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, איז אין איהם א גוטער געדאַנקען געבוירען געוואָרען: מאָרגען וועט ער עטליכע רובעל פון דער מוטערס קאַסע נעהמען, און וועט דערפאַר קויפען א קלייד, און וועט עס דעם פריילין אוועק פיהרען, און דאָס פריילין וועט איהם דאַן צונעהמען ווי א גוטען מלאך...

און אזוי איז ער ענטשלאפען געווארען . . .

* *

*

זייט דענצמאל האבען די ביידע יונגע לייט זיך נישט מעהר בעגעגענט ; מטות און מסעי זענען נישט מעהר געגאנגען צוזאמען — יעדער פון זיי איז געגאנגען בעזונדער זיין אייגענעם וועג.

איינער איז געגאנגען העכער און העכער, בארג ארויף, דער צווייטער איז געגאנגען נידריגער און נידריגער, בארג אראב.

סערגעי איז ארוים בשלום פון גימנאזיום און אריין בשלום אין אוניווערזיטעט, וואו ער האט יוריספרודענציע שטודירט. דאן איז ער ארוים גליקליך פון אוניווערזיטעט און איז געווארען א העלפער ביי איין אדוואקאט, דאן איז ער געווארען אליין איין אדוואקאט, און נאך עטליכע יאהר איז ער געווארען א ריכטער, און צו לעצט איז ער געווארען פרעזידענט פון אויבערען געריכטס־הויז. — אזוי איז געבענשט פון גאט איינער, וועלכער האט זיך גוט און ערליך געלערנט: פון שטאפעל צו שטאפעל שטייגט ער אלעמאל העכער, ביז ער קומט אין זיין רוה אריין.

אין דערזעלביגער צייט איז אויך משה געגאנגען זיין וועג. ווי ער איז אנגעקומען צו דעם גימנאזיום אין דער פרעמדער שטאדט, האבען די לעהרער בודק געוועזען זיינע פאפירען און האבען זיך דערוואוסט, וואס ער האט געמאכט. דא איז מען איהם אנגעפאלען, און די גאנצע שטאדט האט דערפון גערעדט, ווי א יודישער יונג האט זיך געוואגט, פרעמדע אונטערשריפטען צו פעלשען, און מען האט איהם געטריבען פון ארט צו ארט. נאך איינמאל האט זיך דער יונגער מענש געפרובט, אפשר וועט ער אנקומען אין איין אקאדעמיע, וואו מען לערנט

מאָלֶען ; אָבֶער אויך דאָרט האָבֶען די לעֶהרעֶר איהם נישט אָנגעֶנומעֶן און האָבען איהם געֶרופֶען חתימה-פֶעֶלשעֶר ׃ אזוי איז משה געֶוואָרעֶן איין אונטעֶרשריפֶטעֶן-פֶעֶלשעֶר — צועֶרשט קעֶגעֶן זיין ווילעֶן, און דאַן מיט'ן אייגעֶנעֶן ווילעֶן ׃ צועֶרשט האָט עֶר געֶזינדיגט בשוגג , דאַן במזיד ׃ יעֶדעֶר אָרעֶנטליכעֶר מעֶנש האָט זיך פֶון איהם דערווייטעֶרט און דעֶרפֶאַר האָט אויך עֶר זיך דעֶר-ווייטעֶרט פֶון יעֶדעֶם אָרעֶנטליכעֶן מעֶנש ׃ אזוי איז עֶר געֶוואָרעֶן אַ חבר פֶון יעדעֶן פֶעֶרברעֶכעֶר און האָט נישט מעֶהר געֶפילט געֶוויסעֶנס-ביסעֶ אין זיך ׃ אָנפֶאַנגס האָט עֶר קלײנעֶ פֶעֶברעֶכעֶן געֶטהון, דאַן גרעֶסעֶרעֶ און גרעֶסעֶרעֶ, ביז עֶר איז געֶוואָרעֶן דעֶר אויסוואורף פֶון מעֶנשעֶן ׃ דאַן איז עֶר געֶוואָרעֶן אַ סוחר, און קיינעֶר האָט נישט קלאָר געֶוואוסט מיט וואָס עֶר האַנדעֶלט ; דאַן איז עֶר געֶוואָרעֶן זעֶהר רייך, און קיינעֶר האָט נישט געֶוואוסט ווי אזוי ; און ווי מעֶן האָט אָנגעֶהויבעֶן חוקר ודורש צו זיין, האָט עֶס זיך אַרויס-געֶוויזעֶן, אז משה האָט נאָכגעֶמאַכט צעהנ-רובעלדיגעֶ פֶאַפֶירליך און האָט מיט דעֶם פֶאַלשעֶן געֶלד געֶהאַנדעֶלט ׃

אזוי איז דעֶר יונגעֶר מעֶנש געֶגאַנגעֶן נידריגעֶר און נידריגעֶר באַרג אַראָב ׃

* *

*

און איינעֶר האָט דעֶם אַנדעֶרן יאָהרעֶן לאַנג נישט געֶ-זעֶהעֶן...

אָבעֶר אַמאָל איז געֶקומעֶן דעֶר טאָג , און דעֶר בלאָנדעֶר יונגעֶר מעֶנש מיט די רויטעֶ באַקעֶן און די בלויעֶ אויגעֶן האָט ווידעֶר איינמאָל דעֶם יונגעֶן מאַן מיט דעֶם בלייכעֶן געֶזיכט און די שוואַרצעֶ האָהר געֶזעֶהעֶן — און נאָך דעֶם איינעֶם מאָל האָט עֶר איהם שוין קיינמאָל מעֶהר נישט געֶזעֶהעֶן ׃

דעֶר בלאָנדעֶר איז געֶזעֶסעֶן אַלס פרעֶזידעֶנט פֶונ'ם אויבעֶרעֶן געֶריכטס-הויז, און דעֶר צווייטעֶר איז געֶשטאַנעֶן נעֶבעֶן דעֶר באַנק

הינטער דעם אבגעצוימטען ארט. דא האט דער בלאנדער פון א פאפיער, וועלכען ער האט אין דער האנד געהאלטען, מיט א הויכער שטימע די ווערטער געלייענט: „לויט געזעטץ פון זיין קייזערליכע מאיעסטעט... משה שמולעוויטש לפידות, פון יודישען גלויבען... זיבען און דרייסיג יאהר אלט... געמאכט א מאשינקע אויף נאך צו מאכען צעהנ־רובעלדיגע פאפירליך... זעקס יאהר שווערע ארבייט אין סיביר... אלע רעכטע אנגעוואויהרען..."

און דער יונגער מאן מיט דעם בלייכען פנים האט ווארט פאר ווארט געהערט מיט זיין אייזערנער רוה און עס האט זיך ביי איהם קיין מוסקעל נישט גערירהט. זייט דענצמאל אן האט איינער דעם אנדערען נישט מעהר געזעהען; מטות און מסעי האבען זיך פון דענצמאל אן אויף אייביג פונאנדער געשיידט...

קאַפּערניקס געגנער.

עסקיו

דער, פֿון וועמען איך וויל דערצעהלען, איז געוועזן א געגנער פֿון קאַפּערניקען אין פֿונם קאַפּערניקאַנישען סיסטעם — און נישט עפּעס אין די פֿאַרצייטיג, דורות האָט ער געלעבט, נישט איז ער געוועזן איינער פֿון די לעצטע חסידים פֿון פּטאָלאָמייאוס, נור אַ היינטיגער, אונזער אַ צייטגענאָס איז דער דאָזיגער וואונדערליכער אַסטראָנאָם געוועזן: אַ בחור, אַ משכיל, וואָס האָט זיין גאַנץ לעבען פֿערבראַכט אין טראַכטען, קלערען, גריבלען זיך, בדק'ענען און פֿאָרשען, ביז צום סוף איז ער געוואָרען דער געגנער פֿון קאָפּ״ניק. גערופֿען האָט מען איהם זיינוויל חקרן. ווייסט איהר, וואָס אַ חקרן איז?

דאָס איינער נאָך קיינמאָל נישט געברויכט פֿאַר זיך אַ קאַם און דאָס נאָך קיינמאָל נישט געקוקט אין אַ שפּיגעל אַריין, האַלט ער דעם קאָפּ צוריקגעבויגען און קוקט אַלע מאָל אין הימעל אַריין, זיצט אידם דאָס היטעל אויפ'ן קאָפּ אַלעמאָל אין דער קרום און דער דאַשעק אויפ'ן אוידר, איז ביי אידם דאָס מויל שטענדיג אויפגעריסען און פֿליגען שפּאַצירען דאָרט אַריין אין אַרויס, דאָס ער אַ שטערען פֿול מיט קנייטשען און די נאָז איז אַלעמאָל אַ ביסעל פֿייכטליך — איז דאָס די „הקדמה” צום גופֿא חקרן; ווען אָבער אַזאַ פֿאַרשוין לערנט נאָך אַ ביסעל „מורה נבוכים”, „עיקרים”, „חובות הלבבות” און דעם „ספר המדות לאַריסטו” און ווייסט אויסעווייניג אַלע פֿיינע שטיקלעך פֿונ'ם אבן-עזרא און לייענט דעם „ה ופה” פֿונ'ם „המגיד” און

שרײַבט אַ פּירוש אויף „או נשיש" און קען אַ ביסעל חשבון, אַ ביסעל אַסטראָנאָמיע און אַ ביסעל מאַטהעמאַטיק — דאַן איז דער „חקרן" פאַרטיג אין גאַנצען.

אַזאַ מין חקרן איז געווען זײַנוויל — אַ בית־מדרש־בחור צווישען צוואַנציג אַנדערע בחורים דאָרט, דענסמאָל ווען די השכּלה איז אין פּוילען אַרויסגעקומען און האָט אָנגעהויבען איהר הערשאַפט פון׳ם שטעדטעל פּלאָנסק.

גאַנצע טעג האָט דער בחור נישט עפּעס אַנדערש געטהון, ווי נור גע׳חקר׳ענט. שוין אלם קליין אינגעלע האָט ער אַרויס־געוויזען אַ נייגונג צו דער אַסטראָנאָמיע; זעהענדיג בײַ טאָג די זון און בײַנאַכט די לבנה, איז איהם נישט מעהר אַרויס פון זין די פראַגע: ווער פון די בײדע איז וויכטיגער פאַר די וועלט? — און נאַטירליך איז ער צום סוף געקומען צו דעם קלוגען שלוס, אַז וויכטיגער איז די לבנה, דען זי לײַכט דאָך בײַנאַכט ווען עס איז פינסטער און איהר ליכט קומט אונז צו נוץ, וועהרענד די זון לײַכט נור בײַטאָג, דענסמאָל ווען עס איז סײַ ווי סײַ ליכטיג און מיר ברויכען גאָר נישט איהר ליכט. — און עטליכע יאָהר שפּעטער, ווען ער איז געווען אײַן יינגעל פון אַ יאָהר צעהן, צוועלף, האָט ער ווידער געוויזען, אַז ער האָט אַ גאַנץ בעזונדערע נייגונג צו חשבון. ווען דער רבי פלעגט איהם שלאָגען מיט׳ן קאַנטשיק, איז ער געלעגען און עס זענען איהם גאָר נישט אָנגעגאַנגען די שמיץ, נור אָנגעגאַנגען איז איהם נאָר דער חשבון; און אַזוי האָט ער זיך געפּלעגט בשעת מעשה צו טראַכטען: דער קאַנטשיק האָט פינף לאָקשען און זעקס מאָל אין אַ מינוט האָט מען איהם געשמיסען מיט איהם — דאָס מאַכט דרײַסיג אין דער מינוט; ווען מען זאָל איהם אַזוי שמײַסען אַ גאַנצע שעה אָהנע אויפהער — וועט דאָס זײַן טויזענד אַכט הונדערט; ווען אַ גאַנצען מעת־לעת אָהנע אויפהער — דאַן וועט דאָס זײַן אַזוי פיעל ווי דרײַ און פערציג טויזענד מיט צוויי הונדערט, און ווען אַ גאַנץ יאָהר כּסדר אָהנע

אונטערברעכונג, דאַן וועט אויסקומען פֿופֿצעהן מיליאָנען זיעבען מאָל הונדערט און אַכט און זעכציג טויזענד, און ווען דאָס יאָהר וועט גראָד זיין איין עיבור-יאָהר, דאַן נאַטיהליך וועט נאָך אַ רעכט ביסעל צוקומען צום דאָזיגען חשבון... אָט דאָס איז געוועזען זיינוויל: נור חקירה'נען, נור גריבלען זיך, נור חשבון'ען און ציפֿרען צוזאַמענשטעלען, וועהרענד אַלעס אַנדערע איז איהם געוועזען נור נעבענזאַך.

אַזוי איז ער אויפֿגעוואַקסען.

און דאַן איז זיינוויל געוואָרען אַ משכיל און האָט געלערענט פּויליש און האָט געקענט אַלע גראַמאַטיקען, וואָס אַ מענש האָט נור אָנגעשריבען אין דער דאָזיגער שפּראַכע — און נור פּויליש, פּויליש בעצם, האָט ער נישט געקענט. אָבער זיין עיקר-זאַך, די חקירה, איז איהם געבליבען און האָט איהם נישט פֿערלאָזען, נישט אין זומער און נישט אין ווינטער. דאַן האָט ער געקריגען אַלעמאָל עפּעס איין עסק צו דעם משומד אין שטעדטעל און צונ'ם גלח, און האָט אַלעמאָל געהאַט מיט זיי עפּעס אַ ויכוח. אַמאָל איבער שטיינער און ביינער, אַ מאָל וועגען דער קריסטליכער רעליגיאָן, אַמאָל וועגען דער וועלט, וועלכע איז אַ „קדמון" לויט אַריסטו, אַ מאָל וועגען דעם „חומר ההיולי", דעם אור-שטאָף, אַמאָל וועגען ישעיה קאַפּיטעל נ"ג, און דער גלח האָט געטענה'ט, אַז דאָס מיינט מען קריסטוס און ער האָט זיך הייזעריג געשריגען אַז אדרבא, פּונקט פֿערקעהרט, דאָס מיינט מען דוקא נישט קריסטוס. און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער. — דענסמאָל איז ער געוואָהר געוואָרען אויך דערפֿון, אַז עס איז עפּעס פֿאַרהאַן אַ וועלט, וועלכע מען רופֿט אַמעריקא און פֿון וועלכער דאָס גאָלד קומט, און דאָ האָט ער טאָג און נאַכט שוין געקלערט נור וועגען דעם דאָזיגען לאַנד. איינמאָל ביינאַכט האָט ער זיך אויפֿגעכאַפּט און איז ארומגעגאַנגען ארויף און אראָב אים צימער און האָט זיך גאָר נישט געקענט בערוהיגען: קלאָר, אַז די גאַנצע מעשה מוז זיין אַ ליגענד,

אַמעריקאַ איז זיכער אַ „אויסגעטראַכטע זאַך, פּונקט אַזוי ווי איוב למשל איז איין אויסגעטראַכטע זאַך. פּלוצלינג אָבער איז איהם געקומען אין זין אַריין, אַז אויף דער לעצטער זייט פון זיין „המגיד" זענען פאַרהאַן מודעות וועגען עגונות, וואָס זייערע מאַנען זענען אַוועק נאָך אַ מ ע ר י ק אַ — און אויב אַזוי איז דאָך ווידער קלאָר, אַז אַמעריקאַ איז יאָ פאַרהאַן.

אַזוי איז געוועזן זיינוויל חקרן.

צו יענער צייט איז איהם אָנגעקומען דאָס גרויסע נייעס וועגען עפּעס איינעם קאָפּערניקוס, וועלכער האָט אַ נייע הימעל־סיסטעם צונויפגעשטעלט און די דאָזיגע מעשה האָט איהם אויפגערודערט אַלע זיינע מוחות. גראָד איז אידם דענסאָמל אויך דאָס אַלטע אסטראָנאָמישע ספר „צורת הארץ" פון ר׳ אַברהם בר׳ חייא הספרדי געקומען אין די האַנד אַריין — אַ ספר מיט געל געוואָרענע בלעטער און געבונדען אין חזיר־לעדער, און דער מוח האָט זיך איהם אין גאַנצען פערדרעהט.

פון יענער צייט אָן איז ער אַרומגעגאַנגען פערחוש׳ט און האָט צו קיין מענשען קיין וואָרט נישט גערעדט.

דעם קאָפּ טיעף אַנגעבויגען, די אויגען צו דער ערד, דאָס שפּייעכץ רינענדיג פון מויל, אַלעמאָל רעדענדיג צו זיך אַליין, אַזוי איז ער אַרומגעגאַנגען גאַנצע טעג און האַלבע נעכט, עפּעס בעזונדערס איז אין איהם פאָרגעגאַנגען. פּלוצלינג איז ער פערשוואונדען געוואָרען אויף עטליכע וואָכען, און עס האָט איהם קיין מענש נישט געזעהען; ער האָט זיך געהאַט אויף זעקס וואָכען לאַנג איינגעשלאָסען אין זיין שטיבעל. דאַן האָט ער זיך ווידער געוויזען ער איז געוועזן הונדערט מאָל צורודערטער ווי פריהער, ער האָט ווייטער געשוויגען און נור די שוואַרצע אויגען האָבען מורא׳דיג געגלאַנצט, און אָפט נור האָט מען געקענט הערען ווי ער זאָגט צו זיך: „ער האָט זיך פעררעכענט!"... און קיינער האָט נישט געוואוסט, וועגען וועמענען רעדט ער. — פּלוצלינג האָט ער זיך ווידער איינגעשלאָסען און האָט זיך גענומען צו דער

אַרבייט ; די אַרבייט איז געווען אַ גרויסע, וועלכע פֿערלאַנגט פֿיעל תקירה און אַ גרויסע רוהיגקייט.

און ווי ער איז פֿון זיין בעהעלטעניש ווידער אַרויסגעקומען, האָט זיין פּנים געלויכטען און די הענט האָבען געאַרבייט אין דער לופֿט און דאָס מויל האָט זיך אויף קיין מינוט נישט פֿערמאַכט — ער האָט אַלעמען ערצעהלט, גרויסע און קליינע, בעקאַנטע און פֿרעמדע, אַז ער האָט ענטדעקט עפּעס אַ נייעס, וועלכעס וועט די גאַנצע וועלט איבעראַנדערשען.

„קאָפּערניק האָט זיך פֿעררעכענט!"...

— די ערד שטעהט, די זון דרעדט זיך, אַזוי איז עס געווען פֿון תמיד אָן, זינט די „גלגלים" האָבען זיך אָנגעהויבען, ביז אויפֿ'ן היינטיגען טאָג, און אַזוי וועט עס בלייבען אייביג.

די מענשען האָבען איהם אָנגעקוקט און האָבען געשאָקעלט די קעפּ.

און ויינוויל האָט אַרומגעטראָגען מיט זיך איין העבּרעאישען מאַנוסקריפּט, אַ ספר פֿון עטליכע הונדערט עמודים, וועלכע ער האָט אָנגעשריבען, און דאָט יעיעס דערפֿון פֿאָרגעלייענט; באַטירליך איז יעדעס וואָרט געווען טיעף, אַז קיין מענש האָט עס נישט פֿערשטאַנען. — „יעדער כּוכב, ווען ער איז נאָהענט צום קוטב, איז דער שטריך פֿון זיין צירקעל, וועלכען ער צירקעלט אַרום ענטקעגען, קליינער פֿון דעם שטריך פֿונ'ם כּוכב'ס צירקעל, וועלכער איז ווייט פֿון קוטב, און דער שטריך פֿון צירקעל איז מוסיף אין דער לענג בערך איין הוספה פֿון דער ווייט פֿונ'ם כּוכב צום קוטב"... אפשר ניין? — „ווען דער כּוכב וועט זיין אויף דער נקודה, וואָס איז ענטקעגען דעם מרכּז פֿונ'ם כּדור, וועט ער אויסווייזען אַ גרויס ווייטקייט ווייט פֿון דער ערד, און די נקודה די דאָזיגע, וועט זיין די אויבערשטע הויך פֿונ'ם כּוכב; און ווען ער וועט זיין אויף דער נקודה, וואָס איז ענטקעגען דעם מרכּז פֿון דער ערד, וועט ער אויסווייזען נאָהענט צו דער ערד און די נקודה, די דאָזיגע, איז די נידריגקייט; און ווען

דער כּוכב און דער דאָזיגער געשטאַלט קרייזט זיך פון דער נקודה פון זיין איבערשטער הויך ביז דער נקודה פון זיין נידריגער הויכקייט, וועט זיין מהלך זיין ווייניגער פון זיין גלייכען מהלך, ביז ער וועט צוקומען צו דער מיטעלער ווייטקייט צווישען דער הויך און צווישען דער נידריגקייט"... אפשר ניין? — "דער אָרט וואָס איז טיעף איז צפון ביז צו דער ווייטקייט פון ס"ט חלקים מיט אַ האַלבען וועט זיין דער מזל סרטן און דער מזל תאומים, אייביג זיכטבאַר אויף דער ערד און עס וועלען בלייבען אַבט מזלות אויפצושטייגען אויף דער ערד און אונטערצוגעהן אונטער איהר, וועט זיין פיער פון זיי דלי און דגים און טלה און שור וואָס שטייגען אויף צעשפרייט"... אפשר ניין? — "די קדמונים האָבען געמיינט אַז זיי זענען אונטער דעם כּידור החמה און האָבען מסדר געווען די כּוכבי לכת אויף'ן סדר פון שבתי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כּוכב, לבנה, און דער סימן איז געווען שצ"ם חנכ"ל, זענען אָבער געקומען אנדערע, וואָס האָבען מיט זייער כּידור איין אַנדערע סברה געדאַט און האָבען מסדר געווען שצ"ם נכח"ל"... אפשר ניין? — "און אויף וועמען עס איז ראוי זיך צו פערלאָזען פון זייערע ווערטער איז די דעה פון איפרכש און בטלמיוס. וועלכע זאָגען, אז די שנת החמה איז שס"ה ווייניגער אַ פערטעל טאָג מיט זעקס שעה, ווייניגער פון אַכט און צוואַנציג אין דער שעה, וואָס איז איין חלק פון דרייהונדערט אין טאָג, און ער איז ראוי געווען זיך אויף איהם צו פערלאָזען, ווייל ער איז יוצא לויט די דעה פון זיין רבי'ן ז"ל דעם סוד פון עיבור, סיי די דאָזיגע דעה אין די טעג פון יאָהר און סיי די דעה פון ר' אדא בר אהבה"... אפשר ניין? — "דער שטריך, וועלכער געהט ארום פונ'ם מרכּז פון דער ערד צונ'ם מרכּז פונ'ם גלגל פון דער אומקרייזונג, פיהרט דעם מרכּז פונ'ם גלגל אויף די קרומקייט פונ'ם גלגל, וועלכער צירקעלט ארום פון מערב קיין מזרח, וועט וועגען דעם זיין דער גלגל פון דער אומקרייזונג פאָהרענדיג פאַר'ן מזרח, און דער

צפון, וועלכער נייגט זיך ארומקרייזענד אויפ'ן גלייכען ראד, פיהרט דעם קאָפּ פון דלי און זיין עק אויפ'ן ראד קיין דרום־זייט"... אָפּשר ניין?

איז דאָך קלאָר — קאָפּערניק האָט זיך פעררעכענט!——

און נאָך עפּעס אַ בעווייז פונ'ם פּראַקטישען לעבען האָט ער פאַר זיך געפונען: — וואַרפט אימיצער זיין הוט אין דער הויך, פאַלט דער הוט אַלעמאָל צוריק אויף דעם אייגענעם אָרט, פון וואַנען מען האָט איהם געוואָרפען, און ווען די ערד וואָלט זיך האָבען אונטער דעסען ווירקליך געדרעהט, וואָלט דאָך דער הוט מוזען פאַלען פיעל ווייטער פון יענעם אָרט — איז אלזוי קלאָר, אַז די ערד שטעהט אלעמאָל שטיל.

אויך דער גלח אין דער שטאָדט האָט געהערט דערפון, אַז זיינוויל חקרן האָט געשריבען אַ ספר וועגען קאָפּערניקען מיט זיין סיסטעם, און דאָס ערשטע מאָל, ווען ער האָט איהם געזעהען, האָט ער איהם אַ פרעג געגעבען:

— קענען זיי דאָס בוך פון רהעטיקוס וועגען דעם קאָפּערניקאַנישען סיסטעם? — איך מיין דאָס בוך: „נאַרראַציאָ פּרימאַ דע ליבּריס רעוואָלוציאָנום קאָפּערניקי".

וואָס געהט מיך דאָס דאָזיגע בוך אָן? — האָט זיינוויל געענטפערט מיט אַ קוק פון אויבען אַראָב

און דאָך, מיין זוהן, וואָלט איך אייך ראַטהען, זיך צו זאָ'ן אַרבייט ניִשט צו נעהמען, אַזוי לאַנג ווי איהר האָט די וויכטיגסטע ביכער, וועלכע געהערען דערצו, נישט שטודירט. זעהט איהר, עס געפינט זיך ביי מיר קאָפּערניקס הויפּט־בוך אַליין, דאָס בוך: „דע אָרביום צעלעסטיום רעוואָלוציאָניבוס" — איך מיין די: „אַסטראָנאָמיאַ רעסטוראַטאַ" — עס איז אַ ליטעראַרישע זעלטענהייט: די אויסגאַבע פון 1543 — און זעהט איהר, ווען איך וואָלט וויסען, אַז איהר לייענט לאַטיין, וואָלט איך אייך דערלויבען דאָס דאָזיגע בוך געהעריג לעזען.

וואָס גערט מיך דאָס דאָזיגע בוך אָן? איך וויל צו קופּערניקען אַליין...

דער פריינדליכער מאַן איז דערשראָקען געבליבען. ער האָט ערשט יעצט אָנגעהויבען זיך אַרומצוקוקען און צו פערשטעהן, וואָס פאַר אַ מענש עס שטעהט דאָ פאַר איהם. ער איז עטליכע מאָל אין צימער אַרויף און אַראָב געגאַנגען. פּלוצלינג האָט ער זיך אָבגעשטעלט און האָט אַ פרעג געגעבען:

און וואָס איינגענטליך, מיין זוהן, האָט איהר צו קופּערניקען?

— איך האָב שוין צו איהם וואָס. איך מוז נאָך ווארשוי פאָהרען און מוז איהם זעהען און מוז מיט איהם רעדען און מוז מיך מיט איהם מתוכּח זיין און מוז איהם אויסווייזען, אַז ער האָט זיך פעררעכענט...

דער גלח האָט יעצט פאָלקאָם פערשטאַנען.

און דער גלח האָט דעם חקרן מיטגעגעבען איין עמפעהלונגס־בריעף צו זיינעם אַ בעקאַנטען, אַ בעוואוסטען דאָקטאָר אין ווארשוי, און דעם בחור האָט ער אָנגעזאָגט, אַז זאָפאָרט, ווי ער וועט אָנקומען אין ווארשוי, זאָל ער אַהינגעהען צו דעם געלעהרטען דאָקטאָר און זאָל קיין טאָג ניט פערליערען...

אין עטליכע טעג אַרום איז זיינוויל שוין געוועזען אין ווארשוי, מיט זיין מאַנוסקריפּט אין דער טאַש. דעם ערשטען בעסטען, וועלכען ער האָט געטראָפען, האָט ער געפרעגט: ווי געהט מען דאָ צו קאָפּערניקען? — און ער האָט בעקומען דעם ענטפער: קאָפּערניק געפינט זיך אין דער „קראָקעווער פאָרשטאַדט" פאַר'ן ערשטען גימנאַזיום.

די זון איז אויפגעגאַנגען, ווען זיינוויל איז געשטאַנען פאַר'ן ערשטען גימנאַזיום אין דער „קראָקעווער פאָרשטאַדט" קעגען דעם דענקמאָל פון ניקאָלײַ קאָפּערניק... פון שטיין געמאַכט זיצט אַ מענש און האַלט דעם קאָפּ אַ ביסעל איינגעבויגען; אין איין האַנד טראָגט ער אַ דראָהטענע וועלט־קוגעל און אין דער אַנדערער אַ צירקעל. אונטען אַרום דעם שטיין איז אַ

פּיערקאַנטיגער גיטער מיט פיער לאָמפּען פון אַלע פיער זייטען און מיט אַכט בוימלעך אַרום. אויבען אויפ׳ן שטיין פון איין זייט איז אין גאָלדענע בוכשטאַבען אויסגעקריצט אויף פּויליש: „מיקאָלאַיאָווי קאָפּערניקאָווי. ראָדאַצי״; און פון דער אַנדערער זייט אויף לאַטיין: „ניקאָלאַאָ קאָפּערניקאָ. גראַטאַ פּאַטריאַ.״

די זון איז אויפגעגאַנגען און האָט מיט ליכט בעגאָסען דאָס דענקמאָל און אַלעם אַרום, און זיינוויל איז געשטאַנען און האָט געקוקט און געקוקט—און פּלוצלינג האָט ער געשפּיערט ווי די פּיס זענען איהם שטייף געוואָרען, פאַר די אויגען איז איהם שוואַרץ, און אַלעם האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען מיט איהם. ער האָט געקוקט אויף די גאָלדענע בוכשטאַבען פונ׳ם נאָמען און האָט בשום אופן זיך נישט געקאָנט דערמאָנען, וועך דאָס איז. ער האָט געדענקט, אַז ער האָט געוואָלט מיט איינעם עפּעס זיך מתוכּח זיין, און האָט בשום אופן נישט געוואוסט מיט וועם... פּלוצלינג האָט ער ווידער אַלעם געדענקט...

נאָך איזט זע׳ביגען טאָג האָט זיינוויל איבערגעגעבען דעם עמפּעהלונגס=בריעף פון גלח דעם דאָקטאָר. דער דאָקטאָר האָט גענוי אויסגעהערט, וואָס זיינוויל ערצעהלט איהם: די מעשה מיט זיין נייעם זונען=סיסטעם און מיט קאָפּערניקען און מיט קאָפּערניקס טעות, און אויך די מאַנוסקריפּטען האָט ער פערלאַנגט פונ׳ם יונגען מאַן און האָט אין זיי זעהר אויפמערקזאַם געלעזען — און זיינוויל איז וועהרענד דעם שטום און שטיל נעבען איהם געזעסען און האָט מיט מאָדנע אויגען אָנגעקוקט דעם דאָקטאָר ביים לייענען און האָט גענוי געבליקט אויף יעדע מינע זיינע. פּלוצלינג האָט ער זיך אויפגעחאַפּט און האָט דעם דאָקטאָר אָנגעחאַפּט ביי דער האַנד: „פון היינט מאָל אָן, ווער עס וויל מיר נישט גלויבען, דעם וועל איך דערוואַרגען!״

דער דאָקטאָר האָט אויך דאָס דאָזיגע רוהיג אויסגעהערט. דאַן האָט ער איהם געענטפערט: „מיין פריינד! איהר זענט גערעכט אין אַלעם; אויף איך און אייער סיסטעם

וועלען מיר אַמאָל אַלע שטאָלץ זײַן!" — און וועהרענד דעם רעדען האָט ער געקלינגעלט און צוויי דינער זענען אַרײַנגעקומען...

אויף באָני־פראַטערסקאַ־גאַס אין ווארשוי שטעהט דאָס אומהיימליכע הויז פאַר גייסטיג־קראַנקע. דאָרט אַהין האָבען זיי דעם אומגליקליכען אַסטראָנאָם געבראַכט. דער אומגליקליכער האָט אויך דאָרט וואָכען און חדשים לאַנג נישט אויפגעהערט זײַן סיסטעם פאַר יערען אויסצופאַקען, און איז געבליבען דער געגנער קאָפּערניקס ביז אין טויט אַרײַן. ווען קיינער האָט איהם נישט צוגעהערט, האָט ער גערעדט צו זיך אַליין. זײַן לעצט וואָרט איז געווען: „קאָפּערניק האָט זיך פערחרעכענט"...

דער טאַנץ.

א מעשה.

מײַן מאַמע האָט עס איבערגענומען פון איהר מאַמע, איהר מאַמע פון דער באָבע, די באָבע פון דער עלטער־באָבע, א דור פון א דור, א דור פון א דור — און מײַן מאַמע האָט עס איבערגעגעבען מיר.

ווי די יודען זענען אַרויס פון מצרים, איז געוועזען צווישען די אַרויסגעהערער אײַנער פונ׳ם ערב רב, שען פון געשטאַלט און בענעהרליך פון אויסזעהען, און ער האָט געהײַסען פוט. אלע ווײַבלעך און אלע מעדלעך פון אײַן עק מַחֲנֶה ביז צום אנדערען עק מחנה האָבען איהם געפלעגט נאָכקוקען א גאַנצען טאָג, און בײַ נאַכט אויפ׳ן געלעגער האָבען זײ איהם געזעהען אין חלום. צו יענער צײַט האָט איהם אויך געזעהען א מעדעל פונ׳ם הויז גרשום פון דער מִשְׁפָּחָה פונ׳ם שטאַם מנשה, תּמנע האָט זי געהײַסען; דאָס פָּנים פונ׳ם מעדעל איז אין יענער מינוט רויט געוואָרען און פלוצלינג איז עס געוואָרען בלײַך — און זי האָט איהם ליעב געהאַט.

אין יענע וואונדערליכע צײַטען איז דער הימעל נאָך געוועזען נײַ און טויזענדמאָל בלויער ווי יעצט, און די ערד איז געוועזען פריש און טויזענדמאָל גרינער ווי יעצט, און אויך די ליעבע איז געוועזען נײַ און טויזענדמאָל שטאַרקער ווי יעצט.

און אויך דעם יונגען מאַן האָט עס געצויגען צום מעדעל, און ער איז נאָכגעפאָהרען נאָך איהר געצעלט טאָג אויס, טאָג אײַן. ווי זי איז געפאָהרען פון רַעְמְסֵס קײַן סֻכּוֹת, איז ער איהר נאָכגעפאָהרען שווײַגענדיגערהײַד, און ווי זי איז געפאָהרען

פון סכּות קיין אֵתָם, איז ער איהר נאָכגעפֿאָהרען שווייגענדיגער־הייד, און ווי זי איז געפֿאָהרען פון אֵתָם קיין פּי־הַחִירוֹת נעבען בַּעַל־צְפוֹן, איז ער איהר נאָכגעפֿאָהרען שווייגענדיגערהייד. ווי אַ שאָטען אויף דער וואַנד איז ער איהר אַלע מאָל נאָכגעפֿאָהרען.

אין פּי־הַחִירוֹת איינמאָל אין דער פֿריה איז ער צוגעגאַנגען צו איהר, דענסמאָל ווען די זון האָט בליצענדיג געלויכטען, און האָט איהר דערלאַנגט אַ קליין רינגעלע, געמאַכט פון ריינעם גינגאָלד, און האָט עס איהר אָנגעטהון אויפ'ן פינגער; די שטראַהלען פון דער זון זענען אַראָב אויפ'ן רינגעל, און דאָס רינגעל האָט זיך געבאָדען אין ליכט, און עס האָט געפֿונקעלט און געלויכטען און עס האָט געבלישטשעט אַרום און אַרום.
אין דער דאָזיגער מינוט האָט דער יונגער מאַן זיך אַראָבגעבויגען איבער איהר און האָט איהר אַ לאַנגען קוש געגעבען, און אויך דאָס מעדעל האָט איהם געקושט — און איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען זענען געוואָרען נאָך אַמאָל אַזוי גרויס.

און פון פּי־הַחִירוֹת זענען זיי צוזאַמען געצויגען ביז מָרָה און ביז אֵילִים און ביז ים־סוּף און ביז מִדְבַּר־סִין. ביי טאָג האָט די זון געפֿלאַמט ביז צום אומקומען, און זיי האָבען עס נישט בעמערקט, און ביי נאַכט האָבען זיי געקוועקט ביי'ם טויער פון'ם געצעלט אויף דער שוועל, זיין לינקע האַנד אונטער איהר קאָפּ און זיין רעכטע אויף איהר האַרץ, און זיי האָבען קיין וואָרט נישט גערעדט. — אין מדבר־סין איז פּלוצלינג דער יונגער מאַן פערשוואונדען געוואָרען און מען האָט איהם פון איין עק מחנה ביז צום אַנדערען עק מחנה נישט מעהר געזעהן. פֿיעל האָבען געזאָגט, אַז ער האָט זי זאַט בעקומען און ער איז אַוועק צוריק קיין מִצְרַיִם...

אָבער דאָס מעדעל האָט עס נישט געגלויבט. אין דער פֿריה איז זי אויפגעשטאַנען און האָט אָנגעקוקט דעם רינג — און די גרויסע שוואַרצע אויגען זענען געוואָרען נאָך אַ מאָל אַזוי גרויס; מיטאָג־צייט האָט זי גענומען דעם רינג און האָט איהם

אָנגעקוקט, און האָט אַלץ געקוקט און געקוקט; בײַ נאַכט האָט זי איהם געלעגט אונטער איהר קישען און האָט איהם געזעהען אין חלום. ווער עס האָט אַזאַ רינג, דעם ברויכט דאָס הארץ נישט שווער צו ווערען, און ווער עס האָט געגעבען אַזאַ רינג, דער קען נישט ווערען אומטרײַ. באַלד וועט ער צוריקקעהרען.

דער יונגער מאַן איז אָבער נישט צוריקגעקעהרט. קומענדיג קײַן רְפִידִים, האָבען זיך די ווײַבלעך און די מעדלעך געסוד'עט, און האָבען געקוקט אויף איהר מיט שפּאָט און מיט גיפט. דאָס מעדעל האָט עס אָבער נישט בעמערקט. זי האָט דעם רינג. אַלעס איבריגע אַרט זי נישט. דער רינג האָט אָנגעהויבען צו ווערען אַ געוויסעס עפּעס אין איהר לעבען.

אָבער אויך אָנקומענדיג קײַן אָלוּש, איז דער יונגער מאַן נישט צוריקגעקעהרט. אַ לאַנגער קנײַטש איז איהר אויסגעוואַקסען אויף איהר שטערען און האָט איהם געטײלט אין צווײען, און די גרויסע אויגען האָבען בעקומען אַ נעפּעל. עס איז אַ שטילע, פינסטערע, שווערע טרויעריגקײט אַרויסגעשפּראָצט פּלוצלינג פון דער ערד און האָט געקויערט אַרום און אַרום. די ווײַבלעך האָבען אויפגעהערט שפּאָטען. דאָס מעדעל אָבער האָט קײַן שום זאַך נישט געטהון, נאָר זי האָט פון מינוט צו מינוט געקוקט אויפ'ן רינגעלע פינ'ם פינגער; און טײלמאָל האָט זי געלאַכט און טײלמאָל האָט זי געװײנט, טײלמאָל האָבען איהרע אויגען געלויכטען און טײלמאָל האָט זי זיך אײַנגעשלאָסען אין איהר געצעלט און האָט זיך בעהאַלטען, אַז עס זאָל זי נאָר קײַן מענש נישט זעהען.

און אָנקומענדיג קײַן רְפִידִים זענען די טעג געווען אַזוי וויסט און געווען וויסט זענען די נעכט — און זי האָט אַלץ געוואַרט און געוואַרט. אײַנמאָל אין דער פריה איז זי אויפגעשטאַנען און האָט זיך גענומען דעם קופּערנעם שפּיגעל; זי האָט זיך אין איהם אָנגעקוקט און האָט דערזעהען, אַז בײַ דער שלײף אין דער הויך איז איהר אַ גרויע האָר אַרויסגעשפּראָצט —

און זי האָט די האָר אויסגעריסען מיט די פינגער . די מעדלעך און די ווייבּער האָבען זיך יעצט געשאַרט אַרום איהר און האָבען וויי צו איהר גערעדט — זי אָבער האָט עס כמעט נישט געהערט . זי האָט נאָר איהר פינגערעל מיט איהר גאַנצער קראַפט געהאַלטען און האָט עס צוגעפּרעסט צום פינגער , און אָפט האָט זי געוואוסט , אַז עס איז דאָס פינגערעל , און אָפט האָט זי געמיינט , אַז נישט דאָס פינגערעל איז עס , נאָר דער יונגער מאַן , און זי פּרעסט איהם צו צו-זיך . אָפט אָבער האָבען זיך איהר די געדאַנקען פערמישט , און זי האָט גאָר נישט מעהר געטראַכט .

אַזוי זענען זיי געקומען קיין מדבר סיני . דאָס מעדעל האָט דאָס רינגעלע פון טאָג צו טאָג פעסטער צוגעפּרעסט צום פינגער . דאָס רינגעלע איז איהר געוואָרען אַ צווייטע נשמה , אַן וועכען איהר גאַנץ לעבען העגנט . אַלע איהרע וואונשען און אַלע איהרע חלומות האָבען זיך פערקערפּערט אין דעם דאָזיגען רינגעלע . וואָס איהר איז געשעהען און וואָס עס וועט נאָך געשעהען מיט איהר , אַלעס האָט זי צונויפגעשמאָלצען מיט דעם רינג . אַזוי לאַנג ווי זי וועט דעם דאָזיגען רינג האָבען , מעג זי האָפען — און האָפען האָט זי געוואָלט .

און אין מדבר סיני האָבען זיך דערוויל גרויסע געוואַלטיגע בּעגעבענהייטען אָבגעטהון . אַ גאָט האָט דאָס פאָלק פערלאַנגט , און זעהען זאָל מען איהם קענען און אָנטאַפּען מיט דער האַנד זאָל מען איהם קענען צו יעדער מינוט . און דאָס פאָלק האָט זיך פערזאַמעלט אַרום דעם כהן-גדול און האָט געוואַלדעוועט און האָט געשריגען : שטעה אויף און מאַך אונז אַ גאָט ! מיר וועלען נישט אָבטרעטען בּיז דו וועסט אונז נישט האָבען געמאַכט אַ גאָט ! — און דער כהן האָט אויפגעהויבען די אויגען אין דער הויך און האָט זיי אַראָבגעלאָזט ווידער צו דער ערד און האָט אַ קרעכץ געגעבען און האָט געזאָגט : מאָרגען וועל איך אייך מאַכען אַ גאָט . זאָל נאָר יעדער פון

אײַך געבען אַ קשיטָה אָדער אַ נאָז=רינג אָדער אַ האַנד=רינג. אָדער גלאַט אַ ווערטזאַך פון גאָלד, וועל איך פון דעם דאָזיגען גאָלד אײַך מאַכען אַ גאָט!

צו מאָרגענס אין דער פריה האָט דער טאָג געברענט ווי אַ קאַלעך אויווען. פונ'ם טויער פון כהן=גדול'ס געצעלט איז אַרוים אַ נײַער גרויסער וואָגען, אײַנגעשפאַנט צו צווײ רויטע שטירען, און דער וואָגען איז געווען אָבגעגילט אין די זײַטען און האָט געפינקעלט און געבלישצעט, וואו ער האָט זיך געקעהרט, און די הערנער פון די שטירען זענען געווען בעדעקט מיט פינקעלדיג גאָלד, אין רויטע און בלויע בענדער זענען געווען צוגעבונדען צו די הערנער און זענען אַרומגעפלאַטערט אין דער לופט. אויף די רוקענס פון די שטירען זענען געלעגען אויסגעבריֵיט בלויע גאָלד=געשטיקטע שאַבראַקעס, און פון בײדע זײַטען וואָגען זענען געגאַנגען צווײ כהנים, פון יעדער זײַט אײנער, אָנגעטהון זײַדענע העמדלעך מיט אײן אֵפוד און מיט אַ חושן און אין די הענד שופרות, און די מילגראָמענע גלעקלעך בײַ'ם זוים פון זײערע קלײדער האָבען געקלימפערט בײַ זײער געהן. פאַמעלעך האָבען זיך בעוועגט די אין דעם וואָגען אײַנגעשפאַנטע שטירען, און ווי דער וואָגען האָט זיך בעוועגט, האָבען די כהנים געבלאָזען מיט די שופרות, און ווי עס האָט זיך געהערט דער קול פון די שופרות, איז דאָס פאָלק אַרוים פון די געצעלטען, און יעדער איז אַרוים מיט זײַן ווײַב און זײַנע זיהן און זײַנע טעכטער און האָבען זיך אַוועקגעשטעלט יעדער פאַר זײַן געצעלט. אַזוי איז דער וואָגען אַדורכגעפאָהרען די גאַנצע מחנה, פון אײן עק ביז צום אַנדערען עק, פאַר יעדען געצעלט, און די מענער און די ווײַבער, און אַלט און יונג, און אָרעם און רײַך, יעדער האָט אַרײַנגעוואָרפען עפּעס אַ גאָלד=זאַך אין דעם וואָגען, אַ נדבה, פון וועלכער עס זאָל געמאַכט ווערען דער גאָט. עס איז אינ'ם גאַנצען גבול נישט איבערגעבליבען קײן אײנציגער, סײַ מאַנסביל סײַ פרוי,

וואָס זאָל נישט האָבּען געגעבּען זײַן טהײַל . די מאַנסבּילען האָבּען געגעבּען קשיטות און גאָלד=קײטעלעך און הונדערט אַנדערע גאָלד=זאַכען און די פרויען האָבּען אַראָבּ גענומען פון זיך די אויהר=רינגען און די נאָז=רינגען און די האַנד=רינגען און די אָרעם=בּענדער און די האַלז=בּענדער און די בּראָשקעס און האָבּען דאָס אַלעס אַרײַנגעוואָרפען אינ׳ם וואָגען . אָרעם און רײַך – דען יעדער האָט געוואָלט האָבּען אַ חלק אין גאָט . ווי אַ שׂכּרות האָט עס געהאַט אַרומגענומען דעם גאַנצען עולם . אויף די שוועלען פון די געצעלטען און אין די פענסטער און אויף די דעכער=גאַנעקעס איז דאָס פאָלק געשטאַנען און האָט אָבּגעוואַרט דעם וואָגען , און גאָלדענע לײַכטערס און גאָלדענע פאַנען און גאָלדענע רעהרען און גאָלדענע שיסלען זענען גע= פלויגען פון אַלע זײַטען אין דעם וואָגען אַרײַן , און גאָלדענע בּעכערס און גאָלדענע פאַמיליען=הערבּען , און עפּעס אַ רײַכע דאַמע האָט זיך געאײַלט און האָט געכאַפּט דאָס גאָלדענע פײַפּעל , מיט וועלכען איהר קראַנק קינד בּײַ דער בּרוסט האָט זיך געשפּיעלט , און האָט עס אַרײַנגעשלײַדערט אינ׳ם וואָגען . דער וואָגען איז געוואָרען שווער מיט גאָלד און איבּער= געפילט בּיז אַרויף און האָט זיך קוים נאָך געקענט ריהרען פון אָרט – און דאָס פאָלק האָט אַלץ נאָך נישט אויפגעהערט צו וואַרפען .

אַזוי האָט דער וואָגען זיך צוגעשלעפּט אויך בּיז צום טויער פון תּמנע׳ס געצעלט .

און תּמנע שטעהט פאַר דער טהיר מיט׳ן רינגעלע אויפ׳ן פינגער . ניין ! אַלעס אין דער וועלט וועט זי געבּען , נאָר נישט דאָס דאָזיגע רינגעלע . איהר גאַנץ לעבּען איז דאָך אײַנגעשמאָל= צען אין דעם דאָזיגען רינגעלע , אַלעס וואָס זי האָט און אַלעס וואָס זי האָט געהאַט . דאָס רינגעלע וועט זי נישט געבּען , נישט געבּען ! נישט געבּען ! נישט געבּען ! – און דער וואָגען קומט אַלץ נעהנטער און נעהנטער , און פון די דעכער און פון

די פענסטער און אראב פון די גאַנעקעס וואַרפען איהרע שכנ׳טעס, יעדערע וואס זי האט. פונ׳ם גאַנעק נעבען איהר פליהט גראָד אַ גאָלדענער גאָזען-רינג פאַרביי פאַר איהרע אויגען און זינקט און ווערט בעגראָבען אינ׳ם גאָלדבאַרג-אינ׳ם וואָגען; און אָט פליהט אויך אַ גאָלדענער בעכער, און אָט אויך אַ גרויסע גאָלדענע שיסעל, עפעס ווי אַ שכרות האָט עס אַרומגענומען די גאַנצע מחנה, מאַנסביל און פרוי, יונג און אַלט, אָרעם און רייך, און איינער האָט זיך אָנגעשטעקט פונ׳ם צווייטען. אין דער דאָזיגער מינוט איז דער וואָגען צוגעקומען האַרט פאַר׳ן געצעלט, און די כדנים בלאָזען און די שטיערען בלעקענען און די גלעקלעך קלימפערן, און תמנע שטעהט האַרט נעבען וואָגען. אַ שרעק איז פלוצלינג אָנגעפאַלען אויף איהר, און זי האָט אַליין נישט געוואוסט פאַר וואָס. מיט דעם פינגער פון דער רעכטער האַנד האָט זי אַראָבגעצויגען דאָס רינגעלע פונ׳ם פינגער פון דער לינקער האַנד און האָט עס צוריק אַרויפגעצויגען, אַהין און צוריק, אַהין און צוריק, ווי זיך שפּילענדיג דערמיט און אַליין נישט וויסענדיג וואָס זי טהוט, און פלוצלינג האָט זיך דאָס רינגעלע אַראָב-געגליטשט פונ׳ם פינגער און אַ מינוט שפּעטער אין ער שוין געלעגען אין דעם גרויסען גאָלדבאַרג אינ׳ם וואָגען. אין דער דאָזיגער מינוט האָט זי געפיהלט, אַז עפּעס האָט זיך אַ רוק געגעבען אין איהר האַרץ און עס האָט זיך וואָס איבערגעריסען דאָרט און איהר האַרץ איז פלוצלינג געוואָרען ליידיג. פלוצלינג איז דער וואָגען פערשוואונדען געוואָרען און אַלע מענשען און אַלעס אַרום און אַרום, און די זון איז אויסגעלאָשען געוואָרען אויף אַ מינוט לאַנג. אַ מינוט שפּעטער האָט זי ווידער דערזעהען דעם וואָגען — און נאָר אַרום און אַרום איז געבליבען פינסטער. אין דער דאָזיגער מינוט האָט דאָס מעדעל פלוצלינג אויף קלאָר געוואוסט, אַז איהר אויסדערוועהלטער וועט שוין קיינמאָל צו איהר נישט

צוריק קומען און אז פאר איהרעטוועגען איז ער שוין געשטארבען אויף אייביג.

און דער וואָגען איז פאמעלעך זיך ווײַטער געפאָהרען און האט צונויפגעקליבען דעם רעשט, וואס דאס פאָלק האט נאָך געהאט צו געבען, און אזוי איז ער אָנגעקומען ביז צום עק פון דער מחנה.

אַ טאָג דערויף איז געווען אַ גרויסער יום־טוב אין דער מחנה. דער כהן־גדול האט גענומען דאס גאַנצע גאָלד, וואס דער וואָגען האט געבראַכט, און האט עס אַרײַנגעוואָרפען אין פײַער, און דאַן האט ער גענומען אַ פאָרעם און האט מיט אַ צערקעל דעם גאָס אזוי לאַנג געפאָרעמט, ביז עס איז אַרויסגעקוּמען אַ גאָלדען קאלב — אַ גאָט און דאס פאָלק האט דערזעהען דעם גאָט. און האט געשאַלט פאר פרײַד. דאַן האט דער כהן געבויט אַ מִזְבֵּחַ אין האט מקריב געווען די עולות און האט דער־נעהנטערט די שְׁלָמִים, וואס דאס פאָלק דאט געבראַכט, און די פרײַד איז געווען גרויס. און דאס פאָלק האט זיך אָוועקגעזעצט עסען און טרינקען, און דאַן איז עס אויפגעשטאַנען שפּילען, און עס זענען אַרויסגעגאַנגען די ווײַבלעך און אַלע מעדלעך, און די מאַנסבילען האבען געפײַפט אויף די פײַפלעך און געקלאַפּט אין פויקען, און די פרויען האבען זיך דערלאַנגט די הענד. איינע די אַנדערע, און האבען אַרומגערינגעט דאס קאלב און האבען אָנגעהויבען טאַנצען.

און פּלוצלינג זענען אַלע צוריק געוויכען און האבען איין אָרט געמאַכט: עס האט זיך אַ מעדעל בעוויזען פּלוצלינג צווישען די טענצערינס, און זי טאַנצט עפּעס אזוי וואונדערליך, ווי עס האט נאָך קיינע נישט געטאַנצט. אט בעוועגט זי די פיס און אט דעם קאפּ און אט די שענקלען, איינמאל אַרויף און איינמאל אַראָב, איינמאל הינטערווײַלעכטס און איינמאל צום פאָרענט, איינמאל טויט־שטיל און איינמאל ווילד, אז אַ שרעק פאַלט אָן אויף אַ יעמען און די האָר שטעלען זיך קאפּויר. איז דאס נישט

תּמנע, פֿונ'ם הויז גרשום פֿון דער משפּחה פֿונ'ם שטאַם מנשה!

יעצט טאַנצט זי שטיל און פּאַמעלעך און רוהיג — און עס גרינט און בליהט אומעטום און עס זענען די ערשטע טעג פֿון דער האָפֿנונג. און עס בליהט און גרינט אויף דער ערד און עס בליהט און גרינט אין איהר האַרץ, און לאַנגזאַם בייגט זי דעם קאָפּ צום פֿאָרענט, און דאָס פּנים און די אויגען לייכטען, און דער ערשטער קוש איז געגעבען...

פּלוצלינג וואַרפֿט זי און שלענגעלט זי און רינגעלט זי זיך ווי אַ שלאַנג — און דער ערשטער שמערץ איז דאָ, און דער ווינד האָט געבלאָזען אויף די בלומען און אויף איהר האַרץ און אַ פֿראָסט און אַ פֿורכט איז געפֿאַלען...

אין אַ מינוט שפּעטער טופּעט זי אויף די שפּיץ־פֿינגער, און זי ווערט העכער און גרעסער, טופּ־טופּ, טופּ־טופּ: זי האָט נאָך דעם רינג, זי האָט נאָך דעם רינג, זי האָט נאָך דעם רינג! איהר גאַנץ לעבען און איהר גאַנצע נשמה, צוזאַמען מיט איהר אויסדערוועהלטען, שטעקען אין דעם דאָזיגען רינג און דאָס אַלעס איז נאָר איינס!

און ווידער שלעפּט זי זיך שווער, און אָבגעשטאָרבען זענען איהרע גלידער און די מוסקולען זענען פֿערשטיינערט — און די האָפֿנונג ווערט אַזוי שוואַך און זי צערינט און זי שטאַרבט אָב, און קוים נאָך וואָס עס הערט זיך: אפשר, אפשר, אפשר...

און פּלוצלינג שטורעמט זי פֿונ'ם אָרט און דער קאָפּ איז הויך צוריק געוואָרפֿען: דעם וועט זי נישט געבען! נישט געבען! און זאָל דאָ קומען, וואָס עס וויל!

און נאָך אַ מינוט און זי נעמט מיט איין לויף אַ ראָד אַרום דעם קאָלב און זי דרעהט זיך ווילד ווי אַ קרייזעל אינ'ם ווינד און — איהר גאַנצען רעשט האָט זי אַריינגעגאָסען אין דעם דאָזיגען גאַט! איהר איינציגען האָט זי איהם אַוועקגעגעבען! און יעצט שטעקט ער דאָרט!

און זי טאַנצט שטורמיש און ווילד, די פֿיס בעריהרען במעט נישט די ערד, און אַ מינוט איז זי נאָהענט צו דער זון און

אַ מינוט איז זי וויַיט פון איהר — און דער שמערץ האָט אויפגעהערט און איז צעגאַנגען און צעפלאָסען. זי האָט אין זיך נישט קיין נשמה, נאָר אַ דערוועהלטען, און נישט דער דערוועהלטער איז עס, נאָר אַ רינג, און נישט דער רינג, און נאָר איהר לעבען איז עס — און זי טאַנצט ווילד און שטורמיש. יעצט איז עס אויך נישט מעהר איהר לעבען, נאָר אַ גאָט איז עס — און דאָס אַלעס האָט זיך צונויפגעגאָסען אין איינס, און זי ווייסט עס נישט מעהר פונאַנדער צו האַלטען. אין די נשמה איז אַריין אין איהר דערוועהלטען, און דער דערוועהלטער איז אין רינג, און דער רינג האָט זיך פערוואַנדעלט און איז איהר געוואָרען דאָס לעבען, און דאָס לעבען האָט פלוצלינג אויפגעהערט און עס איז געוואָרען אַ גאָט.

און דער טאַנץ ווערט אַלץ שטאַרקער, אַלץ ווילדער. דער שמערץ דאָט אין גאַנצען שוין אויפגעהערט און עס איז נאָר אַ גאָט פאַרהאַנען. עס איז נישט מעהר איהר שמערץ, עס איז דער שמערץ פון אַלעמען. גאָט האָט אידם איבערגענומען, און עס איז דער גאָט פון אַלעמען. און דער טאַנץ ווערט אַלץ שטאַרקער, אַלץ ווילדער, און דאָס שטורמישע ווערט גרעסער און דאָס ווילדקייט ווערט שרעקליכער — און אַ שרעק פאַלט אָן אויפ'ן גאַנצען פאָלק אַרום און אַרום, און יעדער וואַרפט אַוועק פון זיך זיין פויק און זיין פייפעל, און אַלעס בלייבט שטעהן ווי פערגלי־ווערט, און פלוצלינג ענטלויפען אַלע וויַיט, וויַיט...

און זי טאַנצט אַלץ וויַיטער אָהן סוף, אָהן גרענעץ. אָהן אויפהער. אויף איהרע ליפען בעוויַיזט זיך אַ ווייסער שוים און די גלידער זעהען ווי נישט מעהר איינצוהאַלטען, און פלוצלינג פאַלט זי אַ ניעדער.

ווען מען האָט זי אויפגעהויבען, איז זי געוועזען טויט.

תִּקּוּן לֵיל שָׁבוּעוֹת.

סקיצע:

חדש סיון — יום־טוב בײַ נאַכט — װען די שטערען זינגען...

װער האָט אַמאָל יענעם געזאַנג געהערט, װעלכע עס זינגען די שטערען בײַ נאַכט? — אָפטמאָלס בין איך געגאַנגען אַלײן דורך די שטילע גאַסען אין אַ זומערנאַכט, און האָב געדאַרכט און געדאַרכט — און איך האָב גאָר נישט געהערט, חוץ דעם אָבקלאַנג פון מײַנע אײגענע טריט, דאָ הויב איך אָן צו צעהלען מײַנע טריט: אײנס צװײ, אײנס צװײ, — אָבער איך װײס אַלײן נישט, דאָס איך צעהל. אַרום מיר שװעבען די רײנע װאַרעמע לופטען; איבער מיר איז אויסגעגאָסען אַ זיס ליכט פון אײן עק הימעל ביז צום אַנדערען; און אײנציגװײז דרינגט דאָס אַלעס אַרײַן צו מיר אין מײַן נשמה, און עס װערט אַזוי װײך און אַזוי גוט אינעװײניג, אַז עס האַפּט אַזש אָן אַ ציטערן. דאָ רײַסט זיך מײַן האַרץ אַרױס װי פון קײטען, און עס ציהט, און עס צירט, און עס װײס אַלײן נישט װאוהין — און עס שטײַגט אויף אַ גײַסט אין מיר און איך װײס אַלײן נישט װאָס ער איז. װער קען נישט יענע הײליגע ערהאַבענע מינוטען? איבער װעם איז נישט יענע מאַכט אַמאָל אויף אײן מינוט לאַנג געקומען? — אין אַזעלכע מינוטען װערט דער מענש גרױס און ערהאַבען, געװאַקסען און געהײליגט, און עס זעהען זײַנע אויגען געטליכעס, און עס הערען זײַנע אויערען װאונדערליכעס...

אין אַזעלכע מינוטען האָב אויך איך פּלוצלינג אַ געזאַנג געהערט, און דער געזאַנג האָט זיך אַלאָז געגעבען פון אײן עק

הימעל ביז צום אַנדערען – און פערשטאַנען האָב איך פּלוצלינג ? ווער עס זינגט אין די שטילע נאַכט ...

אָפּטמאָלס בין איך געגאַנגען אַליין דורך די שטילע גאַסען אין אַ זומער נאַכט – אָבער אַזאַ נאַכט וועל איך נישט פערגעסען אַזוי לאַנג ווי איך וועל לעבען.

און די נאַכט איז געווען אַ קלאָרע, אַ בלויע, אַ זיס-וואַרמע – נאַכט פון אַ שבועות.

און יום-טוב'דיג און הייליג איז געווען אויף דער הימעל איבער מיין קאָפּ און אויף די ערד אונטער מיינע פיס. שטיל בין איך געגאַנגען און האָב געהאָרכט און האָב געהאָרכט – עס האָבען אויבען איבער מיר די שטערען געזונגען ...

קומט זינגט אַלע מיט, פול איז מיין נשמה מיט געזאַנג, קומט און זינגט מיט!

„הללויה״ ...

האָט נישט ווער דאָס דאָזיגע וואָרט איצט אין דער דאָזיגער מינוט געראָדע אַרויסגערעדט?... איך האָב קלאָר און דייטליך דאָס וואָרט „הללויה״ געהערט. נישט אין דער נשמה אינעווייניג-ניין, עמיצער האָט דאָ דרויסען נעבען מיר מיט דעם פולען מויל אַרויסגערעדט, איך האָב מיך אומגעקוקט און האָב געזוכט.

אפשר איז עס איינער, וועלכער זיצט די גאַנצע נאַכט ביי דער תורה און זאָגט „תקון ליל שבועות״...

און ווי איך האָב מיך אומגעקוקט און געזוכט, האָב איך אין אַ פענסטער איין אַלטען יוד געזעהען, וועלכער איז ביי אַ טיש געזעסען און פסוקים פון דער תורה געלייענט – און דאָס פנים פון יענעם אַלטען וועל איך נישט פאַרגעסען אַזוי לאַנג ווי איך וועל לעבען...

קומט, זינגט מיט מיר ביי נאַכט – נאָט'ס גייסט איז פול די וועלט – מיינע ליפען זענען פול געזאַנג...

„הללויה!״

* *
*

דאָס ליכט פלאַקערט פרעהליך אין דעם זילבערנעם לייכטער, און דער אלטער זיצט ביי דעם טיש. דאָס הויזגעזינד איז שוין לאַנג שלאָפען געגאַנגען, און נור ער אליין, דער אלטער, איז נאָך וואַך געבליבען, אום די גאַנצע תורה אויסצוזאָגען. עס איז דאָך שבועות ביי נאַכט!

דאָס הויזגעזינד איז שוין לאַנג שלאָפען געגאַנגען — אָבער אפילו ווען עס וואָלט נישט שלאָפען געגאַנגען און וואָלט נאָך דאָ מיט איהם צוזאַמען זיצען, גערהט איהם קיינער פון זיי גאָר נישט אָן. עס זענען דאָך לויטער פרעמדע! זיינע זיהן האָבען איהם פערלאָזען, זיין טאָכטער איז נישט דאָ, זיין ווייב איז געשטאָרבען, און ער האָט זיך דאָ אַנגערוגגען ביי ווילד פרעמדע מענשען, וואָס געהען זיי איהם אָן? וואָס געהט ער זיי אָן?

דער אלטער חאַפּט זיך פלוצלינג אויף.

עס איז יום-טוב, און טרויריג זיין הייסט זינדיגען — און ער רייבט זיך מיט דער האַנד דעם שטערען, אום אָבצושאָקלען אלע בייזע געדאַנקען און שווערע חלומות. ער נעמט זיך ווידער צום ספר; אפשר וועלען איהם די הייליגע פסוקים זיין געמיטה בענייען. אָבער ווי ער הויבט אָן צו לייענען, דאָ לייענט ער די פסוקים נור מיט די ליפען, און די מחשבות זענען וויים וויים אוועק פון זיי. פאַר די אויגען ציהען בילדער פאַרביי, איינס נאָכ'ן אַנדערען, איינס נאָכ'ן אַנדערען. די ווערטער געהען איהם ארויס פון מויל, און ער ווייס עס נישט. א בלאַט געהט נאָך א בלאַט, און ער ווייס עס נישט און פיהלט עס נישט...

„... און מיר האָבען געזאָגט צו דעם הערען: מיר האָבען אַיין אלטען פאָטער און א קליין מוזיניקול, און זיין ברודער איז געשטאָרבען, און דאָ איז ער אליין געבליבען פאַר זיין מוטער, און דער פאָטער האָט איהם ליעב געהאַט"...

און ער – האָט ער אֶפְשר א ִי ה ם דען נ ִי ש ט ל ִיעב געהאַט ? האָט ער דען נישט ליעב געהאַט, ווי זיין אייגען לעבען, זיין קליין מוזיניקעל, פונקט ווי יעקב אבינו, זיינעם ? –

דען אויך ער איז אַלט, און אויך ער האָט אַ קליין מוזיניקיל געהאַט, וועלכען ער האָט אויסדערוועהלט זיך צווישען אַלע זיינע ברידער. אמת איז אמת: ליעב האָט ער אייגענטליך אַלע געהאַט, אויך די עלטערע זיהן; אָבער די עלטערע זיהן האָבען איהם דערצאָרענט און האָבען איהם דאָס לעבען דורך זייערע נאַרישקייטען ביטער געמאַכט, און איהם איז נור נאָך זיין מוזיניקיל געבליבען. יאָ! די עלטערע האָבען איהם זיין לעבען ביטער געמאַכט, דען זיי זיינען אַראָב פון וועג, פון רעכטען וועג, ווי עס פּאַסט זיך פאַר גוטע יודישע קינדער, און זענען געגאַנגען דעם קרומען, זינדיגען וועג, וואָס זיי האָבען זיך אַליין אויסגעזוכט... נײן! נישט זינדיג, זינדיג איז דער וועג נישט געוועזען! דאָס קען מען נישט זאָגען! דען מען קען נישט אָנרופען זינדיג דאָס וואָס אַ מענש פיהלט און געפינט, אַז עס פּאַסט איהם ריכטיגער צו זיין גאַנץ לעבען; און דעריבער קען ער אויך פון זיינע זיהן נישט זאָגען, אַז זיי זענען אין אַ זינדיגען וועג געגאַנגען, דען נור אַ וועג אַ נייעם האָבען זיי זיך אויסגעזוכט, וועלכער האָט מעהר געפּאַסט פאַר זיי... נאַטירליך, ער אַליין האָט עס אַנדערש געמיינט, ער אַליין האָט זיי געוואָלט מאַכען פאַר לומדים, פאַר בני תורה, פאַר פרומע יודען. זיי אָבער האָבען זיך צו אַנ'אַנדער תורה און צו אַנדערע ספרים גענומען; אָבער שולדיג זענען זיי אויך נישט, שולדיג איז דער גאַנצער נייער דור, די נייע צייט, דען אַ נייער גייסט איז פּלוצלינג געגאַנגען דורך דאָס גאַנצע לאַנד און האָט מיטגעריסען מיט זיך וואָס ער האָט נאָר געקענט. אין ווילנאָ און אין זשיטאָמיר זענען געעפענט געוואָרען ראַבינער-שולען. פון גאַנצען לאַנד, אויס יעדער שטאָדט זענען יודישע קינדער אַהין אין יענע שולען אָנגעקומען, און דאָ זענען אויך זיינע צוויי עלטערע זיהן אַהין אַוועק, און ער אַליין ווייס ביז צום היינטיגען טאָג נישט,

וואוהין איינגענטליך זיי זענען געפאהרען, קיין ווילנא אדער קיין זשיטאמיר. אבער קיינמאל וועט ער נישט פערגעסען יענעם טאג אין דער פריה, ווי ער איז אריין צו די קינדער און האט זיי צום לערנען גערופען און קיינער האט איהם נישט געענטפערט, און ווי ער איז אריין צו זיי אין זייער חדר און האט קיינעם דארט נישט געזעהן, און ווי ער האט אויף דעם טיש די עטליכע געשריבענע שורות געפונען, וואס זיי שרייבען איהם, דאס זיי זענען ביי נאכט אוועק, אום „השכלה" צו לערנען... דא האט עס איהם א שניט געגעבען טיעף אין הארצען און טעג לאנג האט ער א וועהטאג געשפירט; אבער דאן זענען געקומען טעג, וואס ער האט זיי מוחל געוועזען, נאטירליך, צופריעדען איז ער קיינמאל מעהר מיט זיי שוין נישט געוועזען, אבער א טאטע בלייבט א טאטע. — און דאס האבען איהם זיינע ביידע עלטערע קינדער געטהון! אבער געבליבען איז איהם דאך נאך דער יינגסטער, דאס מוזיניקיל, און איהם האט ער מעהר ליעב געהאט פון אלעמען, און נאך היינט האט ער איהם אזוי ליעב ווי דענסמאל...

„... ער געדענקט די זינד פון די פאטערס צו די זיהן אין דאס דריטע און אין דאס פיערטע געביהרט צו מיינע פיינד און טהוט גענאד צו טויזענדער, צו די וועלכע עס האבען מיך ליעב און היטען אב מיינע געבאטען"...

מיט וואס האבען געזינדיגט אונזערע פאטערס, וואס גאט האט געטהון געדענקען זייערע זינד ביי איהם און ביי זיינע קינדער? גאט טהוט גענאד פאר טויזענדער, וועלכע ער האט ליעב און וועלכע עס היטען אב זיינע געבאטען—אבער וואו איז די גענאד, וועלכע גאט האט איהם געטהון, און אויך ער האט דאך זיינע געבאטען אייביג אבגעהיטען? גאט טהוט גענאד פאר טויזענדער — אבער פאר וואס פיהלט דאס נישט אויך דער יחיד? יעדער יחיד, יעדער וואס איז אליין און פערלאזען, ווייס און פיהלט ביי זיך, ווי ער האט עביג דאס גוטע געטהון,

אָבער קיינמאָל האָט איהם דאָס גוטע נישט געטראָפֿען . וויפֿיעל איינצעלנע מענשען קענען נישט ביי נאַכט שלאָפֿען און וואַרפֿען זיך אַרום אויף זייער געלעגער און ווייסען אַז זיי האָבען גאָט ליעב געהאַט און האָבען זיינע געבאָטען אָבגעהיט , און האָבען פֿאָרט נישט געהאַט קיינמאָל זיך זאַט צו עסען ; וויפֿיעל פֿרומע און גוטע ווייסען עס און זאָגען עס , אַז גאָט טהוט גענאָד פֿאַר טויזענדער , און צווישען זיי איז קיין איינציגער נישט דאָ , וואָס די גענאַד איז איהם געטהון געוואָרען ; וויפֿיעל רופֿען , און עס ווערט זיי נישט געענטפֿערט , וויפֿיעל שרייען , און עס ווערט זיי נישט געהאָלפֿען , וויפֿיעל היטען אָב מצוות , און אַליין ווערען זיי נישט געהיט , וויפֿיעל האָבען ליעב גאָט , און אַליין ווערען זיי נישט געליעבט , און וואוהין מען זאָל זיך נישט קעהרען , זעהט מען אַלץ דעם גוטען , וואָס עס געהט איהם שלעכט און דעם שלעכטען וואָס עס געהט איהם גוט — וועלען אַזוי שוין ביז אין סוף אַריין אַלעמאָל די גוטע ליידען און די שלעכטע גליקליך זיין ?

שאַ ! דער זייגער שלאָגט הייזעריג , עס איז אין מיטען נאַכט . . .

„ . . . יעדער זאָל מורא האָבען פֿאַר זיין מוטער און זיין פֿאָטער און מיינע שַׁבְּתִים זאָלט איהר אָבהיטען” . . .

אָבער זיינע קינדער האָבען נישט מורא געהאַט פֿאַר זייער פֿאָטער און זייער מוטער , און דעריבער זענען זיי אַוועק ! אַוועק אין דער פֿרעמד , און ווער ווייס אויב זיי האָבען נישט דאָרט אויך גאָט׳ס שבתים מְחַלֵל געווען ! — נו אָבער איז איהם נאָך געבליבען דער דריטער , דאָס קינד , דאָס מיזיניקיל , און איהם האָט ער דאָך ליעב געהאַט ווי איין אוצר . און באמת , איז דאָך דאָס איין אוצר געווען : גוט און קלוג און אַ קאָפּ און אַ לערנער , אַז אַלע האָבען איהם אויש מְקַנֵא געווען . ער איז דאָך דעמאָלט קוים ערשט צוועלף יאָהר אַלט געווען , און פֿאָרט איז ער געשטאַנען אים גרויסען ביה המדרש און דאַ פֿאַר׳ן עולם אַ דרשה

געהאַלטען , אַלע האָבען זיך געוואונדערט , אַלע האָבען זייערע אויגען נישט געקאָנט גלויבען , און די מוטער האָט איהם די אויגען אויסגעלעקט און איהם אַ רויטע פאַטשיילע אויפ׳ן האַלז אָנגעטהון קענען איין עין הרע . אַז ער איז זעכצעהן יאָהר אַלט געוואָרען האָבען אַלע אַרום און אַרום געוואוסט , אַז ער איז אַ יחיד בדור און עס וועט נישט לאַנג מעהר דויערען , ביז ער וועט זיצען אויף אַ כסא רבנות – און דער פאָטער הערט דאָס אַלעס און זעהט דאָס אַלעס .
דאָ אָבער איז פלוצלינג דאָס אומגליק געקומען , פון הימעל איז עס געקומען פלוצלינג ווי אַ בליץ . גאַנץ אומפערהאָפט איז דאָס קינד איינמאָל אין אַ שענעם פריהמאָרגען צו איהם צוגעגאַנגען און מיט אַ פעסטער שטימע און זיך גאָר נישט שעמענדיג האָט ער צו איהם געזאָגט : טאַטע ! לאָז מיך אַוועק פאָהרען , איך מוז אַוועק שטודירען אין דער אוניווערזיטעט , וואָס איז אין דער הויפטשטאָדט ... לאָז מיך פאָהרען און גיב מיר דיין ברכה , טאַטע ... איך בין דאָך דיין אייגען פלייש און בלוט ! – אַזוי האָט צו איהם גערעדט זיין יינגסטער , דער זוהן וואָס פון איהם האָט ער געהאָפט , אַז ער וועט איהם זיין אַ טרייסט אַנשטאַט זיינע עלטערע ברידער ...

קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען די נאַכט אויף זיין געלעגער נאָך יענעם טאָג ; קיינמאָל נישט – די שרעקליכע מלחמות , וואָס ער האָט מיט זיך אַליין געהאַלטען , און זיינע טרעהרען די גאַנצע נאַכט ; קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען דאָס , וואָס איז איהם דורך זיין האַרץ און זיין זין דעמאָלט דורכגעגאַנגען .
אקעגען מאָרגען אָבער , ווי עס האָט אָנגעהויבען טאָגען , האָט ער אָנגעהויבען פיהלען , אַז ער ווערט רוהיגער , און קלאָר האָט ער פלוצלינג געוואוסט , וואָס ער האָט צו טהון . אַז עס איז טאָג געוואָרען , האָט ער זיין זוהן צו זיך אין חדר אַריינגערופען און רוהיג און מיט פעסטע ווערטער האָט ער צו איהם געזאָגט :
„גײה , מיין קינד ! גײה וואוהין עס ציהט דיך , און גאָט זאָל זיין מיט דיר אומעטום , וואו דו וועסט דיך ווענדען ! איך זעה

דאָך, אַז עס איז אַ נײַע װעלט געװאָרען, און װאָס בין איך, שװאַכער מענש, אַז איך זאָל מיר אײַנרעדען, דאָס איך װעל קענען די נײַע װעלט אָבהאַלטען... אַ נײַער גײַסט ציהט איצט דורך דאָס לאַנד..."

„... און זײ זאָלען ענטפערן און זײ זאָלען זאָגען: אונזערע הענד האָבען נישט פערגאָסען דאָס דאָזיגע בלוט און אונזערע אויגען האָבען נישט געזעהן; פערגיב דײַן פאָלק ישראל װאָס דו האָסט אויסדערלעזט, גאָט, און גיב נישט אומשולדיג בלוט צװישען דײַן פאָלק ישראל און עס זאָל זײ װערען פערגעבען דאָס בלוט"...

אַך, דו גרויסער אַלמעכטיגער גאָט! װי װעט איהם װערען דאָס בלוט פערגעבען, װאָס זײַנע הענד האָבען פערגאָסען און זײַנע אויגען האָבען געזעהן? װעט ער גאָר קענען אַמאָל אַ כּפּרה האָבען? האָט ער נישט מיט זײַנע אײגענע הענד אומשולדיג בלוט געגעבען אין זײַן אײגען הויז און צװישען זײַן פאָלק? האָט ער נישט מיט זײַן אײגען מויל געזאָגט צו זײַן זוהן: „גײה, מײַן קינד, װאוהין עס ציהט דיך!", און װאָס קען ער איצט צו זײַן זוהן האָבען, װען ער איז געגאַנגען װאוהין עס האָט איהם געצױגען און איז אַראָב פון װעג אויף װעלכען זײַנע פאָטערס און זײַנע פאָטערס פאָטערס זענען געגאַנגען פון אײביג אָן?

„... און עס װעט אויפשטעהן דאָס דאָזיגע פאָלק און װעט אָבקעהרען נאָך די פרעמדע געטער פון לאַנד, װאָס ער װעט אַהין קומען צװישען איהם, און װעט מיך פערלאָזען און װעט צושטערען מײַן בונד, װאָס איך האָב געשניטען מיט איהם"...

און דאָס אַלעס איז איבער איהם אַזױ געקומען, עס פעהלט נישט קײַן האָהר! אמת איז אמת, ער װײס נאָך ביז צום הײַנטיגען טאָג נישט, װאָס עס האָט זיך מיט זײַן זוהן אין יענער צײַט אָבגעטהון, און זײַן זוהן איז דאָך אַלעמאָל אַזױ פאָרזיכטיג און איבערגעלעגט געװען, אַז עס איז גאָר נישט צו פערשטעהען, װי אַזױ גראָד אַזאַ מענש האָט געקענט זיך װענדען צו די

פרעמדע געטער פון לאנד און טהון אלעם דאס וואס ער האט געטהון, אבער געשעהן איז געשעהן! אין די ערשטע צייט האט ער איהם זעהר פינקטליך געפלעגט שרייבען בריעף פון דער הויפטשטאדט; דאן האבען אנגעהויבען די בריעף זעלטענער צו קומען, און דאן האבען זיי אויפגעהערט גאר אין גאנצען, און ער האט פון איהם גאר קיין ידיעה מעהר נישט געהערט. פלוצלינג אבער איז דא דאס אומגליק געשעהן, דאס יאהר פון דער רעוואלוציע איז געקומען, פוילישע קינדער האבען געמאכט די פאוסטאניע, דענסמאל אין דעם ביטערען פינסטערען יאהר טויזענד אכט הונדערט דריי און זעכציג. און דא איז געקומען דער פינסטערער טאג. עס איז געוועזן א פרייטאג נאכמיטאג... איין עולם לויפט אין איין אימפעט ביז אהין אין דעם פיערקאנטיגען מארק. אויך ער לויפט, אהין אנגעקומען, זעהט מען וואס שרעקליכעס: א הויכער קלאץ שטעהט אין מיטען מארק; דער תלין ציהט ביי דעם שטריק און עס ווערען געהענקט עטליכע בלוט=יונגע מענשען, כמעט נאך קינדער, איינער נאך דעם אנדערען, איינער נאך דעם אנדערען; און דאן דערזעהט ער אויך דעם לעצטען פון יענע בלוט=יונגע מענשען... איין אומנאטירליך קול פון א געשריי רייסט זיך איהם ארויס פון זיין האלז, און דאן פאלט ער אויף דער ערד און זיינע אויגען שליעסען זיך און ער זעהט גאר נישט מעהר...

און אויך דאס דאזיגע בילד געהט שנעל פארביי, און ער זעהט באלד פאר זיך אנדערע בילדער: זיין ווייב מיט דעם שווארצען ליילאך אויף דער ערד און א ליכט צו קאפען... דאס איז געוועזן א טאג אדער צוויי טאג שפעטער נאך יענעם פרייטאג... מן הסתם איז דאך יענע ביטערע פינסטערע ידיעה אויך צו איהר אנגעקומען...

אבער די דאזיגע אלע בילדער און ערינערונגען זענען ווי גארניט אנקעגען איין בילד, וועלכעס שטעלט זיך איהם פאר איצט פאר די אויגען און וועלכעס ער קען נישט מעהר פערטריי=

בען: אָט איז די טאָכטער, די איינציגע טאָכטער, די שוואַרץ-אַפּפּעל פון זיין אויג...

פאַר וואָס אָבער זינדיגט ער איצט צו גאָט און לייענט נישט די פסוקים ווי גאָט זאָגט געבאָטען?...

ער האַלט דאָס ספר אין האַנד און לייענט, אַבלאַט געהט, אַבלאַט קומט, פסוקים געהען און פסוקים קומען, פרשות געהען און פרשות קומען — דאָס בילד שטעהט נאָך אַלץ פאַר זיינע אויגען.

„... און רות האָט געזאָגט: דו זאָלסט נישט דרענגען אין מיר דיך צו פערלאָזען, אומצוקעהרען פון נאָך דיר, דען וואוהין דו וועסט געהן וועל איך אויך געהן און וואו דו וועסט נעכטיגען וועל אויך איך נעכטיגען, דיין פאָלק איז מיין פאָלק און דיין גאָט איז מיין גאָט; וואו דו וועסט שטאַרבען וועל אויך איך שטאַרבען און דאָרט וועל איך ווערען בעגראָבען; אזוי זאָל גאָט טהון צו מיר און אזוי זאָל ער מעהרען, ווי נור דער טויט וועט שיידען צווישען מיר און צווישע דיר”...

יאָ — נור דער טויט האָט געקאָנט שיידען צווישען איהר און צווישען איהם! אָמת, יענע רות אויס מואָב איז דאָך שען געוועזען, אָבער טויזענדמאָל שענער פאַר איהר איז געוועזען זיין טאָכטער, און אַ ריינערע נשמה און אַ בעסער האַרץ איז אויף דער גאַנצער וועלט שוין נישט געוועזען. אַ מייסטערשטיק האָט גאָט אין איהר געמאַכט, אז יעדער יוד זאָל זיך מוזען בוקען צו איהר! און אויך דער אַפּטייקער, דער יונגער קריסט אין דער אַפּטייק אַנטקעגען זיין הויז, האָט זיך געבוקט צו איהר. זי אָבער האָט איהם נישט געקאָנט ליידען, זי האָט איהם נישט אויף דער ליכטיגער שיין געקענט זעהן. אָ, וועה וויים נעביך, וואָס די אָרימע האָט געליטען און וואָס זי האָט געקעמפּפט מיט זיך, אום איהרע געפיהלען צו דערשטיקען. ווי עס ווייזט זיך אַרויס, האָט זי צום סוף שוין קיין כח מעהר נישט געהאַט צו קעמפּפען, און דאָ איז זי געגאַנגען און האָט איהם געזאָגט: „וואוהין דו

וועסט געהן וועל אויך איך געהן און וואו דו וועסט נעכטיגען וועל אויך איך נעכטיגען" — און זי איז געגאנגען מיט אהם וואוהין ער איז געגאנגען, און זיי זענען געגאנגען צוזאמען ביז צו דעם אָרט, וואו דער טייך איז געווען אם טיעפסטען און וואו מען קען רוהיג שלאפען און קיינער וועקט קיינמאל מעהר נישט אויף. אויף מארגען האבען די וועלען צוויי טויטע אויסגעשפיגען, דעם קערפער פון דעם יונגען מאן און דעם קערפער פון דעם יונגען מיידיל...

שא! דער אלטער וויינט ווי א קליין קינד..

* *

*

עס איז טאג.

דער יום־טוב ליגט אויסגעגאסען איבער די גאנצע גאס. דער עולם געהט אין שיל ארײן לוסטיג און פרעהליך און פול לעבען.

אוים דעם פענסטער קוקט איין אלטער מאן ארוים אויף דעם פרעהליכען יום־טוב'דיגען עולם, וואס ציהט זיך ווי א שטראם פאר איהם פארביי — און זיינע אויגען קענען זיך נישט זאט קוקען. איינציגוויז קומט אויך איבער איהם א ניי לעבען און די קנייטשען פון זיין שטערען ווערען פערשוואונדען און דאס געזיכט ווערט הייטער. עס איז דאך יום־טוב היינט און טרויריג זיין הייסט זינדיגען!

דער כח פון א יוד...

הייליג איז דער טאג צו אונזער הערן און איהר זאלט נישט טרויריג זיין.

דער כהן.

סקיצע

דאס ערשטע מאל, ווען איך האב איהם געזעהען, איז דאס געוועזען ביי א סעודה פון א פדיון-הבן. ער איז געשטאנען צווישען די צוויי גארדינען פאר'ן פענסטער, מיט דעם רוקען צו דער שטוב, און האט ארויסגעקוקט אויף די גאס, און געזעהען האב איך איהם נור פון הינטען: א קליינע דינעטשקע געשטאלט, איין איינגעבויגענער רונדיגער רוקען, שמאלע אראבגעפאלענע פלייצעם. יעדענפאלס האט די דאזיגע ארימע געשטאלט אין דער טרויריגער אבגעריסענער קאפאטע זיך אויסגענומען א רעכט ביסעל פרעמד און וואונדערליך צווישען דער פראכט פון יענעם סאלאן און צווישען אלע יענע פרעהליכע רייך-געקליידעטע מענשען.

איך בין גראד געשטאנען נעבען דער יונגער ווירטהין פונ'ם הויז און זי האט דאס געשפרעך געפיהרט. די גרויסע שטיינער פון איהרע אויהר-רינג האבען געווארפען שטראהלען פייער, די ליכטיגע אויגען מיט דעם שענעם גלאנץ האבען געשאסען קוילען פייער, די גליהעדיגע ליפען מיט דעם פרישען רויט האבען געשפריצט פונקען פייער, און נור אין דעם לייכטען בלייכקייט פון איהר פנים האבען זיך נאך געלאזט דערקענען שפורען פון די שמערצען, וועלכע זי האט איבערגעטראגען אין די לעצטע וואכען. די שענע פרוי האט גראד גנעדיגליך געראל-טען ביי דער פראגע, פאר וואס מען האט מיך א צייט לאנג נישט געזעהען.

— די געשעפטען, מאדאם, די פיעל געשעפטען...

— און די מעשה פון דער קרושינסקא־קאלאטי איז אמת? ווייל זי ווירקליך אויף אייביג זיך אבזאגען פון טהעאטער וועגען דעם נארישען לייטנאנט וועלכער האט זיך געשאסען?

איך האב נישט אזוי פיעל צייט געהאט, אום צו קענען ענטפערן. דער מענש צווישען די גארדינען האט אין דער דאזי־גער מינוט זיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער שטוב. איך האב א ציטער געגעבען. א פנים ווי דאס געלע וואקס, הוילע איינגעפאלענע באקען, שמאלע בלויע ליפען. עס איז קיין ספק נישט, דאס דער מענש האט לאנג געהונגערט.

און די ווירטהין פונ'ם הויז פלוידערט דערווייל זעהר ליב־ליך: — עס טהוט מיר הערצליך לייד, וואס איך האב נעכטען נישט געקענט זיין אין דער „פילהארמאניע". די עספּאניאלישע סימפאניע פון לאלא! בעטהאווענס קרייצער־סאנאטע געשפילט פון א. הובערמאן! חוץ דעם נאך די ג־דור אריאזא פון דער אפערא „לואיזע" געזונגען פון א פערסטער־לויטערער! ישט אמת איך בין איין אונגליקליכע פרוי, וואס א מענש ווי איהר האט די פליכט, מיך צו בעדויערען?...

איך האב כמעט נישט געהערט. מיינע אויגען זענען געווען צוגעקלעפט צו דעם מענשען ביי די גארדינען. זיין ברוסט־קאסטען איז געווען איינגעפאלען און שמאל און זיין קערפער איז געווען עפעס א קערפער ווי פון א קינד. פון מינוט צו מינוט איז א ציטערן דורכגעגאנגען זיינע גלידער און ער האט זיך אבגעשאקעלט, עס איז קענטיג געווען, דאס ער איז זעהר אומגעדולדיג. וואס נעהנטער עס האט אנגערוקט די צערעמאניע פון דעם פדיון־הבן, איז ער אלץ אומגעדולדיגער געווארען. ער האט ארויסגעוויזען ווי איינער, וואס פיהלט זיך זעהר שולדיג אדער ווי איינער, וואס איז גרייט אט וואס באלד א פערברעכען צו טהון.

די לאקייען אײלען און לויפען אהין און אהער און טראגען

אין זילבערנע קלאַשען וויין און פריכטע און איינגעמאַכטס און זיסע זאַכען. ביים פענסטער נעבען דער גאַרדין ליגקס שטעהט אויף דער ערד אַ גרויסער האַלצענער גרין־געפאַרבטער בלומען־טאָפּ מיט אַ גרויסען טיעף־גרינעם אַלאַנדער־בוים. און נעבען דעם אַלאַנדער שטעהט דער אָרימער איד מיט דעם וואַקס־געלען פּנים. דער איד שטעהט שטיף און בעוועגט זיך נישט אפילו אויף איין האָר און די אויגען בליקען אויף דער ערד. אין דער מינוט דערמאָן איך זיך, אז דער דאָזיגער מענש האָט נאָך קיין איינציגעס מאָל נישט אויפגעהויבען די אויגען פון דער ערד. און פּלוצלינג האָט מען מיר איבערגעהאַקט מיינע געדאַנקען.

אויף אַ גרויסע זילבערנע טאַץ האָט מען אריינגעטראָגען דאָס יונגע קינד, און די טאַץ איז געווען בעלעגט פול מיט גאָלדענע און מיט זילבערנע שמוק־זאַכען און מיט פּערעל און מיט אַנדערע צירונג.

דער איד האָט זיך אַבגערוקט פון פענסטער און איז נעהנטער צוגעגאַנגען. אין זיין פּנים איז קיין טראָפּען בלוט נישט געווען. ער איז געווען מאָדנע צומישט און האָט אַ פּנים גאָר נישט געוואוסט וואו ער איז. יעצט האָט ער די אויגען אויפגעהויבען און האָט זיך ארומגעקוקט. איין אידיאָטיש לאַכען האָט ארומגעבלאָנזשעט אויף זיין פּנים.

אָפשר איז עס די אימה פאַר מענשען מיט וועלכע ער איז נישט געוואוינט — האָב איך מיר געטראַכט — איין אָרימער פערהונגערטער צווישען אַזוי פיעל זאַטע...

און ער האָט אָנגעהויבען דערוויַיל צו שטאַמלען זיין פּזמון: „מַאי בָּעֵית טְפֵי? לְתֵן בְּנָךְ..."

איינער פון די וואָס זענען געשטאַנען דערנעבען האָט איהם איבערגעהאַקט אין די רייד: — ר' איד! צוערשט מוז דער פּאָטער אָנהייבען: „זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי" און דערנאָך ערשט זאָגט דער כהן זיין: „מַאי בָּעֵית טְפֵי". — דער איד האָט זיך שטאַרק פערשעמט און איז רויט געוואָרען; אָבער געדויערט האָט עס נור איין מינוט.

באלד איז זיין פנים ווידער קליין געווארען, פיעל שטארקער ווי פריהער.

א פנים עפעס נישט אזא געאיבטער בעל-מלאכה, טראכט איך ביי זיך – עס מוז איהם אודאי נישט יעדען טאג פאסירען אזא נס. און אפשר איז עס ביי איהם גאר דאס ערשטע מאל...

דערווייל האט דער פאטער אנגעהויבען: – "זה בני, בכורי הוא, פטר רחם לאמו, והקדוש ברוך הוא"...

דער כהן האט טיעפער אראבגעהאנגען דעם קאפ. דאס ווארט "הקדוש ברוך הוא" האט איהם עפעס געמוזט געבען א שטאך.

און גיך און כמעט גאר אין גאנצען נישט פערשטענדליך האט ער אבגעפלאפערט דאס זייניגע: – "מאי בעית טפי? ליתן בנך בכורך, שהוא פטר רחם לאמו, או בעית לפדותו בעד חמש סלעים, כדמחייבת מדאורייתא?"

דער איד האט גענומען פינף זילבערנע רובל מיט נאך עטליכע קליינערע זילבערנע מטבעות. בנעימות'דיג האט דער פאטער געמאכט די "ברכה" און דאן די "שהחיינו". – שווערע שוויים-טראפען זענען ארויסגעטרעטען אויף דעם כהן'ס שטערען.

און דער כהן האט דאס געלד עטליכע מאל ארומגעדרעהט אריבער דעם קעפעל פון דעם קינד און האט אויף דער גיך און אונטער דער נאז געזאגט: – זה תחת זה, זה חילוף זה, זה מחול על זה" – און דעם רעשט האט מען נישט געהערט.

דאן האט ער די האנד ארויפגעלעגט אויף דעם קינדס קע-פעל און האט עס געבענשט: – ישימך אלהים כאפרים וכמנשה"; זיין האנד האט אבער זעהר געציטערט. דאן האט ער מיט איין מאל אויסגעטרונקען דעם כוס ביז אויף דעם לעצטען טראפען און איז גיך צוגעגאנגען צו דער טהיר אויף אוועקצוגעהן.

די עלטערן פונ'ם קינד האבען איהם געבעטען זיך צום טיש צו זעצען מיט די אנדערע געסט; ער אבער האט געשא-קעלט מיט דעם קאפ און איז גיך אוועק.

דער איד האט בעשעפטיגט מיין פאנטאזיע און איך האב

אַלײן נישט געװאוסט פאַר װאָס. „ער איז אײן אָרימאַן״ – האָט מיר דער הויז־העֶר ערקלערט – „װאָס איז ערשט דאָ נישט לאַנג פון זײן שטעדטיל אַנגעקומען און װאױנט דאָ אין שכנות. ער איז אַ איד אַ בן־תורה, װעלכער זיצט יומם ולילה אין אונזער בית־המדרש׳ל און לערענט. אָנפאַנגס האָב איך געװאָלט דעם „פּדיון״ אַװעקגעבען אונזער בעקאַנטען מארקום קאַפּלאַן; נור נעכטען אָבענדס איז דער דאָזיגער איד אַרײנגעקומען צו מיר און האָט מיך װעגען דעם עסק געבעטען. איך האָב גאָר נישט געװאוסט, אַז ער איז אַ כהן. נו – אַ רײכער כהן און אײן אָרימער, איז, דאַכט זיך, דער אָרימער קודם״.

און נאָך בײ נאַכט האָב איך געטראַכט װעגען דעם דאָזיגען מענשען.

און נאָך אַמאָל האָב איך איהם געזעהען – באַלד נאָך עט־ליכע װאָכען. איך בין צופעליג גראַד פאַרבײגעגאַנגען פאַר דעם בית־המדרש׳ל אינ׳ם הויף און האָב איהם דורכ׳ן פענסטער געזע־הען דרינען אין טלית און תפילין. עס דאָט מיך געצױגען און איך בין אַרײנגעגאַנגען; דער איד האָט מיך, װי עס װײזט זיך אויס, ש׳ן שטאַרק אינטערעסירט. עס איז געװען אַ מאָנטאָג. אין בית־המדרש איז געװען אַ קלײנער עולם, קוים אַ „מנין״ פון אַ פיערציג פופציג מענשען.

פונ׳ם הויף דאָט זיך געהערט אַ ליאַרמען און רױשען פון הענדלער און הענדלערקעס. פון מינוט צו מינוט הער איך: „אַ לוח״ פאַר אַ קאָפּעקע״! אַ בײגעל פאַר אַ גראָשען״! צװעלף קנעפּ, װײבער, פאַר אַ דרײער״! – אין דער בלאָטע אויפ׳ן הויף טונקט זיך אַ שטראַהל פון דער זון, אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב, און אויף דער װאַנד ענטגעגען ליגט קרום ביז אין דער העלפט אַ שװערער שאָטען, און אויף דער צװײטער העלפט איז ליכטיג העל. בײ דעם רינשטאָק שטעהט אַ הוהן, צוגעבונדען מיט אײן פוס צו דער װאַנד מיט אַ שטריקעל, און זי שטעקט

ארײַן דעם שנאָבעל אין דעם שמוציגען וואַסער און זופּט און הויבט אויף דעם קאָפּ און בייגט איהם צוריק און פערגלייזט די אויגען און גאָרגעלט, און דאַן שטעקט זי ווידער ארײַן דעם שנאָבעל אינ׳ם וואַסער און זופּט ווייטער.

און פּלוצלינג הער איך: — „יַעֲמוֹד — ר׳ אֶפְרַיִם בן ר׳ אֵלִיָּהוּ כהן״ — מען האַלט דערוויַיל שוין ביים לייענען. מיין איד, דער כהן, הערט נישט, אַז מען האָט איהם אויפגערופען; ער האָט אַ פּנים פערגעסען, אַז ער איז דער כהן און אַז דאָס מיינט מען איהם. מען מוז איהם ערשט ביי דער האַנד אַ שטאַרק געבען, דאַן איז ער עולה לתורה און מאַכט אויף גיך די בְּרָכָה.

זיין פּנים איז שטיין-רוהיג און עס בעוועגט זיך אין איהם נישט קיין איינציגער מוסקול. אויך די אויגען בעוועגען זיך נישט. די אויגען זענען מאָדנע בלייך, און נור אויף איין באַק אויבען ברענט אַ קליינער רויטער פלעק.

און ווידער קומט מיר דער געדאַנקען אין קאָפּ ארײַן: דער דאָזיגער מענש האַלט גראַד ביי עפּעס אַ פערברעכען טהון. יעדענפאַלס איז דער איד איין אומגליקליכער — דאָס איז קלאָר.

פּלוצלינג הער איך די שטימע פונ׳ם חזן: „איז קיין לֵוִי נישט דאָ?״ און באַלד דארויף הערט זיך מיט אַ זינגענדיגען טאָן: „בִּמְקוֹם לֵוִי!״

ערשט יעצט אַ פּנים האָט מיין איד, דער כהן, פּלוצלינג דערפיהלט, ווי לעסטיג דאָס גאַנצע איז איהם. מיט איילעניש און מיט א שטימע, וועלכע האָט זיך קוים געהערט, האָט ער צום צווייטען מאָל די בְּרָכָה געמאַכט. גרויסע שוויים-טראָפּען זענען איהם געשטאַנען אויפ׳ן שטערען.

איך מוז מיט דעם איד דורכאויס רעדען — האָב איך ביי זיך בעשלאָסען.

און באַלד נאָך דעם דאַווענען בין איך צו איהם צוגעגאַנגען, איך ווייס נישט מעהר, וואָס איך האָב איהם געפרעגט, אָבער דער איד האָט זיך שטאַרק דערשראָקען. פּלוצלינג האָט ער מיך

געלאָזען שטעהן און איז צו צום טיש און האָט זיך אוועקגעזעצט מיט אַ ספר און האָט אָנגעהויבען אויפ'ן קול צו לערנען.

דאָס פּנים פון דעם איד האָט אַרומגעשוועבט פאַר מיינע אויגען דעם גאַנצען טאָג.

צום דריטען מאָל, ווען איך האָב איהם געזעהען, איז די סצענע געווען אַ מערקווירדיגע.

ער איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון דעם הינטער-הויז אינ'ם הויף, מיט איין פוס אויף דער שוועל און מיט דעם אַנדערען אונטען אויף דער ערד, און עפּעס אַ פרוי, און דאַן עטליכע פרויען, האָבען גערעדט צו איהם.

— דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען. איהר, ר' אפרים, מוזט אַרויס פונ'ם הויז.

און ר' אפרים הערט קיין איינציג וואָרט. ער האַלט אויפגעריסען די אויגען און גלאָצט מיט זיי און ווייסט נישט וואָס עס טהוט זיך.

דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען. דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען. ר' אפרים! איהר זענט דאָך אַ כהן? —

— כהן?? — אַה — יאָ... יאָ... דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען...

און אַלץ שטעהט ער נאָך און ריהרט זיך נישט פונ'ם אָרט.

— איהר מוזט אַרויס פון דאַנען, ר' אפרים! איהר מוזט אוינגעבליקליך אַרויס. אַ קינד איז דאָך געשטאָרבען.

— געשטאָרבען??

דעם טאָן פון דער דאָזיגער פראַגע וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען.

— און איהר מוזט אַרויס פונ'ם הויז, האָט די ערשטע פרוי ווייטער גערעדט.

— באַלד וועל איך געהן צום רבי... באַלד געה איך...

— נישט צום רב מוזט איהר געהן, נור ארויס פון דאנען מוזט איהר. ארויס, ארויס.

— איך געה שוין צום רב... צום רב געה איך...

און פלוצלינג נעמט ער זיך און לויפט מיט אימפעט. מיך האט עס צו שטארק אינטערעסירט, און איך האב בעשלאסען אויף א מינוט מיט ארייננצוגעהן צום רב. איך האב איהם אבער קוים גע־קענט דערכאפען; ווי מען וואלט איהם יאגען, איז ער געלאפען.

אין אלע ווינקעלעך זענען מענשען. דער רב שטעהט אין מיטען חדר — און ער, מיין כהן, פאר איהם.

דער רב איז איין אלטער גרייז־גרויער מענש, מיט א זיל־בער־וויסער בארד און הויך פון געשטאלט. עפעס ערדעלעס און ווייכעס ליגט איהם אויפ'ן פנים אויסגעגאסען.

און דער איד שטעהט פאר איהם און רעדט מיט א הייזע־ריגער שטימע:

— רבי, איך האב געזינדיגט! אשמנו, בגדנו, גזלנו! איך בין זיך מודה ומתודה, רבי, איך בין זיך מודה ומתודה...

— וואס איז מיין קינד?

— לענגער קען איך עס נישט דערטראגען. עס איז צו שווער. אנפאנגס האב איך געמיינט: עס איז גאר נישט. איך וועל תשובה טהון. אבער איצט... איצט האט זיך אויך שוין דער טויט ארייננגעמישט. א קינד איז געשטארבען. מיט דעם טויט שפיעלט מען זיך נישט...

פלוצלינג האט ער געשוויגען.

— רעד. „אדבּרה וירוח לי", זאגט דער פסוק.

און ער האט גערעדט.

— רבי, ווען איהר וואלט נור געקענט פערשטעהן ווי דאס גאנצע איז געשעהען! מאנכעס־מאל טהוט א מענש עפעס, און פארט איז נישט ער דער טהוער... דער אנדערער, וואס איז אין אונז, איז דער טהוער... און איך האב פינף קליינע

קינדערלאַך און אַ ווייב . . . דעם גאַנצען טאָג זיץ איך אין בית־המדרש און לערן, איך זיץ און לערן אויך בײַ נאַכט. און דאָס ווייב און די קינדערלעך זענען הונגעריג. רבונו של עולם! ווען איהר וואָלט דאָס נור געקענט פערשטעהן, דרײַ טעג האָבען מיר קײַן ברויט נישט אָנגעזעהן. אין קרעמל האָט מען נישט געוואָלט מעהר געבען. שוין נײַן גילדען געוועזען שולדיג. און צוויי קינדער זענען קראַנק. טיפוס איז קײַן גוטע קראַנקהייט נישט . . .

דער רב האָט אָנגעקוקט דאָס געלע פנים און די שמאָלע ליפען. זײַנע אויגען זענען אַביסעל פײַכט געוואָרען.

און דאַן איז געקומען דער נסיון, האָט דער איד ווייטער גערעדט — פינף רובעל געלד . . . מען האָט מיר געזאָגט, בײַ אַ שכן איז אַ פדיון הבן . . . איך האָב וואויל געוואוסט, אַז איך טהו אַ גרויסע עבירה, אָבער עס זענען געוועזען אַ זעלכע מינוטען וואָס איך האָב ווידער נישט געוואוסט . . . און די בײדע קינדערלאַך זענען קראַנק און וואַרטען אויף אַ רפואה און דאָס ווייב וואַרט אויף ברויט . . . איך האָב מיט אַלע כוחות געקעמפפט דאַגעגען — אָבער צום סוף, האָב איך גאַר נישט מעהר געקעמפפט . . . אדרבא, עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז איך טהו גאַר אַ מצוה — אַ מצוה אָן ווייב און קינדער . . . און אויף דער נאַכט בין איך אַרײַן צום שכן און האָב איהם געבעטען . . . עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, איך טהו אַ מצוה . . . רבונו של עולם! די גאַנצע נאַכט האָב איך נישט געשלאָפען און דער מוח האָט געקלאַפט אין מיר ווי מיט אַ האַמער. אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ: דו ביזט דאָך גאַר ניט קײַן כהן! — אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ: דו ביזט דאָך גאַר אַ פראָסטער „ישראל"! — און זינט דענסמאָל האָט עס נאָך נישט אויפגעהערט צו קלאַפּען. פיעל מאָל האָב איך שוין געוואָלט אַהער קומען, אָבער איך האָב נישט געקענט. און אײן ליגענד האָט געבראַכט די אַנדערע: איך האָב שוין געמוזט זײַן אויך דער „כהן" בײַם

ספר... אָבער יעצט האָט זיך אַרײַנגעמישט אויך דער טויט... דער טויט איז עפּעס שרעקליכעס...

איך האָב צופעליג אָנגעקוקט דעם רב. דער רב האָט קײן אײנציג וואָרט נישט מעהר געהערט; ער איז שוין גאָר נישט געווען דאָס וואָס פריהער. אַלעס ווײכע און אַלעס עדעלע איז איהם שוין געווען אַראָב פון פּנים.

און פּלוצלינג האָט ער אָנגעהויבען געהן אַרויף און אַראָב. אַרויף און אַראָב איבער דעם צימער. אין צימער איז אַ טיעף שטילקײט. אַ ליכט־זײל קומט קרום פון פענסטער אַרײן און רוהט האַלב אויפ'ן פּנים פון'ם געוועזענעם כהן און האַלב אויף דער ערד.

דער רב, אַרויף און אַראָב געהענדיג אים צימער, רעדט, און עס ווײזט זיך אויס, ווי ער וואָלט רעדען צו זיך אַלײן:

— אַ האַרבע עבירה... געבראַכט אײן אָדם מישראל צו אַ חֵטא עובר צו זײן אויף אײן עשה... ווײזט זיך דאָך אַרויס, אַז יענער האָט גאָר נישט „פּודה” געווען... אַוודאי, אַוודאי, אײן עבירה חמורה, אַ זעהר האַרבע עבירה...

פּלוצלינג שטעלט ער זיך אָב פאַר'ן פענסטער, מיט דעם פּנים צו דער גאַס און שווײגט. ער האָט זיך אויף אַ פּאָר מינוטען פערטראַכט.

דער פּערפּענדיקעל פון'ם וואַנד־זײגער בעוועגט זיך מאָנאָ־טאָן אַהין און אַהער. אויף דער רויטער שקאַפע קלאַפּערט אַרום אַ פליעג און זומט:

און דער רב שטעהט נאָך אַלץ און קוקט אַרויס און רעדט צו זיך אַלײן —: „שטעהט דאָך אָבער: אין אָדָם נִתְפָּס עַל צַעֲרו — און פּרנסה איז צַעַר... און דער פּסוק זאָגט: עַל פַּת לֶחֶם יִפְשַׁע גֶבֶר...

און אים צימער איז אַ טיעפע שטילקײט.

פּלוצלינג האָט זיך דער רב אומגעדרעהט:

די מוזט פאַסטען... פאַסטען מאָנטאָג און דאָנערשטאָג.

דער איד, אַ פּנים, איז דערמיט נישט געווען בערוהיגט. פאַסטען איז פאַר איהם נישט קיין נייעס. ער האָט זיך געווינט אין זיין לעבען שוין אָנגעפאַסט, און נישט נור מאָנטאָג און דאָנערשטאָג נור אנדערע טעג אויך.

—און מלקות מוזט דו דיך לאָזען שלאָגען... ארבעים חסר אחת...

דער איד, אַ פּנים, איז דערמיט אויך נאָך נישט געווען בערוהיגט. טויזענטמאָל אַזוי פיעל האָט דאָך איהם זיין הארץ שוין געשלאָגען.

—און גלות מוזט דו אָבריכטען...

דער איד האָט אָבגעאָטהעמט. אַ פּנים ערשט יעצט האָט מען איהם צוגעטראָפען.

—און דיין ווייב וועסט דו מיר היינט ארייננשיקען, האָט דער רב ווייטער געזאָגט—קהל וועט פאַר איהר זאָרגען.

דער איד איז אוועק.

מעהר האָב איך איהם שוין קיינמאָל נישט געזעהען.

„הֲרֵי אַתְּ...“

אַ בילד.

„— — הערר און מאדאם איזידאָר זאַבלודאָסקי האָבען די עהרע, צו בעטען זי צו דער חופה פון זייער טאָכטער רעגינאַ מיט דעם באַנקירס־זוהן הערר סטאַניסלאַוו זילבער־בערג, וועלכע וועט זיין פרייטאָג דעם 11־טען אַפריל, פונקט האַלב 1 מיטאָג, אין דער סינאַגאָגע אויף טלאָמאַצקע.

„האַלב 2 — אַ פריהשטיק אַלאַ פורשעט אין רעסטאָראַן „בריסטאָל“.

„וואַרשאָ אין מערץ, 1902.“

אויף טלאָמאַצקע פאַר דער סינאַגאָגע, פון דעם איינעם עק ביז צום צווייטען, שטעהט אַ ברייטע און לאַנגע צייל פון פראַכט־פאָלע קאַרעטעס. די זילבערנע בעשלעג גלאַנצען אַראָב פון די שוואַרצע קוטשען, די קוטשער זענען אָנגעטהון אין ליוורעען מיט גאָלדענע טרעסען. די פערד טאָפּען אונגעדולדיג מיט די פיס. אַ פאָלק פון הונדערטער מענשען שטעהט איבער די גאַנצע גאַס און שטופּט זיך ביז צו די טרעפּען פון דער סינאַגאָגע און ווערט נישט אַריינגעלאָזען.

עס איז אַ טאָג פון זון און פון רעגען צוזאַמען. צוויי, דריי מינוט בעווייזט זיך די זון און שטיכט אין די אויגען און אַלעס אַרום גלאַנצט, און צוויי, דריי מינוט לאָזט זיך אַראָב אַ דינער וואַרמער שפּריי־רעגען און הערט פּלוצלינג ווידער אויף — דערנאָך בעווייזט זיך אויפ׳ן הימעל אַ נישט גאַנץ דורכזיכטיגער רעגען־בויגען.

פֿון מינוט צו מינוט קומט אָנגעשטורמט אַ נײַע קאַרעטע. דער קוטשער שפּרינגט אַראָב פֿון דער קעלניע, רײַסט אויף דעם שלאַג און הערר און דאַמע שטײַגען אַרויס און אײַלען אַרויף אויף די טרעפּ פֿון דער סינאַגאָגע.

אינעווענינג אין דער סינאַגאָגע איז אויסגעגאָסען אַ האַלבע טונקעלהײַט: אַ צוזאַמענמישעניש פֿון אַ צוריקגעהאַלטען טאָגליכט מיט ליכט פֿון די לאָמפּען. דורך די הויכע פֿענסטער מיט די בעמאָלטע שויבען ברעכען אַרײַן פֿון אויבען קאָסע־ליגענדיגע זײַלען פֿון ליכט־שטויב, ווי דורכזיכטיגע וואָלקען, אין וועלכע מען קאָן צעהלען יעדער שטויב׳ל בעזונדער. אים גאַנצען הויז פֿיהלט זיך עפּעס אַ שטילקײַט און אַ הײַליגקײַט. פֿון הינטער יעדער זויל און אויס יעדען ווינקעלע און פֿון אונטער יעדען קלײד און נעבען יעדע רעהר פֿון אַ לאָמפּ עטהעמט עפּעס אַ מין הײַליגעם און יום־טוב׳דיגעם.

און גלאַנצעדיגע אויגען און גלאַנצעדיגע בריליאַנטען און גלאַנצעדיגע צילינדערס אומעטום, וואו דאָס אויג קעהרט זיך. די ווײַסע, בליצעדיגע מאַנישקעס פֿערשפּרײטען אַ ליעבליכען, ווייכען ריח. די פֿרויען און די פֿרײַלינס זענען אײַנגעטונקט אין זײַדענס און אין שפּיצען, געהען דעקאָלטירט און האַלטען בוקעטען אין דער האַנד. די עדעלשטײנער לײַכטען און בליצען פֿון זייערע קעפּ, זייערע פּלייצעס און אויס די אויהרען אַרויס און פֿון די העלז אַראָב. אַ מאָדנער, אײַגענטימליכער ריח שפּירט זיך אומעטום: ווערא־פֿיאַלעט, גראַפּ־עפּעל און העליאָטראָפּ־בלאַנק.

אונטער דער חופּה שטעהט דער חתן עטוואָס געבוקט, אַ מערקווירדיג הויכע געשטאַלט. דאָס פֿליסעדיגע ליכט לעגט זיך גראַד אויף זײַן פּנים. דאָס פּנים איז עטוואָס אײַנגעפֿאַלען און געלבליך, אָבגעוועלקט און זעהט אויס זעהר מאַט און מיד; עס שטיכט זעהר שטאַרק אָב פֿון דער שנעע־ווײַסער ראַמקע פֿון זײַן העמד. זײַן שוואַרצער צילינדער אויפ׳ן קאָפּ גלאַנצט, אָבער

אונטער דעם צילינדער אויף די ביידע שלעפען זעהען זיך עטליכע גרויע האר. ער שטעהט און האלט אין דער האנד א זיידען טיכעל, און אפט טראגט ער עס צו נאכלעסיג צו זיין מויל; בעהאלטענערהייט געהניצט ער א מאל אריין אין דעם טיכעל.

און פאר איהם די כלה – א יונג, פריש, זאפטיג מעדעל ווי דער פריש-געפאלענער טוי: כמעט נאך א קינד אין גאנצען. אין איהר געשטאלט גרייכט זי צו איהם נאר ביז צו די אקסלען. איהרע אויגען קוקען גלייך און אפען צו איהם ארויף פון הינטער דעם דעקטוך, און די אויגען לאכען און זענען גרוים און נאאיוו און פול נייגיריגקייט און בעגעהרעניש – די אויגען פון א יונג, גלויביג קינד.

דער ארגעל שפיעלט און לאזט זיינע מערקווירדיגע טענער הערען: טיעפע, ערנסטע טענער, פול מיט הייליגקייט.

און ער, סטאניסלאוו זילבערבערג, שטעהט איינגעבויגען און הארכט. ער הערט די טענער און שטרענגט זיך אן, זיי צו לאזען איינדרינגען אין זיך. אך יא, א שענער הייליגער כאראל! און ער הויבט אן מיט צו חלומ'ען און זיך צו לאזען טראגען אויף די חוואליעס פון די ברייט פליסעדיגע טענער. פלוצלינג אבער רייסט זיך איבער דער פאדעם און ער שוועבט ווייטער, ווייטער, טיעפער, טיעפער, הערט אלעס נאר נאך ווי אין חלום, און דאן הערט ער גאר נישט מעהר, און ער פערגעסט וואו ער איז און אלץ וואס טהוט זיך דא ארום איהם. אט איז א חשבון: צוויי מאל הונדערט און זעכציג טויזענד באר. ביז יוני האט ער כמעט קיין שום צאהלונג נישט. אמת, יוני וועט אביסעל שווער זיין: אויף יעדען טאג כמעט אויסגעשטעלט. אבער צוויימאל הונדערט און זעכציג טויזענד! און חוץ דעם די היפאטהעק אויף ספולנא-גאס: אגב אויך די צוויי היפאטהעקען אין פראגא. חוץ מזה די ערשטע ראטע צינזען, וועלכע ער האט אבצונעהמען אין מאי. דאכט זיך, דער טערמין איז אים אכטען. א שאד וואס ער קאן נישט יעצט נאכזעהן אין נאטיץ-ביכעל. די הויפטזאך איז

ער מוז באלד אָנהײבען דעם פּראָצעס מיט רעגינאַ'ס ברידער וועגען דעם זיבענטעל פון דער ירושה פון פאָטערס זײַט . . .

פלוצלינג האָט ער זיך אויפגעכאַפּט. דער אָרגעל האָט נאָך א טיעפען ברײטען טאָן פלוצלינג אָבגעהאַקט.

און דער קאַנטאָר און דער כאָר ענטפערן, בעזונדער זיך איז די דיסקאַנטשטימע. און זי, רעגינאַ, שטעהט מיט אַראָבגעלאָזענע אָפענע אויגען. כמעט קאָן זי דאָס גאַנצע נישט פערשטעהן און אַז דאָס אַלץ איז נישט נאָר אַ חלום! זי שפּירט אַ פיעבער אין אַלע איהרע גלידער. אָט איז דער גרויסער סוד, אָט ליעגט ער פאַר איהר. אַך, נאָר נאָך אײן טאָג, אײן וואָך. אין אַכט טאָג אַרום וועט זי שוין גאַנץ געוויס זײַן אַ „פרוי“. אַ פרוי, אַ פרוי, אַ פרוי. אַ פרוי וועלכע האָט אַ מאַן. און זי ציטערט. ס'איז גוט אַז אין פיער און אַ האַלבע שעה פערלאָזען זײ וואַרשאַ און פאָהרען. שווײַצאַריע קאָן זי נישט לײַדען. אויך סטאַניסלאַוו לײַדט נישט שווײַצאַריע. קײן איטאַליען קאָן שוין קײן אָרענטליך מענש הײַנט נישט מעהר פאָהרען; יעדער שנײַדער און יעדער שוסטער פאָהרט שוין הײַנט קײן איטאַליען. בלײַבט־איבער אַזוי פיעל ווי שוועדען און נאָרוועגען... אַך, ווען דער דאָזיגער חודש וואָלט שוין זײַן פאַרבײַגעגאַנגען! ווען זי וואָלט נאָר קאָנען הײַנט זיך אַהין לעגען שלאָפען און אויפשטעהן נאָך אַ חודש! — — זי פיהלט אַז זי טאַפּעט מיט איהר קלײַן פיסעלע אויף דעם פּאָל.

און ווידער הערבט דער אָרגעל אָן און ברומט מיט זײַנע טיעפע שווערע טענער, און די טענער ציהען זיך און גיסען זיך, ציהען זיך און גיסען זיך.

אָבער דאָס מאָל הערט ער, סטאַניסלאַוו, כלל וכלל נישט די טענער. אָט איז דער בריעף, וועלכען ער האָט נעכטען בעקומען אוים לײַפּציג. די „בלאָנדע מיצע“ שרײַבט איהם, אַז זי איז עפעס נישט געזונד געווען און דעריבער האָט זי איהם נישט געשריבען; אָבער דער „יונגע“ איז געזונד און שטאַרק.

דער יונגע איז גאר אין גאנצען עהנליך צו איהם, ווי צוויי טראפפען וואסער. דאס קאן ער איהר גלויבען אויפ'ן ווארט. אבער וואונדערן וואונדערט זי זיך, אז אים צוואנציגסטען, וועלכער ס'איז דאך דער טערמין, האט זי נישט ערהאלטען פון איהם די ראטע אזוי ווי אלע מאל אין יעדען חודש. זי זעהט שוין ארויס, אז ער מיינט זיך איינציגוויין ארויסצונארען און שפעטער זיך איינגאנצען פון איהר לויז צו מאכען. אבער דאס אלעס וועט איהם נישט נוצען. זי וואהרענט איהם: זאל ער זיך די זאך גוט איבערלעגען און זאל זי נישט ברענגען דאצו, אז זי זאל מוזען ארויסטרעטען קעגען איהם מיט א פראצעס וועגען „אלימענטען"...

דער ארגעל רוישט מיט מעכטיגע, ברייטע טענער. א סך נייע געסט שטופען זיך און קומען צו ביז צו דער חופה: דעקאל־טירטע אקסלען, געל־זיידענע קליידער און בליצעדיגע ברילּיאנטיין! שפאגעל־גלאנצעדיגע צילינדערס, בלענדענד־ווייסע הענט־שקעלעך און רויטהע קראוואטען! און דער קאנטאר זינגט...

און זי, רעגינא, שטעהט און האָרכט און האָרכט. ס'איז דאך איהר חתונה און זי מוז האָרכען. היינט מוז זי. און באמת איז די ליעבע טויזענדמאל שענער פון אלעם וואס זי האט געלייענט ביי ד'אנונציא און ביי פרעווא. דאס איז זי דאס, די ריינע, אמת'ע ליעבע. אזוי א נעם, ווי ער איז, האט זי נאך קיינמאל נישט געזעהען. באלד ווי זי האט איהם צום ערשטען מאל נאר דערבליקט, אים פאריגען ווינטער ביי דעם בלומען־קאָרזא, האט זי שוין געוואוסט אז איהר גורל איז געווארפען געווארען. עפעס וואונדערליך האט ער גערעדט צו איהר, ווערטער ווי מען הערט עס גאר נישט. אויף איהרע אויגען האט ער געזאגט אז זיי זענען ווי פיאלקעס און אויף די פינגער אז זיי זענען ווי ליליעס. נאך אזא מענש מיט אזעלכע ריינע, טרייע אויגען איז גאר אויף דער וועלט נישט דא. זי איז זיכער אין איהם און אין זיינע ריינע, טרייע אויגען, אז זי איז זיין „ערשטע

ליבע". איבּריגענס האָט ער דאָס איהר אויך מינדליך געזאָגט. און ווי ווייסט ער אין יעדער מינוט אויפמערקזאַם צו זיין צו איהר! עס האָט זיך קיין איינציגעס מאָל נישט געטראָפֿען, אַז ער זאָל קומען צו זי און זאָל נישט עפּעס אַ קלייניגקייט, איין אַנדענקען, מיטבּרענגען. אַמאָל יאַספּיס־שטיינער פֿאַר דרייטויזענד פֿינפֿהונדערט רובּל. אַמאָל צוועלף מעטער שפּיצען, עכטע וואַלענסיען, פֿאַר נײַן טויזענד רובּל. דאָס סאַטען־דע־מערוועליע־קלייד מיט די דאָזיגע שפּיצען איז גאָר נישט מיאוס. אויך דאָס גרינע מיט דער ציטרין־געלער אַפּליקאַציע פּאַסט איהר זעהר צום פּנים...

פּלוצלינג בּעריהרען איהר אויער חוואַליעס פֿון שווערע טיפֿע טענער און נאָך זיי אַ פּלוצלינגע פּויזע — און זי כאַפּט זיך אויף.

די בּאַקען גליהען, די אויגען גליהען, דער אָטהעם געהט שווער און קײַכעדיג.

אַרום און אַרום בּרענען און לײַכטען די אומצעהליגע ליכט. די געסט שטופּען זיך נעהנטער אַלץ מעהר און מעהר: אויך זייערע אויגען לײַכטען צו דעם יונגען גליק וועלכער קריגט דאָ זײַן הייליג צייכען. אַך, ווי לאַנג עס דויערט די צערעמאָניע! און פֿאָרט וואָלט זײַן רעכט ווען די זעלבּע וואָלט דויערן הונ־דערטמאָל אַזוי לאַנג. אויך די צערעמאָניע איז זיס און ליעבּליך און אַנגענעהם...

און ער, סטאַניסלאַוו, שטעהט, און זײַן הויכע געשטאַלט איז יעצט אויסגעגליכען און אויפגעריכט איינגאַנצען: — אומעטום איז ער געריכט מיט איהר צו פֿאָהרען, נאָר נישט קיין מײַלאַנד. אין מײַלאַנד אין דעם סקאַלאַ־טהעאַטער טאַנצט יעצט די סקאַלאַטי, און עס איז דאָך אונמעגליך זיך יעצט מיט איהר דאָרט צו בּעגעגנען. דאָס דאָזיגע בּעגעגנען־זיך קאָן אַ רעכט בּיסעל זײַן אומאַ געגעהם...

אַך, די צערעמאָניע — ווי לאַנג זי דויערט! ווען עס וואָלט נאָר שוין זײַן אַ סוף...

און פלוצלינג הערט זיך די שטימע פון דעם פרעדיגער.

„— — — הִנֵּה אַתֶּם יוֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב, אַט געהט איהר ארויס אין דעם מאָנאַט פון׳ם פריהלינג. איהר געהט ארויס אין׳ם פריהלינג, איהר געהט צום פריהלינג און דער פריהלינג קומט אייך אַקעגען. און אייך איז פריהלינג און פריהלינג איז אַרום און אַרום. אייער גאַנץ לעבען איז אַ גרויסער פריהלינג... וְשֶׁקֶר הַחֵן זאָגט דער פּסוק, וְהֶבֶל הַיּוֹפִי, דער חֵן איז אַ ליגענד און די שענקייט איז נאַרישקייט — אָבער ווען אויך עס איז פאַרהאַן חֵן און שענקייט אין אַזאַ גרויסע מאָס ווי מיר זעהען דאָס יעצט פאַר אונז, אויך דאַן איז דאָס נאָר אַ ליגענד און אַ נאַרישקייט ווען מען פערגלייכט עס מיט דעם אֶמת׳ען גליק, מיט דער ליעבע... ולא יוֹעִיל הוֹן, האָט דער פסוק געזאָגט, עס העלפט ניט פערמעגען — אָבער ווען אויך עס איז פאַרהאַן פערמעגען אין אַזאַ גרויסע מאָס ווי מיר זעהען דאָס יעצט פאַר אונז, וואָס העלפט עס און וואָס איז זיין ווערט, ווען מען פערגלייכט עס מיט דעם אֶמת׳דיגען גליק, מיט דער ליעבע. די ליעבע איז העכער פון אלדינג: די ריינע ליעבע, די וואהרע ליעבע. און וואָס איז די ריינע ליעבע, ווען נישט די, וועלכע איז געגרינדעט אויף דעם פאַמיליען-לעבען? און וואָס איז פאַמיליען-לעבען ווען נישט דאָס, מיט וועלכעס דאָס פאָלק ישראל האָט זיך פון תָּמִיד אָן אויסגעצייכענט און פאַר וועלכעס אַלע פעלקער פון דער וועלט האָבען איהם מְקַנֵּא געווען?״ — — —

דער אָרגעל שאַלט, דער קאַנטאָר זינגט, דער כאָר ענטפערט און די טענער טראָגען זיך ווי פאַליעס איבער דעם גאַנצען הויז.

נאָך אַ מינוט.

און ... „הֲרֵי אַתְּ מְקוּדֶּשֶׁת, דו זאָלסט מיר זיין מְקוּדָּשׁ, בְּטַבַּעַת זוּ, מיט דעם דאָזיגען רינג, כְּדַת משֶׁה וְיִשְׂרָאֵל, לויט דעם געזעץ פון משה און ישראל!״

און דער אָרגעל שאַלט „מקודשת״, און דער כאָר ענטפערט „מקודשת״.

הײליג! הײליג! הײליג! – אלעס איז הײליג...

ער און זי זענען אַ פּאָר פאָלק, מאַן און װײַב, אַ זיווג!

אַ געטשװיטשערײַ פון קושען הערט זיך פון אַלע זײַטען.

אַלעס שטופּט זיך צום חתן און צו דער כּלה, אַלעס גראַטולירט.

אַ גליקליך פּאָר!

— — — — — — — — — — — —

אויפ'ן גאַס גיעסט זיך יעצט דער רעגען אין שטראָמען.

אַ נאַסער ראָב פליהט פון איין דאַך אויפ'ן צװײטען און קרעכצט:

הײליג, הײליג.

אַך, װי הײליג!

אין עק בעלאַנסקאַ-גאַס געהט פאַרבײַ אַ גאַסען-מעדעל מיט אַרומבלאָנזשעדיגע אויגען און זוכט... די װעלט איז זעהר כּליה געװאָרען. אויך בײַ טאָג איז קײן שום מאָראַל נישט מעהר פאַרהאַנגען.

טויזענד און איין נאַכט.

(נייע מעשיות).

... און ווידער איז געוועזן אַ נאַכט, אָהן שטערען און אָהן פּראַכט, און דער קאַליף האַרון אַל־ראַשיד איז געלעגען אויף זיין ניינגאָלדענעם בעט און האָט זיך געוואָרפען אַהין און צוהער און האָט נישט געקענט איינשלאָפען ווערען. און די פּרינצעסין שעהערעזאַדע איז געזעסען האַלב־נאַקעט פאַר איהם און האָט געקוקט אויף איהם מיט איהרע דערשראָקענע גרויסע קינדער־אויגען, און וויסענדיג, אַז ווען עס וועט איהם אַ מינוט זיין לאַנגווייליג און די בלויע אָדער אויף זיין שטערען וועט אַנשוועלען, וועט ער זי הרג'ענען, ווי ער האָט טויזענד אַנדערע פאַר איהר גע'הרג'עט, — האָט זי אויפגעמאַכט איהרע רויטע ליפּען און האָט איהם נאָך אַ מאָל אָנגעקוקט מיט איהרע גרויסע קינדער־אויגען און האָט איהם אָנגעהויבען צו דערצעהלען איינע פון איהרע מעשה'לעך:

I. דאָס בוך.

אין דעם הייליגען מזרח־טעמפּעל אין דער חורבה פון בירס־נמרוד, האַרט נעבען דעם מזבח, ליגט אַ בוך, אַ געוואַלטיג גרויס בוך, וועלכעס איז אַלט, גאָט ווייסט, וויפיעל יאָהר שוין. פון אויבען ליגט דאָס טיטעלבלאַט און פון אונטען ליגען די אַנדערע בלעטער, איינס אויף דעם אַנדערען, איינס אויף דעם אַנדערן. אין צעהנדליגער יאָהרען, און הונדערטער יאָהרען זענען פאַרביי־געגאַנגען און די בלעטער זענען אַזוי געלעגען, דאָס טיטעלבלאַט פון אויבען און די איבעריגע פון אונטען, און קיינער

האָט נישט געפֿרעגט קיין קשיות. איינמאָל, פּלוצלינג אין אַ שעה:עם פֿריהמאָרגען, האָט זיך געמאַכט עפּעס אַ שטיקעל שינוי: דער בלעטער-עולם דאָט אָנגעהויבען פֿרעגען קשיות. מען זאָגט, עס איז געקומען פֿון אַ בעהאַלטען ווינטעל, וועלכעס האָט גע-בלאָזען.

אין דאָס טיטעל-בלאַט האָט זיך צוהיצט און איז בלוי געוואָרען פֿאַר כעס:

— שטיל, שקצים! דאָס איז דאָס אַ ביסעל אַ חוצפה! זיי האָבען פֿערגעסען צו וועמען זיי רעדען... איך בין דאָך קלאָס-פֿערשט עפּעס דאָס טיטעלבלאַט, און מיט גרויסע גאָלדענע אותיות בין איך אָנגעשריבען, און פֿון אויבען ליג איך, און אַלעס בין איך, און בין אייער טיטעלבלאַט, אַ טיטעלבלאַט פֿון איינבינדער'ס גנאָד! און איהר — ווער זענט? שקצים, דראַבעס, יונגאַטשעס, גערודער-מאַכערס, בלעטער! און דרך-ארץ, איהר הערט, דרך-ארץ פֿערלאַנג איך!

און די עטליכע בלעטער פֿון גאָר אויבען, די היושבים ראשונה במלכות, ווי למשל די הקדמה, דער מבוא, די פּתיחה און די אַנדערע יחסנים פֿון פֿאָרענט, האָבען איהם צוגעבאַסעוועט, און, ווי אַ בת-קול אין אַ פּוסטע מדבר, פֿון באַרג צו באַרג און פֿון פֿעלז צו פֿעלז, האָט זיך געקייקעלט דער בעפֿעהל: דרך-ארץ, דרך-ארץ!

און די בלעטער פֿון בוך האָבען עס געהערט, און דרך-ארץ האָבען זיי געהאַט, און די, וועלכע האָבען איהם ניט געהאַט, האָבען איהם געקראָגען. אז מען בעפֿעהלט, מוז מען. און נור אונטער דער נאָז האָבען זיי עפּעס געוואָרטשעט און געברומט און געמורמעלט. אַ פּנים זיי זענען געווען ניט אין גאַנצען צופֿריעדען.

און עטליכע וואוילע צווישען זיי, די ווייסע חברה, האָבען זיך ניט בעגנוגט מיט דעם שטילען ניט-צופֿריעדענזיין, און

וואוילעריש האבען זיי זיך געלאזט הערען וואס א מאל מעהר און וואס א מאל העכער.

און ענדליך האבען זיי ארויסגעקייקעכצט: — אבינו מלכנו, אונזער הויכגעגעדיגסטער הארר און טיטעלבלאט! דו ליגסט פון אויבען און מיר פון אונטען — אמת. אבער דאס אויבענליגען איז דאך אייגענטליך גאר ניט אזא גרויסע גבורה, און זעהסטו, א חכמה איז עס אויך ניט. עס איז נור א צופאל. אזוי ווי דורך א צופאל ביזט דו געקומען צו דער גדולה, צו ליגען פון אויבען, אזוי האט דער איינבינדער געקענט גראד אנ'אנדער בלעטעל אוועקלעגען דארט אהין, אז דאס דאזיגע זאל אויסקומען פון אויבען צו ליגען.

און נאך אנדערע זענען געקומען און האבען גע'טענה'ט: — בכלל וואס בעטייט דען א טיטעלבלאט? כמעט אזוי ווי גאר נישט. א טיטעלבלאט אין גרונד איז לעדיג און אהן איין אייגענטליכען געדאנק און גאנץ אהן א שום אינהאלט. איין עפעס אין א געדאנק און איין אינהאלט, דאס געפינען מיר ערשט אין די וויטערדיגע בלעטער. א בוך, ווען ס'זאל איהם פעהלען דאס טיטעלבלאט, איז נאך אלץ א בוך און עס קען נאך א לעזער אינטערעסירען און אויך בעלעהרען, אבער א טיטעלבלאט אהן א בוך איז דאך שוין געווים שבגעווים א גאר נישט!

און גאר אנדערע זענען געקומען און האבען א מוסר־דרשה געהאלטען: — כה כל הרעש? וואס איז אזוינס דער מעהר? א בוך דארף זיך נור איבערלעגען, פון וואנען ער שטאמט אב און פון וואס פאר א מקור עס קומט ארויס. און קומען, זעהט איהר, קומען מיר דאך אלע גראד ארויס פון איין און דעמזעלביגען שורש מיר זענען אל'ע מישטיינסגעזאגט נור געמאכט פון סמאטעס...

און דער גערודער איז געגאנגען וואס א מאל מעהר און וואס א מאל העכער.

און דאס ווינטעל, וואס האט געבלאזען, איז געוואקסען

און איז געוואָרען אווינד , און דער ווינד איז געוואַקסען און איז געוואָרען אַ שטורמווינד , און דער שטורמווינד איז געוואַקסען און איז געוואָרען א ווירבעלווינד , אַיין אוראַגאַן . און דערבער האָט אַראָבגעריסען דער אוראַגאַן פון די הייזער און סלופּעס האָט ער אַרויסגעריסען פונ׳ם אָרט , וואו זיי זענען געווען אריינגעפלאַנצט , און מויערען האָט ער אַיינגעלעגט און פּאַלאַצען האָט ער אומגעוואָרפען , און אַיינגעטראָגען האָט ער די הונדערט מויערען פון הילאַ פון ביידע זייטען פְּרָת . גאַנץ בירם-נמרוד איז געוואָרען אומגעקעהרט .

און ביז צום הייליגען טעמפּעל פון מרודך איז דער ווירבעלווינד געקומען און האָט איהם צושאָקעלט , ווי מען צושאָקעלט אַ לולָב , און האָט איהם צוטראָגען .

און ביז צום בוך , וועלכעס ליגט אים הייליגען טעמפּעל פון מרודך , איז דער ווירבעלווינד דערגאַנגען און האָט אַ בלאָז געגעבען .

דאָס טיטעלבלאַט איז געוואָרען אַראָבגעפליקט און עס איז געפלויגען אַ מינוט לאַנג אין דער לופט און האָט זיך געדרעהט און געדרעהט און איז צום סוף ניט געוואָרען .

און זעהט איהר : דאָ איז אָבער דאָס נעקסטע בלאַט געוואָרען דאָס דאָזיגע , וועלכעס איז געקומען צו ליגען פון אויבען , און שוין האָט עס אָנגעהויבען צו מאַכען אַ פּנים פון אַ יחסן .

און דער ווינד האָט אויך דאָס דאָזיגע אַראָבגעריסען .

און דאַן איז ווידער געלעגען דאָס דריטע בלעטעל פון אויבען און איז געוואָרען דער יחסן .

און אַזוי איז עס געווען מיט דעם פיערטען , און אַזוי מיט דעם פינפטען , און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער ... אַך , אַלעמאָל איז געווען אַיינס , וועלכעס איז אויסגעקומען אויבען ! דאָס איז שוין אַזוי די נאַטור פון אַ בוך , — אַ פערשאָלטענע נאַטור ... אַיינס מוז אַייביג אויסקומען פון אויבען ...

און אַלע זענען זיי געמאַכט פון אַיין און דעמזעלבינען

שטאף: אלע קומען ארוים פון סמאטעס. עס קעהרט די גרינגע גאל פאר די נאטור פון סמאטעס! יע, ווען די בלעטער וואלטען זיין פון איין אנדערן שטאף...

און ווי די פרינצעסין שעהערעזאדע האט אויפגעהויבען איהרע גרויסע קינדער־אויגען און האט געבליקט אויף דעם קאליף הארון אל־ראשיד, האט זי געזעהען, אז ער איז שוין פעכט ענט־שלאפען און האט גאר נישט געהערט.

און ווידער איז געווען א נאכט, א פינסטערע קאלטע נאכט, אין וועלכער דער קאליף הארון אל־ראשיד האט נישט געקענט שלאפען, און די פרינצעסין שעהערעזאדע איז געזעסען פאר איהם און האט איהם דערצעהלט א מעשה:

II. די העהנער.

אים טהאל פון שנער איז אמאל געווען א הערשער, וועלכער האט געהייסען נבונד I. נבונד I האט ער געהייסען, ווייל זיין טאטע האט געהייסען נבונד 0 און ווייל זיין זוהן נאך איהם האט געהייסען נבונד II אזוי האט ער שוין געמוזט הייסען נבונד I. איינמאל איז נבונד I געלעגען ביי נאכט און איז געשלאפען, און אזוי ווי בעטען זיינען דענסמאל נאך נישט געווען, איז ער געלעגען אויף די פעל פון פריש געשונדענע בהמות, און געווען איז איהם אזוי וואויל, אזוי ווייך, אזוי בעקוועם. זיסע חלומות האבען איהם ארומגענומען, און געהאלטען האט ער גראד ביי א חלום פון נייע בהמות, וועלכע ער וועט שינדען מארגען און איבערמארגען און איבער־איבערמארגען און אלעמאל און אייביג.

פלוצלינג האט א האהן דערלאנגט א קרעה. קוקירוקו און דאן נאך אמאל קוקירוקו און דאן מיט דעם קוויטש. די העהנער א פנים אויך אין דעם טהאל פון שנער קענען דעם דאזיגען פזמון אזוי ווי מען קען איהם ביי אונז און ווי מען קען איהם אומעטום.

נאטירליך איז נבונד I דערוואכט. דער קרעה האט איהם

איבערגעוועקט. און נבונד I איז געוועזען צומראָגען, און אין נבונד I האט עס געקאָכט, און נבונד I איז געוועזען שט רק אין גרימצאָרן. ס׳טײַטש א האָהן! א האָהן זאָל זיך אונטערשטעהן צו קרעהען, א האָהן זאָל זיך אונטערשטעהן איהם, נבונד I אליין, איבערצוהאַקען דעם שלאָף!

און נאָך בײַ נאַכט האט נבונד I צונויפגערופען זײַנע זיבען מיניסטאָרען און די זיבען מיניסטאָרען האָבען צונויפגערופען די זיבען וויצע-מיניסטאָרען און די זיבען וויצע-מיניסטאָרען האָבען צונויפגערופען די זיבען ריכטער, און זיי האָבען זיך אוועקגעזעצט און האָבען זיך בעראַטהען איין מינוט מיט איין און א האַלבע סעקונדע. אַזוי לאַנג האָט געוועהנליך געדויערט א בעראַטהונג, ווען זי איז געוועזען בעזונדערס ערנסט. און אין דער צווייטער מינוט איז געבליבען בײַ זיי, אַז דעם האָהן מוז מען הענגען, און אין דער דריטער מינוט האָבען, פערשטעהט זיך, אויך די ריכטער דאָס דאָזיגע אײַנגעזעהען און האָבען אַזוי גע׳פסק׳ענט, און אין דער פירטער מינוט איז דער האָהן שוין געהאַנגען. אויף א בוים נעבען דעם בעלומטעמפעל נישט ווייט פון דעם על-קאַזר האָבען זיי איהם אויפגעהאַנגען.

און אין דער צווייטער נאַכט איז נבונד I ווידער געלעגען אויף זײַן געלעגער אויף די פרישע פעל, און איהם איז געוועזען אַזוי וואויל און אַזוי וואַרם און אַזוי ווייך, און פלוצלינג, אין מיטען בעסטען שלאָף, האָט זיך א פרישער נײַער האָהן א כאַפּ געגעבען און האָט דערלאַנגט א קוקירוקו, און איין מאָל און צוויי מאָל און דרײַ מאָל, און האָט נבונד I איבערגעוועקט. עס האָט אַנגעהויבען אין איהם ברענען א רציחה, ווי א העליש פײַער

און ווידער זענען געזעסען די מיניסטאָרען און די וויצע-מיניסטאָרען און די ריכטער און האָבען זיך בעראַטהען, כאָטש זיי האָבען געוואוסט פריהער, וואָס דער פסק וועט זײַן. אָבער בעראַטהען מוז מען זיך; עס איז שוין אַזוי דער מנהג, און געבליבען איז בײַ זיי, אַז אויך

דער נייער האהן איז חייב מיתה, און פערשטעהט מען דאך, אז אויך די ריכטער האבען אזוי געפסק'ענט. איין און א האלבע סעקונדע שפעטער איז דער האהן שוין געוועזן אויפגעהאנגען.

און אין דער דריטער נאכט האט געקרעהט א דריטער האהן — און מען האט איהם געהאנגען בכבוד גדול. און אין דער פירטער נאכט האט געקרעהט א פירטער האהן — און ער איז געווארען געהאנגען. און אין דער פינפטער א פינפטער — או, זיי האבען איהם געהאנגען. בקיצור, מען האט געהאלטען אין איין הענגען די העהנער.

איינמאל, ווי מען איז אזוי געשטאנען און מען האט געהאנגען און געהאנגען, איז גראד א קליין אינגעלע געשטאנען, דער זוהן פון דעם אויבער־אויבער־מיניסטער, און האט ארומגעקוקט פונ'ם פענסטער און האט עס געזעהען און האט זיך טיעף פערטראכט. ער איז אזוי געשטאנען פערטראכט א שעה, ער איז געשטאנען צוויי שעה. עפעס האט איהם דא געארט.

און ווי א קינד איז שוין איינמאל, האט ער ניט געמאכט קיין לאנגע שהיות און איז געגאנגען און איז צוגעגאנגען צו נבוכדנצר און האט איהם געזאגט: — גרויסמעכטיגער נבוכדנצר, גאט איז מיט דיר! וועט מען דען אלע העהנער ביז אויף איינעם אויפהענגען? און וועט מען דען דאדורך אונטערברענגען דאס קרעהען? מיר דאכט זיך אלץ, אז דאס איז עפעס נישט דאס ריכטיגע מיטעל. דער האהן איז אפשר גאר נישט שולדיג דערין, וואס ער קרעהט. ווען עס נעהמט זיך צום טאג־ווערען, מוז א האהן קרעהען. און ניט, אז דורך דעם קרעהען ווערט טאג, ניין, נור אומגעקעהרט: אז עס טאגט, קרעהט דער האהן. איך מיין דאס ענטקעגען דעם, אז עס נוצט מן הסתם גאר נישט. וואס מען קוילעט אויס די העהנער. טאג וועט ממילא ווערען, און די ארימע העהנער זענען נור שולדיג גאט די נשמה. און דעריבער וואלט איך מיינען...;

וואס דאס אינגעלע, דער זוהן פונ'ם אויבער־אויבער־מיניסטער, האט דעריבער געוואלט מיינען, ווייסט קיינער נישט.

דען נאָך אין דערוועלביגער מינוט האָט נבונד I געגעבען אַ בעפעהל, און איין מיט אַ האַלבע סעקונדע שפּעטער האָט שוין דאָס דאָזיגע איינגעלע אַליין געהאַנגען אויף אַ תליה———

און די פּרינצעסין שעהערעזאַדע האָט זיך אומגעקוקט און האָט געזעהען, אַז דער קאַליף האַרון אַל־ראַשיד איז שוין לענגסט ענטשלאָפען געוואָרען און האָט גאָר נישט געהערט.

און ווידער איז געווען אַ בעזע פינסטערע נאַכט, און האַרון אַל־ראַשיד האָט נישט געקענט ענטשלאָפען ווערען און שעהערעזאַדע איז געזעסען און האָט דערצעהלט. דערצעהלט האָט זי די מעשה פון

III. די מיניסטאָרען.

פאַר אַ סך, אַ סך יאָהרען, דענסמאָל, ווען דער באַביל־טייל פון דער מרודך־פעסטונג איז נאָך נישט געווען קיין חורבה, איז דאָרט געשטאַנען אַ הויז, וועלכעס מען האָט גערופען „די אַקאַדעמיע". אין דער דאָזיגער אַקאַדעמיע האָבען קלוגע מענשען געלערנט ביי זעהר קלוגע פּראָפעסאָרען די זעהר קלוגע מלאָכה פון ווערען און זיין און בלייבען אַ מיניסטער. די מלאָכה אַפּנים איז נישט אַזוי לייכט. ערשט נאָך אַ שטרענגען עקזאַמען, ווען די תלמידים קענען בעווייזען, אַז זיי פערשטעהען די מלאכה, ווערען זיי אַרויסגעלאָזט אין די וועלט אַריין.

ויהי היום, אַמאָל איז געווען, אַז דאָרט אין דער אַקאַדעמיע האָבען געלעהרנט די מלאָכה פיער תלמידים. דריי זענען געווען קינדער פון גרויסע לייט, און דער פיערטער איז געווען איינער, וועגען וועלכען מען האָט נישט געוואוסט ווער ער איז און פון וואַנען נעהמט ער זיך און אויב ער איז נישט פראָסט אַ מענש פון גאַס אַראָב, וועלכער האָט זיך דאָ אַריינגעכאַפּט.

בשעת עקזאַמען, ווען די פּראָפעסאָרען האָבען שוין געוואָלט אַרויסלאָזען זייערע תלמידים אין די וועלט אַרויס, איז

געשטאנען דער אויבער-פראפעסאר און האט זיך געזעגענט מיט יעדען תלמיד בעזונדער און האט יעדען דערלאנגט די האנד און האט יעדען נאך עקסטרא א פרעג געגעבען: „מיין פריינד! ווי אזוי רעכענסט דו די מענשען דיר אונטערטהעניג צו מאכען און די וועלט צו בעהערשען?“

דער ערשטער, א הויכער, א שטארקער, מיט א שטאלצע אדלער-נאז און מיט א שטרענגע נעבבא און מיט געדיכטע אויגענברונען, האט אויפגעהויבען דעם קאפ און מיט צונויפגעפרעסטע ליפען האט ער געזאגט: „מענשען זענען פון נאטור בעלי-פחדנים, איך וועל יעדעס מאל א געשריי געבען, אז די קניען זאלען בײַ זיי ציטערן און פון די פיס זאלען זיי פאלען. ווי א שווער שטיק אײַזען וועט מיין ווילען אויף זיי ליגען. מורא האבען מוזען מענשען. מיין שטימע וועט אייביג דונערן און מײַנע אויגען וועלען אייביג בליצען און מיין ווארט וועט אלע מאל ארײַנבערעכען ווי א געוויטער פון הימעל. — אזוי וועל איך מענשען בעהערשען“.

דער אויבער-פראפעסאר האט לייכט געשאקעלט מיט'ן קאפ. צופריעדען אין גאנצען איז ער נישט געוועזען.

און מיט דעם צווייטען האט ער זיך אבגעשטעלט. דאס איז געוועזען א שעהנער מענש, און גאלד-בלאנדע לאקען האט ער געהאט און שמאלע ווייסע הענד. און געזאגט האט ער: „מיט מענשען מוז מען ערעל און זיס און ליעבליך רעדען. ווארם ווי די זון וויל איך זײַן, און ווי די זון וועל איך מיר אלע מענשען אונטערטהעניג מאכען. צו יעדען וויל איך זײַן פרײַנדליך, און צווישען דעם ניעדריגסטען פאלק וועל איך מיך טאג-טעגליך בעווײַזען און מיט יעדען רעדען, פונקט ווי איך וואלט זײַן איינער פון זיי. איך בין זיכער, אז איך וועל מיט דערמיט א גאנצע וועלט מיר-איינגעהמען“.

און ווידער האט דער אויבער-פראפעסאר געשאקעלט לייכט מיט'ן קאפ. ער איז נאך אלץ נישט געוועזען צופריעדען.

און דער דריטער האָט זיך אויפגעשטעלט, ער איז געווען נישט שטאַרק און נישט שעהן, אָבער זעהר רייך איז ער געווען. ער האָט אויף זיך געהאַט אַ בגד פון לויטער גאָלד און מיט טייערע שטיינער בעזעצט. און געגאַנגען און געשטאַנען און גערעדט האָט ער, ווי איינער, וועלכער איז זעהר רייך און פערגעסט נישט אויף קיין איינציגען אויגענבליק, אַז ער איז זעהר רייך. און געזאָגט האָט ער בנעימות: „פאַר געלד האָט די וועלט דרך־ארץ, און אַלע מענשען זענען פאַר געלד צו קויפען — און געלד האָב איך. מיין פאָטער האָט דאָס רייכסטע בערגווערק אין גאַנצען לאַנד. פונ'ם שוים פון דער ערד קען איך האָבען אַזעלכע אוצרות, אַז מיט זיי זאָל איך קענען בעצאָהלען אפילו די, וועלכע ווילען דער וועלט איינרעדען, אַז זיי זענען פאַר קיין שום מטבעה שבעולם נישט צו קריגען. וואָס איך קויף, דאָס איז מיין. מיט געלד וועל איך שוין די מענשען בעהערשען.

און ווידער האָט דער אויבער־פראָפעסאָר געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

און עס איז צוגעגאַנגען דער פיר־ער, דער, וועגען וועלכען מען האָט נים געוואוסט ווער ער איז און פון וואַנען האָט ער זיך גענומען און צו איז ער נישט אַ פראָסטער פון גאָס אַראָב. ער איז געווען נישט שטאַרק, נישט שעהן און נישט רייך. אָבער אין די אויגען און אַרום די ליפען איז געלעגען ביי איהם עפּעס קלוגס, עפּעס שלעכטס. און געזאָגט האָט ער: „נישט רייך בין איך, נישט שעהן בין איך, נישט שטאַרק בין איך. פרעגט נישט מיין טאַטען, נור פרעגט מיין מאַמען, און פאַרט וויל איך די גאַנצע וועלט בעהערשען. און נישט דורך אַנמאַכען פחד און נישט דורך ליעבע און נישט דורך געלד. נײן: חנפ'ענען קען איך".

און די אויגען פונ'ם אויבער־פראָפעסאָר האָבען געלויכטען. ער האָט איהם אַ קוש געגעבען אויפ'ן שטערען און האָט געזאָגט:

די וועלט וועסטו איינגעהמען. די קנסט מענשען!

און ווי שעהערעזארע האט דעם קאפ אויפגעהויבען, האט זי געזעהען או האַרון אַל-ראַשיד שלאפט פעסט און האט גאר־נישט געהערט.

הַזְכָּרוֹת־נְשָׁמוֹת.

נישט פון א טויטען אדער פון א טויטער, ניין, פון א לעבעדיגען מענשען וויל איך אייך דערצעהלען, ווי מען האט איהם מזכיר־נשמות געווען... און דאס איז א טרויריגע מעשה און עס נעמט אן אזוי שטארק ביים הארצען, אז מען דערמאהנט זיך אן איהר, דאס ניט ווילענדיג שטעלען זיך מיר טרעהרען אין די אויגען און מיר דאכט זיך פלוצלינג, אז עפעס א געדיכטער שלייער וויל מיר די ליעבע, ליכטיגע וועלט פינסטער מאכען.

און דרויסען איז די גרויסע ווייטע וועלט אזוי ליעב און אזוי ליכטיג, אז ס'איז פשוט א מחיה ארויס צו קוקען. ווארמע, לוסטיגע שטראהלען לאזען זיך אראב פונ'ם בלויען הימעל און טאנצען אריין דורך מיין פענסטער, און טאנצען ארום אויף מיין בויגען פאפיער, און אליין פיהל איך ווי מיין קראנק, ארעם הארץ העבט זיך אן צו דערקוויקען און זיינע אלטע וואונדען הויבען אן זיך צו־צוהיילען. נאך א ביסעל, ליעבע, ווארמע שטראהלען, נאך א קליין ביסעלע נור! — אבער ניין, וויילטער וויל עס שוין נישט! טרויריגע געדאנקען און טרויריגע ערינערונגען העבען אן פלוצלינג מיט די שטראהלען מיט־אריין צו טאנצען, און טאנצען מיר אריין טיעף, טיעף אין מיין הארץ, און גראבען און נאגען מיר אויף פון דאס נייע די אלטע וואונדען. — פון וואנען קומט עס, דאס דער ליעבער, ליכטיגער פריהמארגען ברענגט אפט מיט זיך די טרויריגסטע און שמערצליכסטע געדאנקען מיט? פון וואנען קומט עס, דאס דער גאלדענער פאדעם, וואס גאט אליין האט איהם געשפינען און האט איהם א נאמען געגעבען „שטראהל", ברענגט־מיט מיט זיך זעהר אפט א'נאונטוטהיגע ערינערונג וואס

שפּינט זיך און שפּינט זיך אָהן אויפהער אין אונזער הארץ, ביז עס ווערט פון איהם אַ געדיכטער שלייער, וואָס פערפינסטערט אונז דאָס לעבען ?

לויטער טרויריגע געדאַנקען און בילדער זענען עס, וועלכע דער היינטיגער פריהמאָרגען האָט מיר געבראַכט אויף זיינע גאָלדענע פעדעם. זענען טאַקע, אפשר, די איינענע גאָלדענע פעדעם שולדיג דאַרין, וואָס איך האָב זיך פּלוצלינג היינט דערמאָהנט אָן יענע גאָלדענע פעדעם פון אסתר׳קעס לאָקקען ?

אסתר׳קע מיט איהרע בלאָנדע לאָקקען, וואָס פלאַטערען אַרום אויף איהר קאָפּ, שטעהט מיר פּלוצלינג פאַר די אויגען; אַ זעלכע גאָלדענע, בלאָנדע לאָקען האָב איך קיינמאָהל מעהר אין מיין לעבען נישט געזעהען.

און אַז איך דערמאָהן זיך אָן אסתר׳קען איז עס שוין קיין וואונדער מעהר נישט, דאָס איך דערמאָהן זיך אויך אָן איהר פאָטער, דעם רייכען שמואל מרדכי ראָזענגאָלד; נעבען איהם דערמאָהן איך זיך אויך גאַנץ נאַטירליך אָן דעם ווילדען גראַף, גראַף ווינצענטי שטשעגולסקי, און דאַן קעהר איך מיך ווידער אום צו דעם רייכען ראָזענגאָלד און דערמאָהן זיך פּלוצלינג ווי ער איז גרוי געוואָרען — איבער נאַכט — האָטש ער איז ניט מעהר אַלט געוועזען ווי פערציג יאָהר.

פּלוצלינג שטעהט מיר לעבעדיג פאַר די אויגען יענער טאָג פון שבועות דער צווייטער טאָג יום טוב...

פונקט אַקעגען דעם פּאַרק, דאָרט וואו עס ענדיגט זיך די ברייטע אַללעע, קומענדיג פון דער „ענגלישער“ גאַס, ערהעבט זיך, אויף אַ בערגעל ליעגענדיג דער גרויסער פיערעק׳דיגער מאַרק מיט זיינע קליינע ווייסע היזליך; און פון מאַרק אַרויסגעהענדיג ציעהט זיך אַוועק אָן אַ זייט די שמאָלע, לאַנגע גאַס, די יודענגאַס, אָדער ווי די יודען אַליין רופען זי: „די שולגאַס“, און ענדיגט זיך ווידער אונטען אין טהאָל. פאַרצייטענס האָבען יידען נאָר אין דער שולגאַס אַליין געוואָהנט. היינט אָבער זעהט

מען שוין ווי עס שטעהט שטאָלץ און הויך אין גרויסען מאַרק דאָס גרויסע רויטהע הויז פון׳ם „העררן״ ראָזענגאָלד, דאָרט פונקט אַנקעגען דעם קלויסטער „סוויענטאַ אננאַ״. און ביים עק פון דער שול־גאַס זעהט מען דאָס הויז מיט די שוואַרצע, פינסטערע לאָדענס, וואָס זענען עביג פערמאַכט, און אַלטע לייט וועלען נאָך דערציילען די מעשה פון דעם אַלטען גראַף סטאַניסלאַוו שטשענולסקי, דעם זיידען פון דעם איצטיגען גראַף וואָס וואָהנט דרויסען אין פאַרק, און ווי דער אַלטער גראַף האָט געלעבט דאָ אין דעם דאָזיגען הויז עטליכע חדשים מיט אַ ייִדישער טאָכטער, און ווי דער אַלטער רב, ר׳ משה׳לע זכרונו לברכה, האָט דאָס דאָזיגע הויז געלעגט אין חרם אַריין, און ווי קיינער וואָהנט ניט דרינען ביז צום הייגטיגען טאָג. — אַ ביסעל וויטער שטעהט די אַלטע שול; דאָס איז אַ הויכע אַלטע געביידע מיט גרויסע האָלצערנע וועגד און מיט אַ ווייסען בלעכערנעם דאַך, און אַט די דאָזיגע גרויסע האָלצערנע וועגד קוקען שוין שענע עטליכע הונדערט יאָהר אין די וואָלקען אַריין, גלייך ווי זיי זאָלען וועלען דערגעהען די סודות פון דעם, וואָס טהוט זיך דאָרט אָב. דאָך, ווער מיר סודות, וואָס מיר סודות? — הינטער דער שול, אין דער מיטען פון דעם גרינען פעלד, ציעהט זיך אין דער ברייט דאָס שענע, בלאַנקע וואַסער פון דעם טייך וואַרטאַ, און די חוואַליעס רוישען און מורמעלן, שעפּטשען און פלוידערן, אפשר אויך שוין שענע עטליכע הונדערט יאָהר, גלייך ווי זיי זאָלען וועלען ענטפערן אויף די אייביגע שאלות פון די עביגע סודות, און אַלע הערען די זעלבע תשובות און קיינער קען זיי ניט פערשטעהן... אָבער ווען מען געהט צוריק פון דאַנען ביז אין דעם פיערעק׳דיגען מאַרק אַריין, הויך אויף דעם באַרג, און מען דערבליקט פון איין זייט אין טהאָל די אַלטע גרויע שול, און פון דער אַנדערער זייט אין טהאָל דעם גרינען גרויסען פאַרק מיט זיינע וואונדערליכע בוימער און מיט זיין אַלטען גרויען פּאַלאַץ, וואָס זיינע הויכע שטיינערנע וועגד קוקען אַריין

אין די וואָלקען, מי יודע וויפיעל שעה עטליכע הונדערט יאָהר שוין, — דאָ קומט אַמאָל אַ מענשען, נישט ווילענדיג, אין דעם זין אריין די פראגע: שטעהען נישט די דאָזיגע אַלטע ווענד פון פּאַלאַץ און פרעגען זיי נישט: וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען אונז דאָ און צווישען יענע העלצערנע ווענד דאָרט, וואָס קוקען אויך אין די וואָלקען אַריין גלייך ווי מיר? און אַמאָל גאָר דאַכט זיך אָב, אַז זיי פרעגען: ווי ווייט איז פון אונז דאָ ביז צו יענע העלצערנע גרויע ווענד דאָרטען?... און נעבען דעם פּאַלאַץ הערט מען דאָס וואַסער פון דער וואַרטאַ ווי זיינע חוואַליעס רוישען און מורמעלן, שעפּטשען און פלוידערן, גלייך ווי זיי וואָלטען ענטפערן אויף אַלע שאלות, און אלע הערען די תשובות און קיינער קען זיי נישט פערשטעהן...

אָבער נישט אַזעלכע און נישט עהנליכע געדאַנקען האָב איך געטראַכט דענסמאָל, אין יענעם צווייטען טאָג שבועות אין דער פריה, בעת איך בין דורך געגאַנגען די גאַנצע אַללעע און די ענגלישע גאַס און דעם מאַרק און צום סוף אויך די לאַנגע שול־גאַס. וואָס ווייס אַ קינד פון אַזעלכע געדאַנקען? ווי קומט עס צו איהם צו וועלען וויסען ווי ווייט עס איז פון אַ פּאַלאַץ פון אַ פּוילישען גראַף ביז צו אַ'נאַלטע גרויע שול?... שטיל און רוהיג בין איך זיך געגאַנגען און בעגלייט האָבען מיך נור די זיסע שטראַהלען פון דער ליכטיגער זונן. אָפט איז מיר פאָר־געקומען אַזוי ווי איך וואָלט מיך האָבען פערפליאַנטעט אין די לאַנגע גאָלדענע פעדעם און ווי איך וואָלט שוין גאָר נישט קענען מעהר אַרויסדרעהען זיך פון זיי. אַ מאָל האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט און בעטראַכט די פרישע גרינע בוימער מיט זייער פרישען לעבען, און אַמאָל האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט, בעטראַכטענ־דיג דעם געלען זאַמד אויף דער ערד, וואָס האָט אָנגעהויבען פונקלען און בלישטשען אין ליכטיגען שיין, און צום סוף גאָר זענען מיר געפעלען געוואָרען די יידישע פענסטער אין דער שול־גאַס מיט זייער גרינס מיט דעם שלף און מיט דעם געמוי־

זעלבסם, און מיט די אויסגעמאָלטע פּאַפּירענע בלעטעליך, וואָס עס זענען געווען אויסגעקלעבט דערמיט אַלע יידישע פענסטער. שטיל און רוהיג איז זיך געגאַנגען דער איבעריגער עו״ם, גלייך ווי זיי וואָלטען צעהלען זייערע שריט; ווייטער, ווייטער האָבען זיי זיך געלאָזען, ביז אין שול אַריין — און אויף דער גאַנצער יידישער גאַס האָט דאָס מאָהל גערוהט עפּעס אַ מין הייליגקייט, אַ מין הימלישע גאָטליכע רוה, דאָס יעדער אַליין פאַר זיך איז פאַרגעקומען עפּעס הייליג און ערהאָבען אויף עטליכע אויגענבליק. דאָ האָבען גערוישט זיידענע קליידער און געפּ׳אַטערט פרישע נייע סטענגעס אַראָב פון די ווייבער׳שע קעפּ, און נייע אַטלאַסענע רעק און זיידענע קאַפּטאַנעס פון די מאַנער האָבען געקנאָטערט אומעטום. פלוצלינג האָט זיך דער עולם אָבגעשטעלט און פּלאַץ געמאַכט: דער נגיד פון דער שטאָדט, ר׳ שמואל מרדכי ראָזענגאָלד, געהט, און ביי איהם אָן אַ זייט געהט אַנ׳אַלט פּאָר-פּאָלק, און זיי געהען אָנגעלעהנט אויף שטאָקענ׳ס, אָבער אַז מען קוקט זיך גוט-צו צו זייער זון, ר׳ שמואל מרדכ׳ן, קענען זיך פלוצלינג איינעם אָבדאַכטען, אַז ער איז גאָר נאָך עלטער פון זיינע אַלטע עלטערן, אַזוי געלב איז זיין פּנים און אַזוי גרוי איז זיין באָרד און אַזוי געבויגען איז זיין גאַנצעם געשטאַלט. אָבער פלוצלינג האָט ער זיך הויך אויפגעריכט, און ערשט דאָ זעהט מען ווי גרוים און הויך ער איז; זיינע אויגען פינקלען פלוצלינג שטאַרק און ער קוקט ווילד אַרום זיך, און דאַן ווידער בעגט ער מיט אַ מאָל זיין קאָפּ אַראָב און געהט ווי געבראָכען ווייטער. איך אָבער האָב דעמסמאָל נאָך גאָר נישט געוואוסט פון אַזעלכע זאַכען — וואָס ווייס אַ קינד וואָס עס הייסט גרויע האָאר ביי אַ מענשען וואָס איז נישט אַלט? וואָס פערשטעהט אַ קינד וואָס עס בעדייט אויגען וואָס העבען אָן פלוצלינג צו פינקלען און ווילד צו קוקען. — איך בין זיך רוהיג ווייטער געגאַנגען, און עס איז מיר געווען יום-טוב׳דיג אויפ׳ן הארצען; איך האָב דעם חזן געהערט און דאָס ליינען געהערט

און דעם בעל־מפטיר. דא אבער האט דער שמש אויסגערופען דאס ווארט „יזכור", און איך האב ערשט אנגעהויבען עטוואס צו זעהען און צו הערען...

„יזכור!"

און זיידענע קליידער האבען אנגעהויבען צו רוישען און פרישע נייע סטענגעס צו פלאטערן, און נייע אטלאסענע קאפּ־טאנעס האבען געקנאטערט; פון דער ווייבער־שול הערט האבען זיך אנגעהויבען לאזען פיעל פיעל ווייבער, און פון פאלעס ארויס פיעל מאנספערשוינען — גליקליכע, צופריעדענע געזיכטער, אלע וואס האבען נאך טאטא־מאמע! דו ווייסען איז מען פרעהליך, לוסטיג, מען שטופּט, מען לאכט; און דרינען — דרינען איז א הייליגע שטילע טרויער געקומען איבער אלע וואס שטעהען נור דארט. לאנגזאם, לאנגזאם פלאקערן די פיעל ליכט ארום און ארום; די שאטענס אויף דער וואנד בעוועגען זיך גאנץ לאנגזאם, און אלעס איז אזוי הייליג, אזוי שטיל און אזוי טרויריג, און דאך אזוי זיס און אזוי אנגענעהם: איז עס טאקי אמת, דאס די נשמות פון די טויטע קומען צונויף בעת דעם „יזכור" אין שול אריין? ווערען באמת אלטע וואונדען געהיילט און אלע וועהטאגען וואס די זעלביגע ארעמע נשמות האבען אין לעבען אמאל געליטען, ווערען יעצט פערגלעט אין געזונד געמאכט? — איך האב זיך פערגנב'ט אריין קוקען דורך א שפאלט פון טהיר, אפשר וועל איך עפּעס קענען דערזעהען א נשמה און ווי אזוי ווייזט זי אויס? אפשר וועל איך נאר דערזעהן די קליינע רחל'ה, מיין רבי'נס קליין טאכטער'ל, וואס איז געשטארבען און נאך וועלכע איך האב געבענקט און געגארט נאך איהר אזוי זעהר, אזוי זעהר...

און ווי איך האב אריין געקוקט, האט מיר אנגעהויבען מיין פנים צו ברענען און מיין הארץ צו קלאפּען: איך האב דערזעהן ר' שמואל מרדכי ראזענגאלד, דעם טלית איבער די פלייצעס און א מחזור אין דער האנד; זיינע ליפּען האבען זיך

אָבער גאָר נישט בעוועגט און נור זיינע אויגען האָבען זייער שאַרף און זייער אויפגעריסען געבליקט אויף דעם ספר אין דער האַנד . . .

ר' שמואל מרדכי ביי „יזכור"? און זיין טאַטאַ־מאַמאַ? — האָט זיך מיר שיער נישט אַרויסגעריסען אַ פראַגע פון'ם מויל — לעבען זיי דען נישט?

און ווידער האָב איך געקוקט און האָב דערבליקט דעם אַלטען, ר' שמואל מרדכי'ס פּאָטער, און ווידער האָב איך דורך געזעהען דאָס גאַנצע קהל ווייבער, וואָס איז געשטאַנען אין דרויסען און האָב זיך גאַנץ גענוי דערמאָהנט, דאָס די אַלטע — זיין מוטער — איז אויבען, צוועבענדיגע, אין דער ווייבער־שול. ווי קומט עס, דאָס אַ יוד, וואָס האָט טאַטאַ־מאַמאַ זאָל שטעהן דריגען ביי „יזכור"? האָבען איהם טאַטאַ־מאַמאַ גאָר נישט געזעהן, דאָס זיי האָבען איהם נישט אַרויסגעטריבען? האָט דער עולם אַזוי פיעל דרך־ארץ פאַר איהם, דאָס זיי האָבען נישט געמיינט צו איהם צו געהן און איהם בעטען אַרויס געהן? וועמען, וועמען איז ער דען מזכיר נשמות?

נאַריש קינד איינס! איך האָב דעמאָלט נאָך גאָר נישט פערשטאַנען, אַז עס טרעפט אַ מאָל, דאָס אַ מענש איז מזכיר אפילו דאָס וואָס שטעהט גאָר נישט אין מחזור — נור דאָס הערץ איז מזכיר . . .

ערשט שפּעטער, פיעל יאָהרען שפּעטער, האָב איך ער־פאַהרען, דאָס ער האָט מזכיר־נשמות געווען זיינע אַ טאָכטער . .

נישט טאַטע־מאַמע, ווי דער מנהג ישראל איז, נאָר אַ טאָכטער האָט ער מזכיר געווען, און דאַצו נאָך וואָס פאַר אַ טאָכטער — אַ לעבענדיגע . . . און ערשט שפּעטער, פיעל יאָהרען שפּעטער, האָב איך ערפאַהרען, דאָס נאָך דערזעלבער טאָכטער איז ער אַמאָל שבעה געזעסען אויף דער ערד, זיעבען טעג און זיעבען נעכט . . .

נאָך אַ לעבענדיגער?! . . .

יאָ, זי איז אַ לעבּענדיגע, אָבּער ער האָט אַלע מאָל גע־זאָגט אז זי איז אַ געשטאָרבּענע — און דאָס איז אַ טרויריגע מעשה און נעהמט אָן אַזוי שטאַרק בּיי'ם הארצען, ווען מען דערמאָהנט זיך אָן איהר; גאָר נישט ווילענדיג שטעלען מיר זיך טרעהרען אין די אויגען און מיר דאַכט זיך פּלוצלינג, אַז עפּעס אַ געדיכטער שלייער וויל מיר די ליעבּע, ליכטיגע וועלט פינסטער מאַכען. און דרויסען איז די גרויסע ווייסע וועלט אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַז ס'איז פּשוט אַ ליעבּע הנאָה ארויס צו בּליקען...

*

* *

אויך דענסמאָל, אין יענעם טאָג פון שבועות, איז די גרויסע וויַטע וועלט געוועזען אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַזוי זיס און דערקוויקענד.

גרויסע זומער פויגעלעך, מיט פליגעלעך פון אַלערליי פאַרבען, זענען אַרום און אַרום געפלויגען, און אַ גרויסער זשוק (מאיקאָפער) האָט זיך פאַר מיר פאַרביי געחאַפּט און האָט מיר אַ זיסען סוד אין דער אויהער אַריין געבּרומט — ווער ווייס נישט אָט די דאָזיגע, זיסע הייליגע סודות? עס איז דער סוד פון דעם לעבּען ווי עס ווערט בּעגייט, דער סוד פון דער נאַטור ווי זי ווערט יונג, דער סוד פון דעם קראַנקען הארצען ווי עס ווערט געזונד — דרינען אָבּער אין דער שול האָבּען זיך אַנדערע סודות געהערט, אויך זיס און אויך הייליג, אָבּער זיי קומען פונ'ם מויל פון טויטע נשמות און געהען אַריין אין דאָס הארץ פון האַלב־טויטע מענשען, זיי קומען פון יענער וועלט און ווילען אַריבּער שלעפּען צו זיך די וועלט; עס זענען סודות פונ'ם טויט, ווי ער איז זיס; סודות פון דער נאַטור, ווי זי איז שוין עביג רוהיג! סודות פון דעם אָרעמען הארץ, ווי עס הערט שוין אויף עביג צו ליידען, און דאָס אַלעס איז אַזוי זיס און אַזוי הייליג, אַז דאָס הארץ צוגעהט זיך

פשוט צוקער זיס, און עס ווילט זיך פלוצלינג, אז דאָס הארץ זאָל זיך אַזוי צוגעהן ביז צום לעצטען טראָפּען און עס זאָל שוין קיינמאָל מעהר נישט לײַדען און עס זאָל שוין גאָר זײַן אַ סוף — עס ווילט זיך שטאַרבען, עס ווילט זיך שלאָפען דעם גרויסען לאַנגען שלאָף...

שטיל און רוהיג שטעהט דער חזן מיט דער ספר תורה אין דער האַנד, שטיל און רוהיג שטעהט דער עולם מיט די טליתים טיעף איבער'ן קאָפּ, און מיט דעם מחזור אין דער האַנד שטעהט ר' שמואל מרדכי שטיל ווי אַ מת, און אפילו זײַנע ליפּען בעוועגען זיך נישט...

„יזכור אלהים נשמת... גאָט זאָל געדענקען די נשמה פון — —

פון וועמען?...

זײַנע אויגען גלאָצען טיעף, טיעף אַרײַן, אין דעם מחזור און די אותיות הויבען אָן אַרום צו טאַנצען פאַר זײַנע אויגען. — פון וועמען? פון וועמען? פרעגט ער נאָך אַמאָל זיך אַליין: די נשמה פון מײַן טאָכטער? זי זאָל גאָט געדענקען? אַ ניין, געקרעכ־מער גאָט, אַ ניין! זי זאָל גאָר נישט געדאַכט ווערען! דאָס וועט זײַן בעסער פאַר איהר און פאַר אַלעמען! ער אַליין, דער טאַטאַ פון איהר, ער אַליין איז דאָך גאָר קיין גאָט נישט, און ער אַליין האָט קיינמאָל נישט געוואָלט זי מעהר געדענקען; ער אַליין האָט זיך צו געשוואָרען, איינמאָל און צעהן מאָל און הונדערט מאָל אז זי איז געשטאָרבען, און אז ער וועט קיינמאָל, קיינמאָל מעהר זי נישט געדענקען. האָט ער געדאַלטען זײַן שבועה? האָט ער באמת קיינמאָל מעהר נישט געדענקט אָן איהר?..

—ניין איך בין אַ ליגנער, אַ לײַכטזין, אַ מענש וואָס האַלט קיין שבועה נישט! — האָט זײַן הארץ אין איהם ווילד געשריען — פון יעצט אָן אַבער, פון יעצט אָן, שווער איך, נישט מעהר אָן איהר צו געדענקען!...

און ווי צו להכעיס זענען איהם אַבער אין דעם אויגענ־

בליק טאקי טויזענדער מחשבות און ערא‌ינערונגען אנגעקומען.

ער געדענקט פלוצלינג יענעם טאג, פאר אכטצעהן יאהר, בעת זיין ווייב, רבקה לאה, זכרונה לברכה, איז געשטארבען. קאלט און ווינדיג איז דער טאג געווען, און דער שנעע איז געגאנגען אין איינעם פארט, און פון אלע דעכער האט געפייפט און געבלאזען. און דא איז ער געגאנגען, פערטרויערט און פעריאמערט, אהיים פון דער לויה, און נאך איהם איז נאך געגאנגען נישט קיין גרויסער עולם. ער געדענקט, ווי זיי האבען זיך געסוד'ט און ווי זיינע אויעהרען האבען דערהערט דאסווארט, דאס ער זעהט אום געטרייסט. דא אבער איז ער אריין צו זיך אין שטוב, און זיין אסתר'ל, די יתומה, איז איהם אנקעגען געקומען. זי איז דאך אפילו דענסמאל מעהר נישט אלט געווען ווי פיער יאהר, אבער ווער עס האט דאס קינד דענסמאל געזעהן, דער האט עס אודאי קיינמאל שוין נישט מעהר פערגעסען. מען רעדט גאר נישט פון די לאנגע, גאלדענע לאקען, מען רעדט אויך נישט פון דעם פיסקעלע דעם זיסען, אויך פון דעם שענעם פנימ'ל, וואס איז געווען ווי אבגעמאלט, רעדט מען נישט, און נור די אויגען, אט יענע גרויסע, בלויע אויגען, דאס האט מען נאך קיינמאל נישט געזעהן אזוינס ביי א קינד. ער געדענקט נור דאס איינע, דאס ווי ער האט זי דערזעהן, האט ער אנגעהויבען צו וויינען, אזוי שטארק ווי ער האט נאך קיינמאל נישט אין זיין לעבען געוויינט, און דא איז ער ארויף געפאלען אויף דאס קינד, און האט עס אנגעהויבען צו קושען און צו האלזען, און האט עס אזוי שטארק צוגעפרעסט צו זיך, ביז דאס קינד האט אנגעהויבען הויך צו שרייען. און דערנאך, געדענקט ער, ווי זיי האבען מעריב געדאווענט, און ער האט דאס קינד אלץ נישט אבגעלאזען פון דער האנד, און דערנאך ביי דער שמונה עשרה האט ער עס געמוזט פלוצלינג אויף דעם ארעם און האט זיך דאמיט צו זאמען געשאקעלט, און אלע האבען איהם אנגעקוקט ווי א משוגע'נעם. וואס זאגט איהר, עולם, וואס זאגט איהר צו מיין יתומה'לע? האט

ער עטליכע מאָל אויסגערופען, און ער געדענקט נאָך ווי זיין קול איז איהם אַליין פאָרגעקומען עפּעס ווי משונה'דיג. דער עולם אָבער האָט באַלד אויפגעהערט און האָט איהם נישט מעהר אָנגעקוקט ווי אַמשוגע'נעם.

פלוצלינג געדענקט ער, ווי ס'איז אַמאָל צו איהם אַריין געגאַנגען איטשע-בער דער שדכן און האָט צו איהם געזאָגט: „ר' שמואל מרדכי! איך האָב אַ שידוך פאַר אייערטוועגן גאָר אַנ'אַנטיקל..." און ווי ער האָט דעם אומשולדיגען שדכן דער-לאַנגט אַ שטאַרקען פּאַטש, דאָס ער איז שיער נישט אומגעפאַלען. דאַרויף זענען געקומען די צייטען ווי אויך זיין פאָטער און זיין מוטער האָבען איהם אָנגעהויבען צו קוועלען, דאָס ער זאָל אַ שידוך טהון — און אַלעס אומזיסט. דאַן געדענקט ער, ווי זיין מוטער איז אַמאָל צו איהם צו געגאַנגען און איהם געזאָגט: „סטייטש? דו ביסט דאָך נאָך גאָר אַ יונגער מאַן, גאָר אַ יונג בוימעל, מיינסט דו באמת צו פערזיצען?" און ער האָט דאַן פעסט און רוהיג געענטפערט: „יאָ פערזיצען וועל איך!" און דאַרויף האָט איהם די מוטער געזאָגט: „און אַז איך וועל גוזר זיין אויף דיר בגזרת כבוד אם, וועסט דו אויך נישט פאָלגען?" און קלאָר און דייטליך האָט ער דערויף געענטפערט: „מאַמע, טהו דאָס נישט, דען איך וועל נישט קענען פאָלגען!" און איז גע-בליבען אַנ'אַלמן ביז יעצט. — האָט ער דען געקענט אַנדערש טהון? האָט ער אפשר געקענט דערלאָזען אַז אַזוי אַ טאָכטער'ל זאָל קריגען אַ שטיף-מוטער?

דאַן זענען יאָהרען אַוועק געגאַנגען, שענע עטליכע יאָהרען, און די גאָלדענע לאָקען זיינען געוואָרען גאָלדענער און די בלויע אויגען זענען געוואָרען בלויער — און יודען און קריסטען האָבען אומעטום גערעדט פון אסתר'לען, פון אכת"קען...

ער געדענקט ווי עס זענען געוועזען צייטען וואָס ער פלעגט האָבען קנאה אויף אַלע וואָס האָבען גענומען אסתר'לם נאָמען אין מויל אַריין; עס האָט איהם געקרענקט, דאָס ס'איז נאָך

אנדערע מענשען אויף פערגינינען צו רעדען פון איהר גליק ווי איהם אלײן נור וואלט זײן דערלויבט זי בײ׳ן נאמען צו רופען און אויף איהר צו קוקען, און אנדערע טהארען דאס גאר נישט. — זי איז שוין געווען א מעדל פון דרײצעהן, פירצעהן יאהר, און דאך האט נאך אלץ איהר בעטעל געמוזט שטעהן אלע מאל געבען זײן בעט, און אפט איז ער געלעגען בײ נאכט און האט געהארכט געדארכט, און האט געצעהלט ווי עס געהט בײ איהר דער אטהעם בײ׳ם שלאפען.

פאר וואס, פאר וואס האט ער זי נישט גענומען דעמאלט און איז נישט אוועק מיט איהר ערגעץ וויט וויט, ערגעץ הינטער די הרי־חשך? פאר וואס איז איהם דאס גאר נישט אײנגעפאלען, אז עס איז א סכנה, אזא בליצעדיגען אוצר נישט צו פערבעהאלטען, אז קײן מענשליך אויג זאל איהם נישט זעהען? — האט איהם זײן גרויס פערמעגען געשטעהרט דארין, אז ער האט נישט געקענט זיך אויפהײבען און אוועק, אום נישט א תל צו מאכען דערפון? איז עס אמת וואס קריסטען און יידען פלעגען זאגען אויף איהם אז ער איז א מענש, וואס איהם איז טהײער נור זײן געלד, און א חוץ דעם גאר נישט מעהר? — אמת, ער איז געווען א פראצענטניק, און האט ליעב געהאט צו פערדינען א גוטען גראשען, פאר וואס דען נישט, ער וויל דאס גאר נישט לײקענען — אבער פאר וואס זענען זײ נישט געקומען אמאל ארײן צו איהם אין שטוב, בײ נאכט, בעת ער האט גענומען אסתר׳לען אויף זײן שוים ארויף, און פאר וואס האבען זײ נישט געוועבען א מאל א קוק אין זײן הארץ ארײן, אום צו וויסען, ווי ליעב ער האט זי געהאט, און ווי ער וואלט זײן אים שטאנד אב צו געבען פאר איהר זײן געלד און זײן פערמעגען און זײן לעבען און זײן אלעס?...

און ווידער זענען איהם געקומען אין זינן ארײן די פוילישע פריצים און די ערעלײט און די אפיציערען און אלע וואס זענען געקומען צו יענער צײט צו איהם זיך געלד בײ איהם לײהען

ער געדענקט נאך ווי היינט, ווי דער גראף ווינצענטי שטשענגולסקי האט מיט איהם געמאכט א גרויס געשעפט, א געלד געשעפט, אויף 30 פראצענט יעהרליך, און ווי דער גראף האט געקוקט זיין אסתר'לן און ווי ער האט געזאגט: „פאניע ראזענגאלד! איך וויים עס, דו האסט דאך הנאה פון א גוט פראצענטעל; נו גוט, איך גיעב דיר גאנצע 3 פער חדש, נור בתנאי אז דו זאלסט מיר אוועקגעבען דיין טאכטער'ל די אסתר'קא!" ער געדענקט, דאס ער איז עפעס ביים אנפאנג גאר נישט בייז געווען אויף דעם שפאס וואס דער הער גראף האט זיך דערלויבט, און דאס ער האט רוהיג געענטפערט: „3 פראצענט, הערר גראף, דאס איז ווייניג, דאס איז זעהר ווייניג!" און נור שפעטער, ערשט ביי נאכט, האט עס איהם פערדראסען און וועה געטהון, פאר די ווערטער, וואס א פוילישער שררה קען אלעס רעדען צו א יידישען טאטען פון א יידישער טאכטער.

ער געדענקט גאנץ גוט, ווי דער גראף איז דעמאלט ארויסגעגאנגען און האט געזאגט צו חליעבניקאוו דעם בלויען אפיציער: „גלויב מיר, עס וועט נאך אמאל ווערען א געשעפט! א ייד קאן אלעס טהון, גיעב איהם נור א פאר פראצענט מעהר!"...

פלוצלינג האט זיך איהם א פיגור געשטעלט פאר זיינע אויגען, אזוי ווי לעבעדיג, און שיער נישט האט ער אויפגעהויבען די הענד צו חאפען זי: איהרע גאלדענע לאקען זענען געווען יעצט פיעל גאלדענער, איהרע בלויע אויגען זענען געווען יעצט פיעל בלויער און עפעס אמין בשוף האט געשטעקט אין אלע איהרע אברים.

און איינמאל ביי נאכט, ווי ער איז שוין געווען איינגעשלאפען, געדענקט ער ווי זיין אסתר'ל האט איהם געוועקט:

— טאטע, דו שלאפסט?

— וואס איז, קינד, וואס איז דיר?

— גאר נישט, גלאט אזוי...

און ווי ער האט אנגעהויבען דרעמלען צום צווייטען מאהל, האט זי איהם ווייטער געוועקט:

— טאטע!

— ביסט דו קראנק, נשמה'לע? פעהלט דיר עפּעס, חלילה?

— ניין, ניין... נור עפּעס פרעגען האב איך געוואלט ביי דיר. אדער ניין... איך וויל שוין גאר נישט פרעגען...

— פרעג, פרעג, מיין לעבען.

— גאר נישט! דאך... זאג נור: איז אמת וואס מען דערצעהלט פון אלטען גראף שטשעגולסקי; פון דעם ווילדען גראף סטאניסלאוו דעם זיידען פּוג'ם יעצטיגען גראף ווינצענטי? איז אמת אז ער האט אמאל געגזל'ט א יודישע טאכטער און האט מיט איהר געוואהנט דריבער אים חרם־הויז, און אז זי איז צום סוף געשטארבען, האט ער גענומען און האט אויסגעשטאכעןביידע שווארצע אויגען, און האט זיך געמאכט צוויי גאלדענע רינגען, און די אויגען האט ער אריינגעזעצט אין די רינגען אנשטאט בריליאנטען, און האט זי געטראגען ביז אין זיין טויט אריין?

ווער האט דיר דאס דערצעהלט, אסתר'ל?

זי איז אבער שוין געוועזען אזוי טיעף פערקלערט און האט שוין גאר נישט געוואוסט און האט שוין גאר נישט געהערט וואס מען רעדט צו איהר, און האט גלאט אזוי געמאכט:

— הע?...

און דערנאך האט זי געשוויגען, און אויך איהר אטהעם האט זיך נישט געהערט ביים שלאפען די גאנצע נאכט.

דאן, געדענקט ער, ווי זי האט איהם א מאל ווידער געוועקט ביי נאכט, און האט פלוצלינג א פרעג געטהון: טאטע, דו שלאפסט? — און דערנאך האט זי געפרעגט: איז אמת וואס זיי זאגען אז יודען זענען בלוטדורשטיגער, און אז דו אליין, טאטע, ווען דו לייהסט זיי געלד נעהמסט דו צו ביי זיי דאס לעבען? ער דערמאהנט זיך נאך, אזוי ווי דאס וואָט זיין ערשט יעצט, ווי זיין בלוט האט אין איהם אנגעהויבען צו קאכען און ווי ס'איז

איהם עפּעס געוואָרען שלעכט ווי נאָך קיינמאָל נישט. איז ער דאָס שולדיג אין דער מעשה מיט דעם פּראָצענט? איז ער דען באמת אַ בלוט־זויגער ווי זיי מיינען אָדער ווי זיי ווילען דעם יונגען קינד איינרעדען? — ער געדענקט ווי ער האָט שוין געוואָלט אסתר׳ן בעפעהלען נישט מעהר צו רעדען מיט די אָפּיציערען און מיט די פּריצים; אָבער ווי דער צווייטער טאָג איז געקומען און ער האָט געזעהן דעם כבוד וואָס אסתר׳ל האָט, ווי זי האָט דערהאַלטען די איינלאַדונג צו קומען ביי נאַכט צום באַל ביים בירגערמייסטער, האָט ער נישט געהאַט מעהר דעם מוט איהר צו זאָגען אַ וואָרט.

ניין — האָט יעצט זיין האַרץ אין איהם ווילד געשריען — איך האָב קיינמאָל קיין מוטה נישט געהאַט! איך האָב מיט אייגענע אויגען געזעהן, ווי דאָס גיפט האָט אָנגעהויבען אַריין צו געהן אין איהר קערפּער אַריין און האָב נישט דעם מוטה געהאַט זי נישט צו דערלאָזען עס צו טרינקען. איך אַליין האָב געזעהן ווי עס האָבען זיך אָנגעהויבען צו שאַרען אַרום איהר די גאַנצע חברה, די פּריצים און די עדעללייט און די אָפּיציערען, און האָב איהר נישט קיין איינציגעס מאָל געזאָגט: „טאָכטער"! איך פערוועהר עס דיר! איך אַליין האָב געזעהן ווי זי האָט אָנגעהויבען צו לייענען ביכער און ביכלעך, וואָס זענען געווען פיעל ערגער ווי גיפט, און האָב נישט געזאָגט: ניין! און אַז אַלע האָבען מיר שוין אויסגעריסען די אויגען און האָבען געטייטעלט מיט די פינגער נאָך איהר, און אַז איך אַליין האָב שוין בעמערקט אַז זיי האָבען זי פּשוט געמאַכט פאַר אַ שונא־ישראל, דאָב איך אַלץ נאָך געשוויגען אונ זי נאָך אַלץ גערעכט געמאַכט. נו, ווער איז אַצונד שולדיג, זי אָדער איך?

נור איינמאָל, געדענקט ער, נור איינמאָל האָט ער געהאַט מיט איהר אַ שאַרפע מחלוקה. עס איז געווען דענסמאָל ווען זי האָט אָנגעהויבען עפּעס רעדען איבער דאָס לעבען, און וואָס לעבען בעדייט און וואָס פאַר אַ בעגריף עס קען האָבען

פון לעבען אַ מענש, וואָס דאָס געלד איז בײַ איהם די נשמה, און ווי אַ ייד קען איבערהויפּט נישט וויסען קײנמאָל וואָס לעבען הײסט, — דענסמאָל האָט ער איהר שאַרף געענטפערט. אָבער דערנאָך איז ווידער געוואָרען זײַן שטימע מילד און ווײך, און אַז ער איז אַלײן געווען בײַ זיך אין צימער זענען עפּעס זײַנע אויגען נאַסליך געוואָרען. דאַן, געדענקט ער, ווי די קריסטען האָבען געפונען פאַר איהר אַ נײַ מאָדנעס וואָרט, עפּעס אַ וואָרט וואָס איז איהם אויסגעקומען אַלע מאָל אַזוי פרעמד — זײ האָבען זי גערופען: „קאָקעטקאַ“.

וואָס איז דאָס איהם אָנגעגאַנגען? — ער האָט געטהון אַלעס וואָס אַ טאַטע קען נור טהון פאַר זײַן אײנציגע טאָכטער; ער האָט געלאָזען פאַר איהר די בעסטע שידוכים רעדען, און האָט געוואָלט זײַן גאַנץ פערמעגען איהר אַוועק געבען; אָבער זי האָט נישט געוואָלט, איהר זענען אַלע שידוכים נישט געפעלען געוואָרען. אַזוי זענען יאָהרען פאַרבײַ געגאַנגען. נור אײנמאָל, געדענקט ער, ווי ער האָט געהאַט אַ מיאוס'ע סצענע מיט איטשע־בער דעם שדכן, וואָס ער איז אַרײַנגעגאַנגען צו איהם און האָט איהם גערעדט אַ שידוך, עפּעס נישט אַזוי אַ פײַנעם, און ווי ער האָט זיך אַ ביסעל געקרימט. דאָ האָט זיך דער שדכן אָבגערופען: ר' שמואל מרדכי! איהר פערגעסט אַז דאָס בחור'ל איז מיט אַלע מעלות? איהר פערגעסט אַז ער איז פרײַ פון מיליטער? און דאַגעגען ווידער אײַער טאָכטער, האָט ניט קײַן פאַראיבעל, וואָס מען זאָגט אויף איהר, אַז זי איז נישט פרײַ פון מיליטער... די אָפיציערען...

ער געדענקט אַז ער האָט דעם שדכן אַרויסגעוואָרפען פאַר דעם נאַרישען וויטץ; ער געדענקט ווי ער האָט דענסמאָל גאַנץ גוט פערשטאַנען דאָס איטשע־בער האָט זיך בלויז געוואָלט אָן איהם נוקם זײַן פאַר אַ פּאַטש וואָס ער האָט איהם אַמאָל געגעבען — אָבער שלאָפען האָט ער שוין פאָרט נישט געקענט נישט יענע נאַכט און נישט אין דאַרויף קומענדיגע נעכט.

און דאַן זענען געקומען יענע טעג וואָס דער גראַף

ווינצענטי שטשעגולסקי האָט אָנגעהויבען צו קומען אין זיין הויז אריין זעהר אָפט. אמת, שוין איז ער נישט געווען, קיינמאל נישט, דאָס האָט ער אַליין אויך געוואוסט, נור עפּעס איז גע־לעגען אין זיינע אויגען וואָס ער ווייסט גאר נישט וואָס ער איז אועלכעס געווען, און איבער דעם ווען ער איז ווילד געוואָרען, אזוי ווי זיין פאָטער און ווי זיין זיידע, דאָ ערשט איז ער געווען אינטערעסאנט, גאנץ אָהן גלייכען, אָבער ווייסט ער גאנץ גענוי און בעשטימט, אז זיין מאַטער, זיין אסתר, האָט איהם קיינ־מאָל נישט געקענט ליידען און האָט זיך תמיד געפלענט צו בע־האַלטען פאר איהם. איינמאל, האָט זי אפילו איהם אין פנים אריין געזאָגט, אז זי קען איהם אויף די אויגען נישט זעהן...

און דאַן זענען ווידער געקומען די צייטען וואָס זי פלעגט געהן שפּאַצירען רעגעלמעסיג יעדען טאָג אין דעם פּאַרק.

האָט ער איהר אַ כשוף אָנגעטהון? האָבען רוחות און שדים איהם געהאָלפען?

— ניין, ניין, מעהר וויל איך שוין נישט געדענקען, איך וויל נישט, איך וויל נישט! האָט ער פלוצלינג מיט אַ הויכער שטימע זיך ארויסגערעדט און די יודען וואָס זענען געשטאַנען נעבען איהם ביים דאַוונען האָבען איהם שטאַרק אָנגעקוקט.

אָבער ווי אויף להכעיס האָט ער זיך ווידער פערטראַכט און האָט קלאָר און דייטליך געדענקט יענע פינסטערע און בייזע נאַכט ווי זיין אסתר איז פון זיין הויז אוועק געגאַנגען און איז נישט מעהר צוריק געקומען...

דריי טעג און דריי נעכט האָט ער זי געזוכט, און זי איז אַלץ נישט געווען, דערנאָך ערשט איז איהם אָנגעקומען די פינסטערע, די שוואַרצע בשורה וועגען איהר.

דער ווילדער גראַף, גראַף ווינצענטי שטשעגולסקי, האָט זי מיט זיך מיט גענומען... און זי האָט אויפגעהערט צו זיין אַ יודיש קינד...

דאָ איז ער אַ היים געקומען שטיל און רוהיג, און האָט

אראָבגעלאָזען די פאָרהענג פאַר די פענסטער און האָט פערהאַנגען די שפּיגלען אין אַלע חדרים און האָט אָנגעצונדען אַ קליין לעמפּע־לע מיט אײל, און האָט זיך אַוועק געזעצט אויף אַ קליין פוסענ־בענקעלע, און איז געזעסען שבעה זיעבען טעג און זיעבען נעכט.

און אויפ׳ן אַכטען טאָג איז געקומען עפּעס איינער פון די אָפּיציערען, דאַכט זיך חלעבניקאָוו, און האָט זיך געוואָלט געלד לײהען ווי תמיד, און ער, דער יוד, האָט איהם נישט געוואָלט לײהען מיט די זעלבע קאָנדיציעס ווי ביז יעצט, און האָט זיך געהײסען געבען אַ האַלבען פּראָצענט פער חדש מעהר ווי ביז אהער.

און אַלע האָבען אויף איהם געזאָגט, גוים און יודען, אַז ער איז אַ שלעכטער מענש מיט אַ שלעכט הארץ, אַ בלוט־זויגער, אַ פּראָצענטניק און דאָס קינד העבט איהם גאָר נישט צו אַארען.

אָבער, ביי נאַכט! ביי נאַכט! אַז ער איז ביי נאַכט געלעגען אַליין אויף זיין געלעגער, וואָס האָט ער דאָ אַלץ נישט איבערגעליטען און איבער געקעמפּפט מיט זיך! — איינמאָל איז ער געווען, דאַכט זיך פּראָסט משוגע ווי אַלע משוגעים וואָס קלעטערען אויף גלײַכע ווענד.

ווי אַזוי? ווי אַזוי האָט זי גאָר געקענט איהם פערלאָזען? מיט וואָס האָט זי דער מכשף גענומען? מיט וועלכען כשוף? — ווי אַזוי? ווי אַזוי?...

און דאָ, געדענקט ער, ווי עס האָט זיך איינמאָל ביי איהם אויפגעמאַכט די טהיר, און עס איז אַריין אַ געשטאַלט מיט גאָלדענע לאָקען און מיט בלויע אויגען און האָט צו איהם געזאָגט מיט אַ שטימע פון אַ מלאך:

טאַטע!

ער אָבער האָט זי אָנגעחאַפּט און האָט זי אַרויסגעשלײַדערט און האָט צוגעקלאַפּט די טהיר הינטער איהר, און דערנאָך — — —

דערנאָך, געדענקט ער נור, ווי ער איז אויפגעשטאַנען

מאָרגען אין דער פריה און איז צו געגאַנגען צום שפיגעל און האָט זיך אָנגעקוקט, דאָ האָט ער געזעהן ווי ער איז פלוצלינג גרוי געוואָרען ווי אַ טויב — איבער נאַכט — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

— ר׳ שמואל מרדכי!

ער האָט זיך אומגעקוקט און האָט דערזעהן דעם שמש.

— ר׳ שמואל מרדכי! גוט יום־טוב אייך! דער עולם האָט שוין אָבגעדאַווענט מוסף און גערעדט שוין אַוועק און איהר שטעהט נאָך אַלץ איינגעהילט אין דעם טלית...

— וואָאָאָס?

און ער איז אַרויסגעגאַנגען, שטיל און לאַנגזאַם, און איז זיך רוהיג געגאַנגען. „מיט וועלכען כשוף האָט ער זי גענומען? — ווי אַזוי? — ווי אַזוי?“...

יום־טוב׳דיג און לאַנגזאַם איז זיך דער עולם געגאַנגען פון שול; זיידענע קאַפּאָטעס האָבען געקנאַטערט און אַטלאַסענע קליידער האָבען גערוישט; אַלעס הייליג, אַלעס צופריעדען, און אַלעס האָט גערעדט און פון אַלעמען דאָס מען גערעדט.

— שלעכט, שלעכט מיט אידם! האָט זיך אָבגערופען דער דיין, נעהענדיג נעבען מיין פאָטער — ער איז פערמרה־שחורה׳ט און רעדט מיט קיינעם נישט. ווי געפעלט אייך גאָר די מעשה? ער איז דאָך געבליבען אין שול בשעת „יזכור“...

— אַ נ׳אפיקורס! ווי איך בין אַ יוד, אַ נ׳אפיקורס! האָט זיך אָבגערופען כיין מלמד וואָס איז צוגעקומען צו אונז. און ר׳ שמואל מרדכי איז אַלץ נאָך געגאַנגען, שטיל און רוהיג, און האָט דעם קאָפּ זעהר הויך און אויפגעריסען געהאַלטען.

„... מיט וועלכען כשוף — ווי אַזוי? ווי אַזוי?“...

* *

*

די בוימער פונ׳ם פּאַרק שטעהען שטיל און בעוועגען

זיך נישט און זייערע צווייגען שטרעקען זיך אין די לופט אריין. שאטענס ליגען אויסגעשפרייט אויף דער ערד און אויף די ביימער, און נור טיילכאלם בעוועגען זיי זיך שוועבענדיג א מאל אהין און אמאל אהער. און נור ווען עס קומט א ווינד און דערלאנגט א פאהר צווישען די צווייגען, דא שאקלען זיי זיך פלוצלינג, רוישענדיג אין פילדערנדיג, און די בוימער סוד'ען זיך דאן איינער מיט'ן אנדערען און רעדען איינער מיט'ן אנדערען אויף זייער וואונדערליכער שפראכע.

איין אלטע דיקע סאסנע שטעהט אין דער מיטען פארק, געבוקט און איינגעבויגען, און איהרע צווייגען פערשפרייטען א גרויסען שאטען ארום און ארום. ווער צעהלט אלע יענע וואונדערליכע מעשה'לעך, וואס די דאזיגע זקנה האט אין איהר לעבען שוין געהערט? ווער צעהלט אלע יענע מענשען, וועלכע זענען שוין אין איהר שאטען געזעסען, און האבען געזיפצט אדער האבען געפרייט זיך?...

איבער'ן גראז קומט א ווינד צו פאהרען, און די גרעזלעך בעוועגען זיך א מינוט לאנג, דאן שאקלען זיך אויך די גרינע בלעטער אויבען, דאן רוישען הויך און שטארק אלע צווייגען פון די גרויסע בוימער, וועלכע שטרעקען זיך אין די לופט אריין, און די בוימער דערצעדלען איינער דעם אנדערען מעשות, פון אלעם וואס זיי האבען געזעהן און פון אלעם וואס זיי ווייסען.

זיי דערצעהלען פון א שטאלצען גראף, מיט גרויסע און שווארצע אויגען, וועלכער פלעגט קומען אפט און ארומשפאציר'ען דא צווישען זייערע צווייגען, און טיילמאלם פלעגט ער זיך צעזינגען און טיילמאלם פלעגט ער זיך צעוויינען, א מאל, וויייל עס איז איהם אזוי גוט אויפ'ן הארצען געוועען, און א מאל, ווייל דאס הארץ האט זיך איהם שיער נישט צעזעצט פאר גרוים לייד! און אפט פלעגט ער זיצען א גאנצען ליעבען טאג אדער א גאנצע ליעבע נאכט, און פלעגט חלומ'ען פאר זיך מיט אפענע

אויגען, און פלוצלינג פלעגט ער זיך אויפכאַפּען און פלעגט שרייען אויפ'ן קול: אַ העליש פייער ברענט אין מיר! — און דאַן דערצעהלען די בוימער ווידער פון אַ בעטריבט-טרויריג פנים'ל, וועלכעס פלעגט זיך אָפט צווישען די ביימען בעוויזען, און פון גאָלדענע לאָקען און בלויע אויגען, וועלכע דאָס דאָזיגע פנים'ל האָט געהאַט, און ווי די דאָזיגע געשטאַלט פלעגט זיך טעגליך בעווייזען, און פלעגט נישט לאַכען און פלעגט נישט לוסטיג זיין, און ווי זי פלעגט טיילמאָלס קומען און זיך ווארפען אויפ'ן גראָז און פערגראָבען דאָס פנים'ל אין איהרע קליינע צאַרטע הענטעלעך, און עס פלעגט זיך הערען פלוצלינג אַ הערץ צערייסענדער קרעכץ: „אוי ווי ביטער איז מיר! די וועלט איז אַזוי ענג, אַז עס איז נישט מעגליך, אָבצוּעטהעמען!...

און דאַן דערצעהלען זיי, אַז אַ מאָל איז דער דאָזיגער מיט די גרויסע שוואַרצע אויגען געקומען און האָט זיך אויסגערופען: אַ מלאך האָט זיך דאָך צו מיר בעוויזען! — און דאַן דערצעהלען זיי, אַז אויך דאָס מערעל מיט די גאָלדענע לאָקען און די בלויע אויגען איז אַ מאָל געקומען און האָט זיך אויסגערופען: אַ מלאך האָט זיך צו מיר בעוויזען! אָט ביי יענע מלאכים מוז דאָס לעבען דאָך שען און הערליך זיין!...

און פלוצלינג רוישען די בוימער הויך און מערמלען און שעפּטשען שטיל, און איינער דערצעהלט דעם צווייטען דעם שטילען וואונדערליכען סוד, ווי עס האָט זיך אַ קוש געהערט, שטיל און הייליג, און ווי פון אַלע פיער עקקען איז דער ווינד געקומען און האָט אויפגעכאַפּט דעם ווידער-קול פון דעם דאָזיגען הייליגען ריינען קוש און האָט איהם אַוועקגעטראָגען הויך אויבען אַרויף צום הימעל... און דאַן בלייבען די בוימער שטום אַ מינוט לאַנג, און דאַן דערצעהלען זיי מיט אַ שטילען קול, קוים וואָס מען הערט, אַז איינמאָל איז אַ זומער-אָבענד האָבען גליהענדיגע זיסע ליפּען אַרויסגערעדט דאָס וואָרט: „איך האָב דיך ליעב!" און אַנדערע גליהענדיגע זיסע ליפּען, קוים וואָס מען האָט געהערט,

האָבען שטיל נאָכגעשעפּטשעט: „איך האָב דיך ליעב!״...

דאַן דערצעהלען זיי ווי דאָס מעדעל פלעגט קומען אין פּאַרק אריין און פלעגט זיך פליקען גרינע בלעטלעך און געלע בלומעלעך, און פלעגט צונויפקלויבען די גרינע בלעטלעך און די געלע בלומעלעך און איז געווען טויט־טרויריג...

און ווידער דער־צעהלען זיי, ווי דאָס מעדעל פלעגט קומען אין פּאַרק אריין, און פלעגט טאַנצען און שפּרינגען און לאַכען און זינגען און פלעגט זיין הימעלס־לוסטיג, און די גרינע בלעטלעך פון די בוימער פלעגט זי קושען און די געלע בלומעלעך פון די בייטען פלעגט זי צו־פרעסען צום האַרץ, און פלעגט זיי קושען און קושען...

און דאַן דערצעהלען זיי, ווי דאָס מעדעל איז איינמאָל געקומען און האָט זיך אויסגערופען: דערלעז מיך, מיין מלאך, דערלעז מיך, דען מיר איז אַזוי ענג! צווישען אַ פאָלק מיט געשטאָרבענע הערצער זיץ איך, וועלכע קענען קיינמאָל נישט פיהלען און קיינמאָל נישט וויסען, וואָס עס קען זיך אָבטהון ביים מענשען אינעווייניג. דערלעז מיך, מיין מלאך, דערלעז מיך! דען איך האָב זיי פיינט און מיין האַרץ ווערט צעבראָכען אין מיר. דערלעז מיך, מיין מלאך און רעטער, דערלעז מיך גיך!...

און דאַן דערצעהלען זיי שטיל, ווי דער שטאָלצער מענש איז איינמאָל געקומען, אָהנע טרויסט און אין פערצווייפלונג, און די האָר פון קאָפּ האָט ער זיך געריסען און אויסגערופען האָט ער זיך:

„ווי קען איך דאָס! — זאָל איך זי אפשר גאָר פאַר אַ ווייב מיר נעהמען?... און זאָל איך הערען יעדען טאָג דאָס געשפּעט פון מיינע פריינד און בעקאַנטע? און אפשר זאָ, איך זי מיר פאַר אַ ווייב נעהמען, זיי צו להכעיס? —״

און די בוימער רוישען און שאָקלען זיך און אַ פולדערן פאָהרט דורך פלוצלינג צווישען זייערע צווייגען, און הויך דער־

צעהלען זיי דעם וואונדערליכען סוד פון אַ צווייטען הייליגען קוש, און ווי די ווינטען זענען געקומען און האָבען אוועקגעטראָגען דעם ווידער-קול פון דעם דאָזיגען קוש אין די ווייטע הויכע הימלען און ווי גליהעדיגע זיסע ליפען האָבען שעפּטשענדיג אַרויסגערעדט די גליהעדיגע זיסע ווערטער: איך האָב דיך ליעב! איך האָב דיך ליעב!

שטיל! — די בוימער דערצעהלען יעצט, ווי דאָס מעדעל מיט די בלויע אויגען און די גאָלדענע לאָקען האָט זיך בעזעצט דאָ ענטקעגען אין דעם גרויסען פּאַלאַץ, וועלכער איז גרעסער און העכער פון די גרעסטע און העכסטע בוימער פונ'ם פּאַרק.

און די צווייגען בעוועגען זיך יעצט שטיל, און פּאַמעלעך דערצעהלען זיי, ווי עס זענען געקומען רייגע שעה'ן און הייליגע מינוטען פאר צוויי רייגע, גוטע מענשען, וועלכע האָבען געוואוינט אינ'ם אַלטען פּאַלאַץ.

שטיל! — די אַלטע סאָסנע האָט זיך יעצט צוגעבויגט צו אַ יונג בעראָזעווע בוימעל, וועלכעס שטעהט נעבען איהר, און האָט איהם אַ זאָג געגעבען: „קינד! יונג ביסט דו און איך בין אַלט; איך האָב מורא, דו וועסט נאָך נישט פערשטעהן, וואָס איך זאָג דיר דאָ! אָבער מיינסט דו אפשר, אַז די דאָזיגע דאָ די מיט די גאָלד-לאָקען און מיט די בלוי-אויגען, איז גליקליך און צופריעדען? ניין, מיין קינד! מיך זאָלסט דו פרעגען, איך בין אַלט און פערשטעה זיך אויף אַ זעלכע זאַכען בעסער פון דיר. זי נאַרט זיך אַליין, ווען זי רעדט זיך איין, אַז איהר פאָטער און איהר פאַמיליע און איהרע בעקאַנטע און איהר פאָלק זענען אַלע פערגעסען שוין און זיי געהען זי גאָר נישט מעהר אָן — אָבער עס וועט קומען אַ צייט...”

יעצט בעוועגען זיך די בוימער מעכטיג און דערצעהלען, ווי דאָס יונג מיידעל איז געקומען איינמאָל אין פּאַרק אַריין, גליקליך און צופרידען, דען אין דעם דאָזיגען טאָג האָט זי אַוועק געוואָרפען פון זיך, ווי מען וואַרפט אַוועק אַ פּאָר אַלטע אָבגע-

טראָגענע שיך, איהר פאָטער און איהר פאַמיליע און איהרע בעקאַנטע און איהר פאָלק און האָט שוין יעצט אַ נייעם פאָטער און אַ נייע פאַמיליע, נייע בעקאַנטע און אַ נייעם פאָלק. ענדליך האָט זי קיין מגע־ומשא נישט מעהר מיט אָט יענעם הארט־האַרציגען פאָלק, וואָס זיינע הענד טריפען פון בלוט פון זיינע אייגענע קינדער, אויפגעהערט האָט דאָס פאָלק, אויפגעהערט האָט דער שאַנד־צייכען אויף איהר שטערען, אַז זי אַליין האָט זיך אַ מאָל וואָס אָנגעהערט מיט דעם דאָזיגען פאָלק!..

די אַלטע סאָסנע בייגט זיך יעצט צו צום יונגען בעראָזעווען בוימעל און דערלאַנגט איהם אַ זאָג: „זי האָט אַ טעות, מיין קינד, זי האָט אַ טעות! זי נאַרט זיך אַליין — דען קומען וועט אַ מאָל אַ טאָג..."

שטיל. — די בוימער צעשאָקלען זיך פלוצלינג און שטעקען צונויף די קעפ, און זיי דערצעהלען זיך פון דער יונגער גרעפין מיט די בלויע אויגען און די גאָלדענע לאָקען און ווי זי וואוינט יעצט אין'ם פאַלאַץ דאָ ענטקעגען; און דאַן דערצעהלען זיי, ווי עס גלאַנצט דער פאַלאַץ פון פרייד און לוסט, פון בעלער און סואַרעען, פון שפיעל און געזאַנג; און דאַן דערצעהלען זיי פון פירשטען און גראַפען, וועלכע בעזוכען דעם פאַלאַץ, און ווי עס זאָגט אַמאָל איין עדעל־דאַמע צו דער צווייטער: קוקט זיך נור־צו צו דער דאָזיגער „זשידאָווקאַ"! און דאַן ווידער דערצעהלען זיי, ווי דאָס פנים פון דער יונגער גרעפין שטראַהלט אייביג פון גליק און צופריעדענהייט, און ווי זי שפרינגט און טאַנצט פאַר לויטער נחת, און ווי קיינמאָל שוין קומט איהר נישט מעהר אין זין אריין די ערינערונג אָן פריהערע צייטען...

די אַלטע סאָסנע וויל עס נישט גלויבען. זי זאָגט: דאָס יונגע מענש נאַרט זיך נור, זי נאַרט זיך אַליין, וויַל זי וויל פערטויבען דעם שטורם אין איהר אייגען הארץ, און אָפשר ווייס זי אַליין נישט, ווי זעהר זי גאַרט און ציעהט זיך צו איהר טאַטען, וועלכער, אמת איז אמת, איז אַ בלוטזויגער, אַ פראָ־

צעֶנטניק, און וועלכער איז פאַרט אַזוי ליעב און פול נשמה ווי קיין צווייטער...

דאַן צעשאָקלען זיך די בוימער און ערצעהלען, ווי זיי האָבען געזעהן איינמאָל די בלאָנדע גרעפין צוריקקומענדיג פון שטאָדט פון אַ בעזוך ביי אַ יודען, וועלכער וואוינט אין׳ם פיער־עקעדיגען מארק ענטקעגען דער „סוויענטאַ־אַננאַ", און דאַן האָט איהר גאַנצער פנים געפלאַמט און עס האָט געקאָכט אין איהר און געזיעט. דאָ האָט זי מיט אַ פירכטערליכער שטימע זיך אויסגערופען: איך האָב פערביינגט מיין שטאָלץ און בין צו איהם אהיימגעגאַנגען, און האָב איהם נישט געוואָלט פרעמד זיין; דאָ האָט ער זיך גאָה דערדרייסט און האָט מיך פון זיין שוועל אַוועק געיאָגט, ווי מען יאָגט אַוועק אַ משוגע׳נעם הונד, און די טהיר האָט ער הינטער זיך צוגעהאַקט, אַזוי אַז איך שווער היינט פונ׳ם גאַנצען הארצען: פרעמד וועל איך איהם זיין פון היינט אָן און פרעמד צו אַלע מענשען, וועלכע זענען מיר אַמאָל נאָהנט געווען; פון קיינעם נישט וועל איך וועלען וויסען און קיינעם נישט וועל איך מעהר וועלען קענען, און ווען עס וועט קומען דער טאָג, און ער וועט קומען און וועט ליעגען פאַר מיר אויף די קניעען און וועט זיך בעטען, איך זאָל איהם אויסהערען,— איך שווער, איך שווער ביי גאָט, אַז איך וועל איהם נישט מעהר קענען און וועל נישט מעהר וויסען פון איהם!...

און די אַלטע סאָסנע בייגט זיך גיך־צו צו אַ הויכען טענענ־בוים לינקס און דערלאַנגט איהם אַ זאָג: ווייסט פון וועמען מען רעדט דאָס אַזוי? פון אַ טאַטען רעדט מען דאָס אַזוי, פון אַ טאַטען, פון אַ טאַטען! זי איז נאָך יונג, און מיינט מסתּם ערליך דאָס, וואָס זי שווערט, און אֶפשר וועט זי די שבועה אויך האַלטען. אָבער גלויב נור נישט, אַז עס געהט איהר אַרויס פון דער טיעפעניש פון איהר האַרץ! ניין, מיין קינד, ניין! זי נאַרט זיך אַליין און זי ווייסט אֶפשר גאָר נישט אַז זי נאַרט זיך; זי מיינט, אַז זי איז גליקליך, און זי ווייסט נישט דאָס בייז, וואָס שטעהט איהר

פאַר, און אַז קומען וועט אַ צײַט, וואָס איהר האַרץ וועט זיך איהר רײַסען אויף טויזענד שטיקער — אָבער די צײַט וועט קומען... די צײַט וועט קומען...

און דאַן דערצעהלען זיך די בּוימער, אײַנס דעם אַנדערען, ווי די יונגע פרוי מיט דעם גראַף זענען אַוועק פון פּאַלאַץ און האָבען זיך נישט אומגעקעהרט צום פּאַרק חדשים און יאָהרען, דען זײַ זענען געפאָהרען אין די ווײַטע מדינות, אין די פרעמדע לענדער, און האָבען געוואוינט לאַנגע יאָהרען אין איטאַליען און גריעכענלאַנד, אין פראַנקרײַך און שפּאַניען, און אויך אין מצרים און אין די ווײַטע לענדער פון אַפריקאַ.

און דאַן איז דער מאַן מיט דער פרוי צוריקגעקומען, און די בּוימער דערצעהלען, ווי לוסטיג און פרעהליך די מענשען זענען געווען, און ווי די פרוי האָט אַלעמאָל אַזוי מאָדנע הויך געלאַכט, און האָט קײַנמאָל מעהר זיך נישט דערמאָנט אין די צײַטען פון פריהער, און נור טײַלמאָלם פלעגט זי זאָגען, אַז עס איז פאַרהאַנען עפּעס אַ פאָלק, דאָס פאָלק פון די יודען, און זי האָט עס אַזוי פײַנט, אַזוי פײַנט!...

אַ שלעכטע פרוי! אַ קאָקעטקאַ! האָבען די בּוימער אָבגע־פסק׳עט און האָבען צוגעשאָקעלט...

שטיל! שטיל! —

פונ׳ם פּאַלאַץ שטײַגען־אויף טענער פון מוזיק, עס הערט זיך שפּיעל און געזאַנג, טאַנץ און לאַכען, און די לוסטיגקײַט בּליצט אַרוים פון די הויכע גרויסע פענסטער — און די בּוימער הערען עס...

דער ווינט טרעט־אָב פון די צווײַגען, ער פערלאָזט דעם פּאַרק, די בּלעטער ווערען רוהיג, די צווײַגען הערען אויף זיך צו בּעוועגען, און דער פּאַרק ווערט שטיל אַרום און אַרום און עס הערט זיך מעהר קײַן רעדען — עס שווײַגען די בּוימער.

און אין מיטען פּאַרק שטעהט די אַלטע פערצווײַגטע

סאָסנע, געבּיקט און איינגעבויגען, און איז אַזוי טרויריג, אַזוי טרויריג...

* *

*

יענער טאָג, דער צווייטער שבועות=טאָג, וועלכער האָט גאָר נישט געוואָלט קאָנטשען זיך געהט ענדליך צו ענד.

אין די גאַסען רוישט דאָס פאָלק, לוסטיג און פרעהליך; עס קנאַטערן נאָך אַלץ די זיידענע אַטלאַסענע קליידער, עס פלאַטערן נאָך אַלץ די בּענדער און די סטענגעס פון די קעפ, און מען געהט אויפגערייםט און פול פערגניגען. מען געהט דורך די לאַנגע שול=גאַס, מען לאָזט זיך אין דעם פיער=עקעדיגען מאַרק אַריין, מען שפּאַציערט אין די אַלעען, און פון דאָרט ווידער צוריק.

איינער נור געהט פון דאָרט נישט צוריק. ער געהט אַלץ ווייטער און ווייטער די אַלעען אַראָב, איינער אַליין וואַנדערט ער דורך די אַלעען.

„מיט וואָס פאַר אַ כשוף? — פרעגט ער זיך ווידער און ווידער — מיט וואָס האָט ער זי גענומען? מיט וואָס? מיט וואָס? —“

און אויך יעצט שטורמען טויזענד געדאַנקען און עראינע= רונגען דורך זיין האַרץ, און אַלעס, וואָס עס האָט זיך אָבגעטהון זינט דעם טויט פון זיין ווייב בּיז צום טאָג ווי אסתר איז אוועק פון איהם, שטעהט יעצט ווידער לעבעדיג פאַר זיינע אויגען; און אויך יעצט געדענקט ער, ווי ער איז אויף דער ערד געזעסען, פונקט ווי איין אָבל, און ער האָט זיך צוגעשוואוירען, אַז ער וועט קיינמאָל נישט געדענקען מעהר אין איהר און זי וועט איהם זיין ווי אַ געשטאָרבּענע; אויך יעצט געדענקט ער יענעם טאָג, ווי זי איז צו איהם אַהיימגעקומען און האָט איהם גערופען: „טאַטע!“, און ווי ער איז גאָר נישט קיין טאַטע געווען און האָט זי פון זיין שוועל אוועק געיאָגט. — ווער וועט איהם גלויבּען,

וואָס ער האָט אָן יענעם טאָג געליטען און געטראָגען? ווער וועט וויסען, וואָס מיט איהם האָט זיך אָבגעטהון אין יענער נאַכט, ווי ער איז פּלוצלינג גרוי געוואָרען? אפשר נור איין גאָט וועט עס וויסען...

האָט אָבער נישט דער דאָזיגער גאָט געבאָטען און געזאָגט: „ווי אַ טאַטע דערבאַרמט זיך אויף זיינע קינדער"? מוז דען אַ טאַטע זיך נישט דערבאַרמען צו יעדער צייט אויף זיין קינד?

און ער?! האָט ער זיך דען נישט דערבאַרמט אויף איהר ווי אַ טאַטע דערבאַרמט זיך אויף זיינע קינדער?

ער געדענקט יעצט ווי ער האָט זיך די הויט פונ'ם לייב געריסען אין יענעם שרעקליכען, פינסטערען טאָג און לאַנג איז ער אַרומגעגאַנגען די טעג ווי אין אַ חלום און די נעכט איז ער נישט געשלאָפען; און דאַן געדענקט ער, ווי עס זענען איהם טעג אָנגעקומען; וואָס ער וואָלט זיין לעבען אוועקגעגעבען, ווען ער וואָלט זי געקענט אַ מינוט נור זעהען. — און ווידער דאַן, געדענקט ער, זענען טעג געווען, וואָס זיין האַרץ איז געוואָרען ווי אַ שטיין, און דאַן האָט ער זיך צוגעשוואוירען, אַז ער וועט זי קיינמאָל מעהר נישט אָנקוקען. אַלע יסורים פון חבוט־הקבר, אַלע ליידען פון די שבעה מדורי גיהנום איז ער אָבגעקומען!

דריי, פיער יאָהר זענען אַזוי אוועק: פינסטערע יאָהרען, ביטערע יאָהרען, טעג פון שמערץ און נעכט פון הערצענס־ליידען. אָפט אין יענע טעג האָט ער געמיינט, אַז לעבען וועט ער נישט, ווען ער וועט זי נישט האָטש איינמאָל זעהען; און דאָ איז איהם אָנגעקומען די נאַכריכט, אַז זי איז וויים אַוועק אין די וויימע מדינות, אין די פרעמדע לענדער, אין איטאַליען און גריכענ־לאַנד, אין פראַנקרייך און שפּאַניען און אויך אין מצרים און אין די וויימע לענדער פון אַפריקאַ.

האָט זי געמוזט אַזוי וויים זיך בעהאַלטען פאַר איהם? איז זי דאָס וועגען איהם אַזוי וויים אַוועק אין אַז ביז צו הרי חושך אַנטלאָפען פאַר איהם?—

דאָ האָט זײַן האַרץ ווילד אין איהם געשטורמט, און די רוה איז פון איהם אויף אײביג אַוועק. — נײן! נײן! נײן! פון יעצט אָן וויל ער זי מעהר נישט זעהן און אויך געדענקען וועט ער זי מעהר נישט! — אַזוי האָט ער זיך צוגעשוואוירען, און ער האָט זיך בעמיהט זײַן שבועה עהרליך צו האַלטען.

און ווירקליך זענען דענסמאָל אַוועק טעג און וואָכען, און ער האָט מעהר דעם וואונש נישט געהאַט זי צו זעהן און אויך זײַן האַרץ איז רוהיגער געוואָרען טויזענדמאָל מעהר ווי פריהער.

דאָ איז געקומען דער דאָזיגער פינסטערער טאָג, דער צוויי־טער טאָג שבועות.

זײַן האַרץ שטורמט ווילד און ער ווײסט נישט מעהר, ווי עס איז געשעהען. ער ווײסט נור, אז ווען דער שמש האָט אין דער פריה אַרויסגעזאָגט דאָס וואָרט „יזכור!“, דאָ האָט ער אָנגעהויבען פלוצלינג זי צו געדענקען, ווי מען געדענקט אַ טויטען, און ער האָט זי מזכיר געווען צוזאַמען מיט אַלע איבריגע נשמות פון די געשטאָרבענע. — איז זי דען פאַר איהם נישט קײן געשטאָרבענע? איז זי דען נישט געשטאָרבען פאַר זײַנעטוועגען זינט יאָהרען?...

און דאָ האָט איהם פלוצלינג אָנגעהאַפּט אַ תּאווה, גרוים און געוואַלטיג, זי צו זעהן און צו הערען, און עס האָט איהם געצויגען ווי מיט צוואַנגען, און זײַן נשמה האָט זיך געשטרעקט צו איהר און האָט איהם געשלעפּט ווי נאָך קײנמאָל נישט ביז יעצט. — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

טריט פון פערד האָבען זיך פלוצלינג געלאָזט הערען, ר׳ שמואל מרדכי האָט אויפגעהויבען די אויגען און האָט זיך אומגעקוקט.

פון דער ענגלישער גאַס האָבען זיך בעוויזען צוויי רײַטער אויף די פערד, רײַטענדיג אין גאַלאָפּ. אויף אײן פערד איז געזעסען אײנער, אַ ברײט־ברוסטיגער, מיט אַ פערדיסענעם קאָפּ,

און אויף דעם צווייטען איז געריטען א דאמע, אנגעטהון אין א לאנגער אמאזאנקע, מיט א רייט־בייטשעל אין האנד.

א מינוט לאנג האבען די רייטער געלאזט די פערד געהן טריט. די דאמע האט זיך געדריקט איהר מאנאקל אין אויג אריין און האט זיך אומגעקוקט. זי האט דערזעהן דעם אלטען איד און איז רויט געווארען. באלד האט זי אנגעדריקט די שפארען אינ'ם בויך פונ'ם פערד און האט זיך אין גאלאפ א לאז געטהון, און דער רייטער באלד איהר נאך, און אזוי זענען זיי פארביי דעם ארט, וואו דער איד איז געשטאנען, און די דאמע האט איהם אנגעקוקט פון דער זייט. דאן זענען זיי אוועק ביידע אין גאלאפ אין פארק אריין.

אויך ר' שמואל מרדכי האט די ביידע רייטער דערקענט, און ער האט זיך געמוזט שטיצען אן א בוים, אז ער זאל נישט אומפאלען; זיינע ליפען אבער האבען געמערמעלט: אט דאס איז דער גראף און דאס די גרעפין...

„ניין! ניין! ניין! לענגער האלט איך עס נישט אוים, לענגער קען איך נישט ווארטען! איך מוז זי זעהן, איך מוז!..."

— — — — — — — — — — — — —

דער פאלאץ אין פארק איז העל בעלויכטען, און אים רויטען זאאל זיצען די געסט ביים טהעע.

גראף סטאנקיעוויטש גרייזעלט זיך די וואנסע און זאגט: — וועגען אידען ווילט איהר מיר זאגען? דאכט זיך, איך קען זיי אביסעל בעסער פאר אייך. נישט דא צווישען זיי נישט איינער קיין רעכטער! און דאס, וואס איהר רעדט דא מכח גלייכע רעכט, אז ווען מען וועט זיי געבען די דאזיגע גלייכע רעכט, וועלען זיי ווערען בעסערע מענשען, האב איך שוין לענגסט בעוויזען — —

— איך ווייס, איך ווייס — האט גראף זאוואדניצין געמאכט, און איז זיך לייכט אריבערגעפאהרען מיט די האנד איבער'ן שטערען — איך האב דאס מיינינגע שוין לאנג געזאגט: אידען זענען נישט אזוי פיעל שולדיג ווי זינדיג! איך בין נאטירליך ווייט דערפון

צו זאָגען, אַז אַלע זענען זיי לויטער גוטע און רעכטשאַפענע, אומגע־קעהרט, און נור דאָס וויל איך זאָגען: וועט מען זיי געבען רעכט, און וועלען זיי האָבען די מעגליכקייט צו זיין מענשען מיט מענשען גלייך, דאַן בין איך זיכער, אַז אויך זיי וועלען ווערען פיעל בעסערע מענשען.

— רעכט אַזוי, רעכט אַזוי — האָט גראַף שטשעגולסקי מיט־גערעדט, אָהנע רעכט צו וויסען, פון וואָס די רעדע איז, דען ער איז געזעסען אין אַ זייט מיט עפּעס איין עדעלמאַן און האָט גראַד גערעדט וועגען אַ יאַגד־פּאַרטיע אויפ'ן מאָרגענדיגען טאָג.

די הויז־ווירטהין, די גרעפין מיט די בלויע אויגען און די גאָלדענע לאָקען, איז אויפגעשטאַנען, האָט פערדרייכערט אַ פּאַפּיראָס און האָט געזאָגט:

— אידען?! יעדענפאַלס מוז איך זיי קענען אַ רעכט ביסעל בעסער פאַר אייך אַלעמען, און איך זאָג אייך, אַז דאָס איז אַ פאָלק פון לויטער פערברעכער, מערדער, בלוטזויגער, פּראָצענט־ניקעס און האַלז אָבשניידער! דאָס זאָג איך אייך און וויל מיך גאָר נישט שעמען, אַז איך אַליין בין אַמאָל געווען אַ טאָכטער פונ'ם דאָזיגען פאָלק... פאַרדאָן! איך הער עפּעס שטימען אים הויף און די הינט האָבען זיך פונאַיינאַנדער געבילט...

די טהיר האָט זיך געעפענט און אַ דינער איז אַריין.

— גנעדיגסטע גרעפין! עפּעס איין אַלטער מאַן שטעהט אין הויף און וויל נישט אָבטרעטען ביז ער וועט נישט האָבען געזעהן די גנעדיגסטע גרעפין. איך זאָגט ער...

די גרעפין האָט דעם רעשט נישט מעהר געהערט, און איז שרעקליך בלאַס געוואָרען. מיט האַסטיגע טריט איז זי געגאַנגען אַרויף און אַראָב, שטאַרק פערטראַכט, ווי זי וואָלט זוכען איין עצה. פלוצלינג האָט זי זיך אָבגעשטעלט און האָט געהייסען דעם דינער, ער זאָל דעם אַלטען מאַן אַריינפיהרען.

אַ מינוט שפּעטער האָט זיך ר' שמואל מרדכי בעוויזען אויף דער שוועל.

די גרעפין האט זיך אויפגעשטעלט, הויך און שטאלץ און דעם מאנאקל האט זי געדריקט זיך אין אויג אריין.

— וואס ווילט איהר, אלטער? — מיר ברויכען היינט קיין געלד נישט און קיין אנלייהען און מיר האבען מיט אידען קיין שום געשעפטען נישט...

דער אלטער איז א ניעדער געפאלען ווי געטראפען פון שלאג.

די גרעפין האט א וואונק געגעבען און די דיענער האבען איהם ארויסגעטראגען. — דאן האט די גרעפין פון איהרע געסט אבשיעד גענומען, זאגענדיג, אז זי האט קאפ־שמערצען, און איז אריין אין איהרע צימער. זי האט זיך אבער נישט אויסגע־טהון און איז געבליבען די גאנצע נאכט זיצען אין איהר פאטעל, דאס פנים פערגראבען איןביידע הענד. די ליכט אינ'ם צימער האבען געפלאקערט אומהיימליך, ווי די ליכט אין א צימער ביי א טויטען...

— צו שפעט, צו שפעט, און וואס געשעהן איז, קען נישט מעהר געמאכט ווערען אומגעשעהען! אוי גאט, מיין גאט, ווי שווער איז די מאסקע אויף מיין פנים און ווי טיעף אומגליקליך בין איך!...

דעם טאג דערויף זענען עטליכע דאקטורים געזעסען אין א הויז אינ'ם פיער־עקעדיגען מארק ענטקעגען דער „סוויענטא־אננא" און האבען זיך בעמיהט צו היילען א מענשען, וועלכען דער שלאג האט געטראפען. עס איז אבער שווער צו היילען א מענשען, וועלכער האט אין זיין לעבען אזוי פיעל געליטען...

אין יענעם טאג איז דער גראף טשעשעגולסקי נישט מעהר געגאנגען מיט דעם יונגען עדעלמאן אויף די יאגד, ווי זיי האבען אבגערעדט נעכטען, דען באלד פריה האט די גרעפין געהייסען פאקען די זאכען, און נאך א שטונדען־לאנגער אונטערערדונג מיט'ן גראף האבען ביידע נאך אים זעלביגען טאג פער'אזט די שטאדט און דאס לאנד, און זענען אוועק אין די וויימע לענדער און ביז אין די וויטסטע געגענדען אין אפריקא.

און צום פארק און אין פאלאץ אריין זענען זיי קיינמאל מעהר נישט צוריקגעקומען. דער גראף האט זעהר ליעב די לייבען-יאגד, און אויך זיין פרוי די גרעפין שוינט זיך נישט, און זי קעמפפט אפט קעגען טיגערן און קעגען די ווילדסטע חיות, ווי א מענש וועלכען דאס לעבען איז לעסטיג. איינמאל, ווען גראף זאוואדניצין איז פון זיינע רייזען אהיימגעקומען, האט ער פארביינגעהענדיג ערצעהלט, אז די גרעפין האט אמאל דעם פערזוך געמאכט, זיך צו דערשיעסען, דען זי ליידט פון א מרה-שחורה...

* *

*

דאס איז די מעשה, וועלכע איך האב איינך היינט געוואלט דערצעהלען פון איין הזכרה, וואס מען האט געמאכט א לעבעדיגער, וועלכע מען רעכענט פאר א טויטע.

א פערלוירענע נשמה — און אויך איך האב זי געוואלט גאר מזכיר זיין.

עכן אין ווארשוי.

אזוי אפט ווי איך געה פארביי פאר די סענאטארען=גאס און קום צום באנק=פלאץ און זעה דאס גרויסע געמויערטע הויז, און אויף דעם הויז העננט דער גרויסער שווארצער שילד, אויף וועלכען עס איז אויסגעקריצט מיט גרויסע גאלדענע אותיות: „באנק=הויז פון מאקס פראנק“, קומט מיר אויף אויפ'ן געדאנקען די געשיכטע מיט עכנ'ען, דעם זוהן פון כרמי, דעם זוהן פון זבדי, און אלע יענע שרעקליכע מעשיות, וועלכע מיר לייענען אין ספר יהושע. איהר געדענקט דאך ווי עס שטעהט דארט געשריבען? — „און עכן דער זוהן פון כרמי, דער זוהן פון זבדי, דער זוהן פון זרח, וועלכער האט געשטאמט פון שבט יהודה, האט גענומען פון חרם א. ז. וו. און יהושע האט געזאגט צו עכנ'ען: מיין קינד! גיב זשע אב כבוד דעם גאט פון ישראל און זיי זיך מודה און זאג מיר, וואס האסטו געטהון, זאלסט פאר מיר נישט לייקענען גאר נישט — און וויטער אזוי. און ער האט געזאגט: אמת, איך האב געזינדיגט פאר גאט פון ישראל און דאס האב איך געטהון, און געזעהן האב איך אין דעם רויב א מאנטעל פון שנער א גוטען, צוויי הונדערט טאלער זילבער און א שטיק גאלד וואס וועגט פופציג רענדליך האב איך צו זיי געקריגען חשק און האב זיי צוגענומען א. אז. וו. האט יהושע געזאגט: וואס האסטו אונז פערדארבען? זאל דיך גאט פערדארבען אין דעם זעלביגען טאג. און כל ישראל האבען איהם פערשטיינערט און פערברענט אין פייער און ארויפגעלייגט אויף איהם א גרויסען בארג מיט שטיינער“. זעהר א שרעקליכע מעשה, וואס די האר פון קאפ שטעלען זיך בשעת מען הערט זי — נישט אמת?

אָבער דער מענש, פון וועלכען איך רעד און וועלכען מען האָט אויך געגעבען אַ צו-נאָמען עכן, דער וואַרשעווער עכן, ער האָט נישט געטהון אַזאַ גרויסע און מוראָדיגע זינד, נאָר אַביסעל אַ קנאַפּערע. נישט אַ מאַנטעל פון שנער האָט ער גענומען, נישט קיין גוטען און נישט קיין שלעכטען, נישט צוויי הונדערט טאָלער אין כּנעני'ש געלד אָדער אַפילו אין רוסיש געלד; נישט קיין שטיק גאָלד וואָס וועגט פופציג רענדליך אָדער אויך ווייניגער ווי פופציג, נישט צו קיין איינציג פון די דאָזיגע אַלע זאַכען האָט איהם נעכאַפּט דער חשק און נישט אַ זעלבעס האָט ער צוגענומען. אויך איז דערזעלבער מענש נישט געכאַפּט געוואָרען ביי דער גנבה און נישט אַריין איז ער אין חרם און נישט האָט איהם כל ישראל פערשטיינערט און נישט קיין באַרג פון שטיינער האָט מען אויף איהם אַרויפגעלעגט – אומגעקעהרט, פון קליין איז דער מענש געוואָרען אַלע מאָל גרעסער און איז וואָס אַ מאָל געוואַכסען אַלץ מעהר און מעהר, ביז ער איז געוואָרען זעהר גרויס אין די גאַנצע שטאָדט, די גרויסע, האָט איהם זעהר בכבוד געהאַלטען, און אַנשטאַט זיי זאָלען אויף איהם אָנשטעלען אַ גרויסען הויפען שטיינער, האָט ער זיך אַליין אויפגעשטעלט יענעם הויפען שטיינער אין דער פאָרמע פון אַ גרויסאַרטיגען פּאַלאַץ, וועלכען ער בעוואוינט, און אין וועלכען ער טהוט פיעל פיעל טובות מיט יעדען געדריקטען און פון וואָס עס געהען אַרויס פיעל פיעל נדבות פאַר יעדען אָרעמען—און אָט דעם דאָזיגען גוטען רעכטשאַפענען מענשען רופען אַ סך מענשען מיט'ן נאָמען עכן, פונקט ווי יענעם, וועלכער האָט פערבראָכען דעם פערברעך און האָט גענומען פונ'ם חרם...

און דער חרם פון וועלכען דער מענש האָט גענומען איז געוועזען אַ קליינער אַ גאָר גאָר קליינער, נאָך קנאַפּער גאָר פון אַ כּזית, און זעהן זעהט עס אויס ווי איין אייערקיכעל צום עסען און די פאָרמע דערפון איז ווי אַ שטיקעל מצה און הייסען הייסט עס – אַפיקומן"...

– אַ – האַ, מיר ווייסען, מיר ווייסען שוין! – וועלען מאַנכע זיך טראַכטען אין האַרצען. מן הסתם האָט דער דאָזיגער קליינערהייט אַרויסגעגנבעט דעם אַפיקוימן פון אונטער דעם טאַטענס קישען, ווי דער שטייגער איז ביי יידען, און דאַס מיינט מען עס דעם חרם און דאַס איז עס דער פערברעך וועלכען ער האָט פערבראָכען!

אַ ע׳ז, מיינע הערען, אַ טעות! און כדי איך נישט צו לאָזען פערקריכען זיך, אייל איך מיך איך צו זאָגען, אַז נישט אין ניסן, נאָר אין תשרי; נישט ביי נאַכט, נאָר ביי טאָג און נישט אין דער צייט פון די „קדרים״, נאָר אין דער צייט, ווען קיין שום סדר און קיין שום אָרדנונג איז נישט פאַרהאַן אָט דענסמאָל האָט דער מאַן געטהון דאָס וואָס ער האָט געטהון און האָט גענומען פון חרם – דעם אַפיקומן.

און היינט זעהען מיר דעם מאַן, וועלכער האָט פערשוועכט דאָס היילינגע, טהוט ער לויטער גוטס אין שטאָדט ווי קיין צווייטער נישט. די שטאָדט פערמאָגט נישט קיין גרעסערען בעל־צדקה און נישט פאַרהאַנדען איז קיין גרעסערער טובה־טהוער פון איהם און איבערהויפט דערוועקט זיך זיין האַרץ ווען ער הערט וועגען הונגער. ער קען, ווי עס ווייזט זיך אויס, דאָס וואָרט „הונגער״ גאָר נישט הערען. און נאָך עפּעס: אָט דער דאָזיגער מאַן, אויף וועלכען מען זאָגט אין שטאָדט, אַז זיין פרומקייט איז עפּעס נישט אַזוי פויגעלדיג און אַז אויף די מצות וואָס בין אדם למקום איז ער עפּעס נישט אַזאַ שטאַרקער בעלן און אַנדערע זאָגען אַז אפילו אום פסח ווערט ביי איהם אין שטוב געגעסען סיי חמץ סיי מצה – אָט דער דאָזיגער, ווי עס קומט דער חודש ניסן, נעהמט ער אויף זיך אויסצוהאַלטען די אָרעמע לייט פון זיין שטאָדט מיט מצה, וויפיעל זיי זאָלען נישט דאַרפען, און עס האָט גאָר ביי איהם קיין שיעור נישט. יעדערער בעקומט ביי איהם מצות, וויפיעל ער פערלאַנגט. עס ווילט זיך אָפט מאָל גלויבען אַז אין דעם מענשען שטעקט עפּעס אַ משוגעת אַ

מין מאַניע בנוגע צו מצות, אַזוי אַז אין דער מצה הענגט זײַן גאַנצער לעבען און אַז די מצוה פון מצה איז בײַ איהם אײַנגערעכענט פאַר אַ מצוה וואָס וועגט איבער אַלע אַנדערע מצות און דורך דער מצוה גלייבט ער צו בעקומען אַ אויסלײַזונג פאַר עפּעס אײַן עבירה וואָס ער האָט געטהון און מיט איהר מײַנט ער צו דעקען אײַן אַלטען חוב...

און אַנדערע דערצעהלען גאָר, אַז בײַ איהם אויפ'ן האַלז הענגט אַ קמיע וועלכע ער טהוט נישט אויס נישט בײַ טאָג, נישט בײַ נאַכט, און אויסקוקען קוקט די דאָזיגע קמיע אויס ווי אַ שטיקעל מצה — ווער ווייסט? אפשר איז דאָס אויך אמת! דען ווירקליך איז דער דאָזיגער מענש מחויב צו בענשען די מצה צו יעדער צײַט, ווײַל נור צו ליעב אַ שטיקעל מצה איז ער געגאַנגען אַלץ גרעסער און גרעסער, ביז ער איז געוואָרען דאָס וואָס ער איז הײַנט...

אַמאָל מאַכט זיך, אַז אַ קלײַן רעדעל רודערט אויף אַ גאַנצע וועלט, אַמאָל יאָגט אײַן קלײַנער שטויס אַ מענשען צו זײַן ציעל און אַמאָל ווידער טרעפט עס זיך, אַז אײַן רגע פון מענשענס לעבען מאַכט איבער די גאַנצע ריכטונג פון זײַן לעבען, און פון דער דאָזיגער רגע ווערט בעשטימט זײַן מזל אויף זײַן גאַנץ לעבען.

אײַן קלײַנער שטויס — און אַזאַ קלײַנעם שטויס האָט בעקומען אויך דער דאָזיגער רײַכער מאַן בעת ער איז נאָך געווען אַ קלײַן אינגעלע, אין יענער צײַט ווען ער האָט נאָך געוואוינט בײַ זײַן מוטער די אלמנה, אויף פראַגאַ פון יענער זײַט בריק, אַ צײַט אין וועלכער ער האָט געוואוסט פון געלד נור פון הערען רעדען און האָט אָנגעזעהן ברויט נאָר אײַנמאָל אין טאָג. זײַן מוטער האָט דאַן געוואוינט אין אַ ענגען פינסטערן קעלער, ערגיץ אין אַ פערוואָרפענעם הינטער-געסיל, און פיעל מאָל האָט זי נישט געהאַט צו בעצאָהלען דאָס דירה-געלד אפילו פאַר אַזאַ דירה אויך נישט און דער רושאַנדצאַ פון הויז האָט זי

געמוזט ארויסווארפען פון דארט. צום אנהויב פלעגט די יידענע פרובען אוועקפיהרען איהר קליינעם מאיר'ן צו א מלמד, כדי ער זאל לערנען אין חדר און זאל וועניגסטענס זיין א ייד. ווי אבער זי האט נישט געהאט צו צאהלען פאר איהם און זעהענדיג, אז דאס יינגעל האט נישט קיין גרוים חשק צום לערנען און געהט ארום ליידיג גאנצע טעג, האט זי אבגעלאזט דערפון – איז ער א „שייגעץ", זאל ער אליין פאר זיך זארגען. זי האט איהם געפרובט געבען צו א בעל מלאכה; אבער דער יינגעל איז אוועקגעלאפען פון מייסטער איינמאל און צווייטמאל, דען עס איז איהם בעסער געפעלען געווארען ארום צו געהן פוסט און פאסט, און אזוי איז ער געווארען א צולאזענער יינגעל, געגאנגען בארפוס און נאקעט און איז אלעמאל געוועזען הונגריג און דארשטיג – ניין, דארשטיג איז ער קיינמאל נישט געוועזען, ווייל וואסער בעקומט מען אהן געלד אויך, און נור הונגריג איז ער געוועזען, שטענדיג הונגריג, דען ברויט קריגט מען אהן געלד נישט. אמאל פלעגט ער זוכען א שטיקעל ברויט ביי זיין מוטער אין שטוב און פלעגט געפינען, און אמאל ווידער פלעגט ער זוכען און נישט געפינען. וואס אמת איז, די תורה פון הונגערן האט דער יינגעל אויס־געלערענט מיט'ן גרונד, און מיט אלע פינטעליך און מיט אלע מפרשים. און טיילמאלם ווען די מאמע זיינע פלעגט אויפשטעהן גאנץ פריה און אוועקגעהן אין שטאדט ארייז האנדלען און פערדינען עפעס אויף חיונה, פלעגט דער יינגעל ווארטען גאנץ געשמאק ביז נאך האלבען טאג און ער איז נישט אומגעדולדיג געווארען ווארטענדיג.

אבער אויך די מלאכה פון הונגערן איז נישט אזוי לייכט, און אפט טרעפט עס, אז אפילו איהרע בעסטע תלמידים האלטען נישט אוים די פראבע און ווארפען זי אוועק, ווייל עס קלעקט זיי נישט קיין געדולד. אפט האט אויך דער יינגעל שוין מעהר נישט געהאט קיין געדולד צו ווארטען און די צייט איז איהם געווארען צו לאנג א ביסעל, דאן האט ער פערשאלטען דעם

הונגער, צו וואָס איז ער גאָר בעשאַפען געוואָרען. נישט גוט אַז אַ מענש איז הונגריג.

ערב שבת איז עס געווען, אַ טאָג פאַר „שבת שובה“. די אַלמנה איז אַוועק אין שטאָדט אַריין בּמעט פאַר טאָגס נאָך, נאָכדעם ווי זי איז געווען אין ווייבער-שוהל הערען סליחות, און פון דאָרט איז זי אַוועק מיט איהרע קאָשיקעס – און מאיר איז געבליבען אין שטוב און האָט געוואַרט. אַלע מאָל איז ער אַרוים געגאַנגען און איז ווידער אַריינגעקומען, אַרוים און אַריין, און פלוצלינג האָט ער דערפיהלט, אַז עפּעס אַ שלעכטער מלאך קומט אידם און פּייניגט איהם, דער מלאך פון הונגער, און דער יינגעל האָט געשפּירט ווי זיין מאָגען איז אידם זעהר ליידיג. אמת אַז נישט דאָס ערשטע מאָל האָט ער זיך אַזוי געשפּירט, אמת אַז דאָס דאָזיגע דאָט זיך מיט איהם געטראָפען אויך נעכטען און אייערנעכטען, אָבער דער וואָס האָט ליעב זיין מלאָכה קומט זי אַלע טאָג אויס ניי ביי איהם!

אין אָנפאַנג האָט ער זיך גאָר נישט געמאַכט פון׳ם הונגער און האָט מיט די ליפּען אויסגעפּייפט דעם „ויאתיו“, וועלכען דער חזן האָט געזונגען דעם לעצטען ראש-השנה. אָבער דאָס פּייפען פון די ליפּען איז געוואָרען וואָס אַמאָל שוואַכער און נור דאָס פּייפען און בורטשען פון די ליידיגע קעשקעס האָט זיך געלאָזט הערען וואָס אַמאָל שטאַרקער. דער יינגעל האָט גענומען אַרומלויפען אין צימער אַהין און צוריק, האָט געזוכט אין׳ם שראַנק און אין׳ם קופער, אין טישקעסטעל און אויף דער פּאָליצע, אפשר וועט ער פּאָרט וואָס געפינען, און האָט אָבער גאָר נישט געפונען. דאָ האָט ער דערזעהן אויף דער קעך אַ פולען טאָפּ, און ער איז צוגעלאָפען און האָט אַריינגעשטעקט די האַנד און זי ווידער אַרויסגענומען און ער האָט גענומען זי אַרומלעקען, ווי אַ הונד – דאָס איז אָבער מעהר נישט געווען ווי אַ ביסעל שוואַרצע ציקאָריע, און דערפון האָט מען גאָר נישט.

און דער דונגער ווערט אלץ וואס אמאל שטארקער, וואס אמאל גרעסער! פערזאומערט און טרויריג זיצט ער און ער הערט זיך צו ווי דער זיינער געהט: איינס צוויי, צוויי דריי, — און נישט ווילענדיג גיט ער אקוק פון וואנגען עס הערט זיך דער אבקלאנג. ער דערזעהט די וואנד, און אין איהר א טשוואק, אויף וועלכען עס העננט דער זייגער. און פלוצלינג — אויף א שטיקעל ווייסען פאדעם העננט צוגעבונדען צום זייגער א שטיקעל טרוקענע מצה, גרוים ווי די העלפט פון אפיקומן...

און דא דערמאהנט ער זיך, אז אט דעם שטיקעל אפיקומן האט זיין מאמע בעדאלטען אויף דעם דאזיגען ארט נאך אין דעם לעצטען פסח, אזוי ווי דער מנהג איז ביי פרומע יידען, וואס לאזען יעדעס מאל איבער א שטיקעל פון אפיקומן און העננען עס אויף אויף א אנזעהעדיגען ארט, עס זאל דארט העננען פון איין פסח ביז צום צווייטען, פון דער צווייטער סדר-נאכט ביז בדיקת חמץ.

דעם יינגעל איז ליכטיג געווארען אין די אויגען...

אבער נאר אויף א רגע. דען באלד האט ער בעקומען צוויי שווערע דאגות פאר איינמאל. ערשטענס: ווי וועט ער דערלאנגען צום אפיקומן און ער איז דאך נאך גאר אזא קלייגער און דער זייגער העננט פיעל העכער פון איהם? אבער דאס אליין וואלט נאך נישט אויסגעמאכט ווען נישט די צווייטע טויזענדמאל שווערערע דאגה: אט דאס שטיקעל מצה איז דאך עפעס הייליגעס און מען מעג נאר קוקען דערויף און נישט נהנה זיין דערפון, און ווער ווייס, צו וועט ער נישט שטארבען באלד ווי ער וועט זיך נאר צוריהרען צו דערצו, און ווער ווייס וואס וועט נאך זיין שפעטער און ווער ווייס...

דערווייל מוטשעט איהם דער הונגער און ער ווערט וואס אמאל שטארקער, וואס אמאל גרעסער! פון דער רעכטער זייט שטעהט דער שטן — ניין, נישט נאר פון דער רעכטער זייט, נאר אויך פון דער לינקער, און פון פארענט און פון הינטען, און אין הארצען זיצט ער, דער שטן, און אין קאפ, און ער שרייט נישט

אויף איהם, נאָר אדרבה, ער רעדט צו איהם מיט אַ ווייכער און אַ זיסער שטימע: „מאיר, מאיר! צו וואָס זאָלסטו זיין אַ בהמה? צו וואָס זאָלסטו שטאַרבען פון הונגער פאַר דער צייט, ווען דו האָסט אַ שטיקעל עסענוואַרג פאַר די אויגען? אוי מאיר, מאיר!״...

און מאיר טראַכט ביי זיך: די מצה וועט ער נישט עסען, נאָר גלאַט אַזוי, מיט דער האַנד וועט ער זי אָנגעהמען און מעהר נישט ווי מיט'ן פינגער וועט ער זי אָנריהרען און דאַן באַלד אַוועקלעגען צוריק אויף דעם אָרט, אַזוי ווי זי איז געלעגען.

אָט דאָ נעהמט ער דעם טיש און רוקט איהם צו מיט דעם לעצטען כח ביז צו דעם אָרט, וואו דער זייגער העגגט. ווי אָבער ער איז אַרויפגעקראָכען אויפ'ן טיש און זיך געשטעלט אויף איהם, האָט ער איינגעזעהן, אַז ער איז אַלץ נאָך צו קליין, אום צו דערלאַנגען ביז צו דער מצה. ער איז נאָך אַ מאָל אַראָבגעקראָכען, האָט גענומען אַ שטוהל און האָט איהם אויפגעהויבען און אַרויפגעשטעלט אויפ'ן טיש אַרויף. דערנאָך איז ער אַרויף אויפ'ן טיש, און פון טיש איז ער אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן שטוהל, און שטעהענדיג אויפ'ן שטוהל, האָט ער מיט די פינגער דערלאַנגט ביז צו דעם שטיקעל מצה...

עפּעס ווי איין עלעקטרישער שטראָם איז אַריבער דורך זיינע גלידער אין דער מינוט, ווען ער האָט זיך אָנגעריהרט צו דער מצה! אמת, ברויט האָט דער יינגעל געלערנט צו שעטצען פון אייביג אָן, עפּעס אַ גרויסע, אַ וויכטיגע זאַך איז פון תמיד אָן אין זיינע אויגען געווען אַלדינג וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין געשטאַלט פון אַ לייבעל ברויט. אָבער דאָס מאָל, ווי ער איז אַזוי געשטאַנען אויפ'ן שטוהל איבער'ן טיש און האָט געהאַלטען דאָס שטיקעל טרוקענע מצה אין זיינע פינגער, האָט איהם עפּעס אַ שטימע פון אינעווייניג אַ זאָג געטהון: זעה מאיר, אויב יעדער ביסען איז הייליג, איז דער דאָזיגער דאָ הייליג איבער אַלע הייליגקייטען!

אָט ליגט דער גן־עדן פאַר זײַנע אויגען, און ער קען אין איהם נישט אַרײַן; אָט ליעגט אויסגעגאָסען פאַר איהם דאָס הײליגע און געבענשטע לאַנד, און ער זעהט עס, און קען צו איהם נישט צוקומען!...

דער יינגעל האָט אַ גרויסען זיפץ געטהון — און איז אַראָב אויף דער ערד.

אָבער דער שטן איז אויך אַראָב צוזאַמען מיט איהם — און מאיר האָט נישט קײן מנוחה און זײַן תּאוה ברענט אין איהם פונקט ווי אַ פײַער... „מאיר, מאיר! צו וואָס זאָלסטו זײַן ווי אַ פערד, ווי אַיין אײזעל, און צו וואָס זאָלסטו שטאַרבען פאַר דער צײַט און צו וואָס זאָלסטו אויסגעהן פאַר הונגער? איז דען דאָס דאָזיגע שטיקעל מצה אַנדערש פון יעדען אַנדערען עסענוואַרג וואָס איז פאַרהאַן אויף דער וועלט? ביזט הונגריג, טאַ נעהם און עס!

צי איז ער הונגריג... הונגריג איז ער דוקא זעהר, און אין דער אמת רעדענדיג, איז דאָך דאָס שטיקעל מצה נישט אַנדערש אויף אַ האָר פון יעדען אַנדערען עסענוואַרג, וואָס איז פאַרהאַן אויף דער וועלט, און וואָס האָט ער דאָ אַזוי מורא צו האָבען און צו ענטלויפען דערפאַר?

פלוצלינג דערמאַהנט ער זיך אָן זײַן מאַמען און אָן דעם לעדערנעם פאַסעק וועלכען זי האָט, און אַז זי איז גרייט צו יעדער צײַט, איהם צו ממית'ן פאַר אַזאַ גרויסע עבירה...

אָבער אין אַ מינוט אַרום איז שוין בײַ איהם דאָ גאָר אַיין אַנדערע מחשבה: וואָרום ווער זאָגט עס, אַז דו ווערסט בלײַבען זיצען אין שטוב? ווער וועט דיר צוהאַלטען די פיס, אַז דו זאָלסט נישט קענען ענטלויפען? נעם און עס! קריך אַרויף אויפ'ן טיש און עס, עס און ווער זאַט, וויש אָב די ליפען און — ניברכת!

נאָך אַ מינוט שטעהט שוין מאיר ווידער אויפ'ן שטוהל איבער'ן טיש, נעמט מיט דער האַנד דאָס שטיקעל אַפיקומן און קערט עס אַהין און אַהער, אַמאָל אַזוי און אַמאָל אַנדערש,

און ער קען זיך גאר נישט זאט געגוג אנקוקען פון איהם. זיין מאגען ווערט אבער מיט'ן קוקען אליין נישט זאט. און פארט האט דער יינגעל אלץ מורא זיך צו צוריהרען צו דעם היילינגען ביסען. דער דאזיגען ביסען איז הייליג. איז אבגעשיידט, איז פאר גאטס וועגען — און עפעס א גוטער מלאך, וואס האט געשלאפען ביז יעצט אין א פערבארגען ווינקעלע פון זיין הארץ, האט זיך אויפגעכאפט און האט איהם געשעפטשעט אין אויהר אריין, אז ווען ער טהוט עס, איז עס גלייך פונקט ווי ער וואלט געהרג'ט א מענשען. פלוצלינג פערגעסט דער יונג גאר אין גאנצען אלע חקירות און אלע מחשבות און אלע פילאזאפישע פלפולים, און איידער ער האט נאך צייט צו בעקלעהרען וואס מיט איהם איז געשעהען און פאר וואס טהוט ער עס אזוי, ליעגט דאס שטיקעל מצה שוין צווישען זיינע ליפען. ער לעקט ארום דעם שטויב, וואס איז געדיכט אנגעלעגט אויף דעם שטיקעל מצה. דער שטויב קריכט איהם אין מויל און לעגט זיך איהם אויפ'ן צונג און דער יינגעל ניסט דערפון און שפייט אויס, וואס ער האט געלעקט. אזוי — טראכט ער זיך אין הארצען — דאס היילינגע איז אויך נישט קיין גרויסער מאכל און האט גאר נישט אזא וואזשנעם טעם! — דאס שטיקעל מצה לאזט ער אבער פון די פינגער נישט ארויס, און נישט וויסענדיג וואס ער טהוט, שאקעלט ער עס שטארק אהין און צוריק און בלאזט אראב פון איהם דעם שטויב. אין דער דאזיגער רגע קומט איהם אויף א נייער געדאנקען: עסען וועט ער עס נישט. ער וועט עס מעהר נישט ווי ארומגריזשען מיט די צייהן, ארום און ארום, כדי עס צו מאכען קיילעכדיג, ווייל עס איז מיט שפיצען און נישט אזוי קיילעכדיג, ווי עס געהער צו זיין...

ער עסט נישט די מצה, נאר ער נעמט און גריזשלעט זי ארום מיט זיינע צייהן פון איין עק ביז'ן אנדערן — און דאס אלץ טהוט ער נאר צוליעב דעם, וואס זיין גוט הארץ קען נישט זעהען ווי די שטיקעל מצה קוקט נישט אויס שען. ער שטעלט

זיך אָב אויף אַ רגע, און דאַ זעהט ער אַז די מצה איז נאָך אַלץ נישט אַזוי, ווי עס בעדאַרף צו זיין. ער נעהמט זיך צוריק צו דער אַרבייט, אָפשר וועט ער דאָך קענען מאַכען פון דער מצה אַזאַ רעדעל, ווי ער וויל, און אָפשר וועט שוין יעצט אַרויסקומען די פאָרם גוט. וויפיעל פילאָזאָפען האָבען שוין אָבער אָנגעוואָהרען זייערע כוחות און זייערע יאָהרען, קלעהרענדיג אַלץ וועגען שטאָף און וועגען פאָרם, און האָבען נאָך אַלץ גאָר נישט אויסגעקלעהרט. די חקירה וועגען שטאָף און פאָרם איז אַפנים גאָר נישט אַזוי לייכט — און אויך אונזער קליינער פילאָזאָף, ווי ער האָט זיך אַזוי אָבגעמאַטערט צו שאַפען אַשענע פאָרם, האָט ער דערוויילע פערגעסען און האָט נישט בעמערקט, אַז דער שטאָף איז געוואָרען וואָס אַמאָל קנאַפער און וואָס אַמאָל ווענינער. פון דעם גרויסען שטיק איז שוין מעהר נישט געבליבען ווי אַ קליין ברעקעל, און אויך דאָס דאָזיגע ווערט וואָס אַ רגע קלענער. דער יינגעל אָבער קען זיך אַלץ נאָך נישט בערוהיגען. די פראַנצויזען זאָגען, אַז מיט'ן עסען, קומט אויך דער אַפעטיט, און אַזוי אויך מיט דעם פילאָזאָפירען קומט די לוסט צום פילאָזאָפירען. ווי באַלד דער יינגעל האָט נאָר אָנגעהויבען צו פילאָזאָפירען און צו חוקר'ן האָט ער שוין נישט אויפגעהערט, און ער האָט געקלעהרט און פילאָזאָפירט ביז'ן גרונד אַריין. אויסגעגאַנגען נאַטירליך איז איהם אַזאַ סוף, ווי עס געהט אויס אַלע פילאָזאָפען און אַלע חוקרים: סיי פון שטאָף און סיי פון דער פאָרם איז גאָר נישט געבליבען, און געבליבען איז נאָר דער רעיון אַליין.

גאַנץ שטיל איז אין צימער און עס הערט זיך נישט מעהר ווי דער זייגער ווי ער געהט — מיט אַמאָל האָט דער יינגעל זיך אַרומגעזועהען, וואָס ער האָט דאַ געטהון.

עס איז איהם מיט איינמאָל בעפאַלען אַ גרויסע טרויריגקייט, און עפעס האָט איהם אָנגעהויבען צו דריקען אין האַרצען, ווי נאָך קיינמאָל נישט. מיט גרויס קלעמעניש איז ער פאַמעליך אַראָב פון שטוהל אויפ'ן טיש, און פון טיש איז ער אַראָבגעקראָכען

אויף דער ערד, און דאס הארץ האט איהם געקלאפט, ווי נאך קיינמאל נישט ביז יעצט.

פלוצלינג ווערט איהם קלאר, אז ער איז בעגאנגען נישט גאר א גרוים פערברעכען, נישט נאר אזעלכעס וואס אפילו א גוי טהוט עס נישט, נאר עס קומט איהם פאר, אז ער האט געגנב'ט און געגזל'ט און געהרג'ט און געטהון אלע עבירות וואס שטעהען אין דער תורה און וואס שטעהען נישט אין דער תורה געשריבען. אין דער דאזיגער מינוט דערמאהנט ער זיך אין דעם מאן, וואס וועגען איהם האט ער פאר צוויי יאהרען געלערענט אין חדר, ווי אזוי יענער האט אויך אזוי גענומען פון דעם חרם און האט פערבראכען א פערברעך, צוליעב וועלכען עס זענען אלע יידען געשלאגען געווארען אין דער מלחמה, און ווי אזוי מען האט איהם צום סוף פערווארפען מיט שטיינער און איהם געטייט און ארויפגעלעגט אויף איהם א גרויסען בארג שטיינער. ער מאכט צו די אויגען און זעהט דעם בארג, און דער בארג איז אזוי גרויס, אזוי גרויס, און ער ווערט וואס א מאל גרעסער, אזוי אז דער שפיטץ פון איהם דערגרייכט שוין ביז'ן הימעל אריין... ווי הייסט ער, יענער? ווי איז געוועזען זיין נאמען? און וואס מעהר ער מאטערט זיך, קען ער זיך אלץ נישט דערמאהנען — און גאר פלוצלינג האט ער זיך דערמאהנט: עכן, עכן האט ער געהייסען, און געוועזען איז ער דער זוהן פון כרמי...

אין דער זעלבער מינוט איז זיין מוטער אריינגעקומען אין צימער, צוריקקומענדיג פון שטאדט.

די יידענע דערזעהט דעם טיש נעבען וואנד און דער שטוהל אויף איהם, און זי קוקט זיך ארום אויף אלע זייטען און אין דער זעלביגער רגע ווייסט זי שוין, וואס איהר סינאק האט דא אבגעטהון: אויסגערוימט האט ער פון שטוב, דאס וואס איז הייליג, אויפגעגעסען האט ער דאס וואס איז אבגעשיידט, פעראומרייניגט האט ער זיך, און גאט האט ער דערמיט געלעסטערט און דערצערנט, און נישט אין איינעם פון די געוועהנליכע טעג

האָט ער דאָס אַלעס געטהון, נאָר אין אײנעם פֿון די עֲשֶׂרֶת־ימי־תשובה, בין כְּסֶא־לֶעָשׂוֹר, צווישען ראש השנה און יום־כפור. ווער ווייסט, צו עס וועט נישט ווערען איצט אַ מַגֵּפָה אין שטאָדט, און ווער ווייס, וויפֿיעל קלײנע קינדער עס וועלען יעצט שטאַרבען, און ווער ווייסט צו עס וועט זיך נישט עפֿנען די ערד און וועט זי נישט אײַנשלינגען, פּונקט ווי זי האָט אײַנגעשלונגען קורח'ן מיט זיין געמײנדע, ווי עס שטעהט געשריבען אין דער הײליגער תורה!...

אין דער ערשטער מינוט האָט זי גאָר נישט געוואוסט, וואָס זאָל זי טהון. די ערשטע זאַך איהרע איז געוועזען, צו נעהמען אַ שטיק האָלץ, מיט וועלכען זי האָט געשלאָגען דעם יינגעל איבער די פּלײצעס וואָס אַמאָל מעהר און וואָס אַמאָל שטאַרקער. דער יינגעל האָט געשריגען און געמאַכט געוואַלדען און איז אַרויסגעלאָפען. נאָכדעם האָט זי געשווינד גענומען און איז אַוועק צום רב, כדי איהם צו פֿרעגען: אֶפֿשר קען ער נאָך מַציל זיין, אֶפֿשר קען ער נאָך העלפֿען. —

דערווייל איז דער יינגעל אַרומגעלאָפֿען אָהן ציעל און אָהן צוועק, געלאָפֿען איבער גאַסען און געלאָפֿען איבער פּלעצער, און האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף אַ מינוט. אָט איז ער פֿאַר די ווייסעל און אַ רֶגַע האָט ער זיך אָבגעשטעלט אויפֿ'ן זאַמד, וואָס איז בײַם ברעג פֿון טײַך — און אויפֿ'ן האַרצען איז איהם אַזוי שווער, פּונקט ווי אַ גרויסער שטײן וואָלט אין איהם געלעגען. זאָל ער אַרײַנוואַרפֿען אין וואַסער אָט דעם דאָזיגען שטײן צו־זאַמען מיט זיין האַרץ און מיט זיין קערפּער? ער שטעהט אַזוי און קוקט זיך צו, ווי די גרויסע בערלינקעס מיט האָלץ שווימען אויפֿ'ן וואַסער און קלײנע שיפֿלעך, צעבראָכענע און איבער־געקעהרטע מיט'ן דעק אַרויף ליגען נאָהנט בײַן ברעג און קוקען צו איהם אַרויף — ער ווייסט נישט וואָס ער זעהט, און פּלוצלינג צעוויינט ער זיך אויפֿ'ן קול, דערנאָך חאַפּט ער זיך אויף און לויפֿט ווייטער. מיט אײנמאָל דערשפּירט ער, אַז זײַנע באָרפֿוסע

פּים זענען געשוואָלען און ער איז זעהר מיעד און דער קאָפּ דרעהט זיך איהם ווי א מיהל...

וואוהין לויפט ער? וואס וועט זיין זיין סוף?...

זיין סוף??... אויף א רגע האט זיך דער יינגעל אבגע־שטעלט און שווער אבגעעטהעמט. עפּעס א נייער געפיהל, וואס איז איהם אומבעקאנט, איז איהם אדורך דורך דאס האַרץ. איז דאס נישט דאס ערשטע מאל, וואס ער פרעגט זיך וועגען זיין תּכלית און וועגען דעם, וואס וועט ארויסקומען פון איהם?... און דער דאָזיגער געדאנקען האט איהם שוין מעהר נישט אבגעלאָזט:

אמאל מאכט זיך, אז א קליין רעדיל רודערט אויף א גאנצע וועלט, און אפטמאל טרעפט עס, אז איין רגע אין מענשענס לעבען מאכט איהם איבער די גאנצע ריכטונג פון זיין לעבען.

נאך איין מחשבה קומט א צווייטע; נאך איין געדאנקען א צווייטער. ווער קען צעהלען אט יענע מחשבות? ווער קען זיי קאָנטראָלירען, אט יענע אלע געדאנקען?...

אין א ווײַלע ארום האט דער יינגעל שוין געוואוסט אויף ריכטיג, אז ער האט גאר נישט געזינדיגט און האט קיין שום פערברעכען נישט בעגאנגען מיט דעם, וואס ער האט גענעסען די מצה. קיינער קען נישט האבען קיין פּרעטענזיע צו דעם, וועלכער גנב'עט כּדי צו האבען וואס צום עסען. אין א שעה שפּעטער איז שוין דער יינגעל דערגאנגען מיט זיינע חקירות ביז צו דער גרויסער פראגע וועגען „ארבייט און קאפּיטאל", וועגען רייך און ארעם, וועגען די אלע בעקוועמליכקייטען וואס עס האבען די רייכע און וועגען די אלע צרות וואס עס ליידען די ארעמע. נאך א שעה איז אריבער, און דער יינגעל האט אנגעהויבען צו בעקלעהרען, וואס הייסט ארבייטען און וואס הייסט ארומגעהן ליידיג. מיט איינמאל איז ער דערגאנגען, אז ער האט ביז היינט זעהר געזינדיגט מיט דעם, וואס ער איז די גאנצע צייט ארומגעגאנגען פּוסט און פּאסט און

האט גאר נישט געטהון . נאר דער מיט וועט ער זיך אויסקויפען , ווען ער וועט נעהמען אויף זיך , אז פון היינטיגען טאג אן און ווייטער וועט ער שוין מעהר נישט רוהען און וועט נישט שלאפען און נאר טהון וועט ער און הארעווען , אהן א סוף און אהן א תכלית , ביז עס וועט קומען די צייט און ער וועט ווערען רייך און האבען פערמעגען . . .

פלוצלינג קומט ער ארויף אויפ'ן רעיון , אז אלץ ווענדט זיך נאר אן מענשענס רצון און אן זיין פעסטען האראקטער , און אז א מענש וויל , קען ער ווערען אפילו רייך און מאכען א פערמעגען . —

א ווילע איז ער געבליבען שטעהן . די לעצטע זונענ־שטראהלען האבען אויסגעגאסען א רויטליכען שיין אויף זיין געזיכט , און דער אבשלאג פון דעם שיין איז ארויף אויף זיינע אויגען און אויף זיינע באקען און אויף די ליפען , וועלכע זענען געווארען רויט . דער יינגעל האט זיך דאן געגעבען א שבועה : נישט רוהען וועט ער , און נישט אויפהערען צו הארעווען , ביז וואנען ער וועט נישט ווערען זעהר רייך און וועט נישט מאכען א פערמעגען און ביז וואנען ער וועט נישט ווערען גאר א גרויסער גביר , ווי די גרעסטע גבירים אין שטאדט !

נאכדעם האט ער זיך געגעבען די צווייטע שבועה : אז ער וועט זיין א רייכער , זאל ער קיינמאל נישט פערגעסען אן זיין ברודער , דעם ארעמאן , ווייל ער איז אויך „געוועזען“ איין ארעמאן , און ער ווייס דעם ארעמאנ'ס נשמה !

און נאך א דריטעס : ווען ער וועט ווערען רייך און וועט האבען א גרויס פערמעגען און וועט שפיעלען א גרויסע ראליע , זאל ער נישט פערגעסען אן דער מצה , וואס דורך איהר איז ער פון פינסטער ארויס צו ליכט , פון ליידיגגעהן צו ארבייט און וואס צוליעב איהר נאר האט ער „דערגרייכט“ דאס אלעס !

די אויגען זענען איהם ליכטיג געווארען , און ער איז געווארען רוהיג . —

אין אָבענד איז ער געקומען צו דער מוטער אַהיים און ער איז געווען זעהר פערמאַטערט, און די מוטער איז נישט מעהר געווען בייז און האָט איהם מעהר גאָר נישט געטהון. צי האָט דאָס דער רב געמאַכט? צי האָט ער עס זי בערוהיגט, נאָכדעם ווי זי האָט איהם געפרעגט? שטיל און וויך האָט זי מאיר׳ן געפרעגט, אויב ער האָט שוין געדאַווענט מעריב אין שוהל, האָט איהם געגעבען צו מאַכען קידוש און האָט איהם דערלאַנגט עפּעס אַ ברעקעל פיש און אויך פלייש.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז דער יינגעל גָעלָם געוואָרען און מען האָט איהם אין פראַגע נישט געזעהען. אין איינינע טעג שפּעטער האָט די מוטער זיך דערוואוסט, אז איהר מאיר „טהוט" ביי איינעם אַ שוסטער אויף פראַנציישקאַנער גאַס.

נאָר דאָרט האָט ער נאָך אויך נישט געהאַט קיין רוה. פון שוסטער איז ער אוועק און איז אָנגעקומען צו אַ שניידער. איז אוועק פון שניידער און איז געוואָרען אַ גענעלין ביי אַ בעקער, און פון דער בעקעריי איז ער אויך אוועק און איז געוואָרען אַ פערקויפער אין אַ מאַגאַזין פון פאַרטיגע מלבושים. דאָרט האָט ער געאַרבייט פון דער פריה ביז אין דער נאַכט אַריין און איז געווען איין אויסגעצייכענטער פערקויפער. זיין בעל־הבית האָט איהם ליעב געקראָגען.

מיט איינמאָל איז מאיר פערשוואונדען געוואָרען, און חדשים לאַנג און יאָהרען האָט די מוטער פון איהם קיין שום ידיעה נישט געהאַט. ערשט אין אַ פּאָר יאָהר שפּעטער האָט די מוטער בעקומען פון איהם דאָס ערשטע געלד, וואָס ער האָט איהר געשיקט פון זעהר אַ ווייטער שטאָדט, פון שיקאַגאָ אין אַמעריקאַ. דערנאָך האָט ער געשיקט אַלע חודש וואָס אַמאָל מעהר.

צוואַנציג יאָהר זענען אַריבער. אין וואַרשאָ איז אָנגעקומען עפּעס איינער, וואָס קיינער האָט נישט געוואוסט, ווער ער איז און פון וואַנען ער שטאַמט, נאָר דאָס האָט מען געוואוסט, אז ער איז איינער פון די רייכסטע אין שטאָדט און אויף סענאַטאָרען־גאַס

האט ער איין איינען הויז און אויפ'ן שילד וואס הענגט איבער זיינע פענסטער איז אויסגעקריצט מיט גאלדענע אותיות: „באנק-געשעפט פון מאקס פראנק“.

צו די בעקאנטע זיינע אבער זאגט ער: רופט מיך נישט פראנק, רופט מיך „עכן“! און אז עס איז איהם גוט אויפ'ן הארצען, דערצעהלט ער די מעשה, וואס מיט איהם האט פאסירט.

און דער מאן האט געהאלטעןווארט. ער איז רייך געווארען און האט געשפיעלט א גרויסע ראליע, און אויך דעם ארעמאן האט ער נישט פערגעסען ביז היינטיגען טאג...

און נאך א דריטעס: אנדערע זאגען, אז ער האט א קבי'ע וואס הענגט איהם אויפ'ן האלז און ער טהוט זי נישט אויס נישט ביי טאג און נישט ביי נאכט, קוקען קוקט זי אויס, די קמיע, ווי א שטיקעל מצה.

א קליין שטיקעל מצה האט געבראכט א מענשען דערצו, אז ער זאל פון א קנעכט ווערען א פרייער מענש, פון א ליידיג-געהער זאל ער ווערען א ארבייטס פלייסיגער און פון איין ארעמען שטאנד זאל ער צוקומען צו עשירות!

דאָס לעצטע מאָל.

אַ חנוכּה־מעשׂה.

דרויסען וואויעט דער ווינד און פייפט, און דער רעגען פּאַטשט אין די שויבען און אויף די דאַך־שינדלען — אינעווייניג אָבער, אין דער שטוב, איז ליכטיג אין יעדען ווינקעלע, און ליכטיג איז אין דער נשמה.

אין דעם זילבערנעם חנוכּה־לעמפּעל ברענט שוין דאָס אַכטע ליכטעל און בּיי איהם דאַרנעבען שטעהט איינגעבוקט און האַלב־פערשמאָלצען דער וועקכערנער „שמש", און קנאַקעדיג און שפּריצעדיג פלאַקערט זיין פייערל.

אינ'ם לעדערנען פאָטער־שטוהל זיצט די באָבע, יום־טוב'דיג אויסגעפּוצט, און די גרויסע אויגען לייכטען. די געלע אַטלאַסענע בענדער פון דער טיעפער הויב פלאַטערן אַראָב פונ'ם קאָפּ, די בריליאַנטענע גרויסע אויער־רינג בליצען אַראָב פון די אויהרען, און זי זיצט אַלץ פערחלומט, און מיר אַלע זיצען אַרום איהר, און איך — אויפ'ן בענקעלע צו איהרע פיס, דעם קאָפּ אויף איהר שויס, און די אַלטעטשקע זיצט נאָך אַלץ און חלומ'ט און האַלב די דינע ליפּען פעסט פערשלאָסען און נור די גרויסע הערליכע אויגען לויכטען. עפּעס ליעגט אַ סוד פון גאָט אין די דאָזיגע גרויסע, קלוגע און אייביג לויכטענדע אויגען! — דער שטערען איז פול מיט קנייטשען, דער רוקען איז איינגעבויגען, די הענד ציטערן, די שטימע ציטערט ווען זי רעדט — און נור די גרויסע אויגען ברענען און לויכטען!

וואָס האָבען שוין די דאָזיגע אויגען נישט אַלעם געזעהען?

וואָס איז פאַר זיי שוין נישט פאַרבייגעגאַנגען זינט זיי שטעקען אינ'ם קאָפּ פון דער דאָזיגער פרוי?

שטיל! יעצט הויבט זי אויף איהר מידען און שווערען קאָפּ פון איהר שטומע א נעגדליבע חלומות.

– קינדערלעך! כ'בין דאָך אַלט, א יאָ כ'בין אלט?... מעהר ווי דער זאַמד ביים ים זענען מיינע טעג און געלט, א יאָ מעהר פונ'ם זאַמד?... אָבער זעהט איהר: דאָס וואָס איך וויל אייך היינט דערצעהלען איז גאָר נאָך עלטער פאַר מיר, א קנאַפּע צוויי טויזענד יאָהר עלטער! יאָ יאָ, קינדער, א צוויי טויזענד יאָהר, זאָג איך. – און יעצט מוז א.כ'ם אייך דערצעהלען; עס מוז מיר אראָב פון הארצען, איך בין געזעסען און האָב געטראַכט און געטראַכט, לאַנג האָב איך געטראַכט, און מיין הארץ איז אַזוי פול דערמיט...

און אין דרויסען וואויעט נאָר אַלץ דער ווינד און פייפט, אָבער די שטים פון דער אַלטער שטייגט היינט אריבער דעם ווינד און איהרע ווערטער קלינגען קלאָר – און איך זיץ און האָרך.

שטיל! – די אַלטע רעדט יעצט, און דעם קאָפּ האַלט זי הויך ארויף:

– קינדערלעך! איהר מיינט דאָך א ודאי איך וועל אייך דאָ ווידער דערצעהלען עפּעס א מעשה פון חנוכה? איהר האָט א טעות! חנוכה און וואָס דער רשע אנטיוכוס האָט געטהאָן, קענט איהר שוין אַלע! – איין אַנדערע, א נייע מעשה וויל איך אייך דערצעהלען, א זאַך וועלכע איז גלייכפאַלס געשעהען אין ירושלים, און גלייכפאַלס אין די צייטען פונ'ם רשע אנטיוכוס, נור זי איז עלטער מיט א פינף זעקס יאָהר פון דער מעשה מיט חנוכה! – עס איז א מעשה מיט א יודיש יינגעל, וועלכער איז געגאַנגען אין „חדר" אריין און וועלכער האָט אין „חדר" זיך צעוויינט – און נישט וויל אימיצער האָט איהם געשלאָגען, נור וויל דאָס הערצעל האָט איהם וועה געטהאָן און וויל עס האָט

איהם ווען געטהאָן ביי דער נשמה... עס איז א טרויעריגע מעשה.

און פּלוצלינג שווייגט די אַלטע און איהרע דינגע ליפּען שליעסען זיך און אויך די ליכטיגע אויגען פערמאַכען זיך אויף א מינוט — און איך זיץ צו איהרע פיס, דעם קאָפּ אויף איהר שויס, און איך האָרך און האָרך...

* *

*

— — — די גאַסען פון ירושלים.

די הייזער אויף דער ג ס באָדען זיך אין אים ליכט און דער הימעל איז בלוי, אונענדליך בלוי. ווייסע קליינע חמאַרעלעך שלעפּען זיך מיד און פויל אויפ'ן הימעל און דורך דעם בלויען. די לופט איז ריין און וואַרם. די בוימער טראָגען גרויסע גרינע בלעטער, און די דאָזיגע בלעטער בעוועגען זיך נישט אין דער ווינד־שטילער לופט...

עס איז א הייסער זומער, דער זומער פונ'ם יאָהר דריי־טויזענד פינפהונדערט און ניינציג זינט די וועלט איז בעשאַפען!

און אויף דער גאַס שפּיעלען זיך די קינדער און לאַכען און שטיפּען און פרייען זיך: „דער זומער, דער זומער איז דאָ!" — אונטער די פיסעלעך פינקעלט דער געלער זאַמד, איבער די קעפּלעך ברענט דאָס גאָלד פון דער זון, און זייערע יונגע הערצעלעך עפענען זיך ווייט און קלאַפּען און שטורמען און ווילען שיער נישט צובראָכען ווערען פאַר גרויס תענוג...

און פּלוצלינג הערען זיי א שטימע רעדט צו זיי: „לערנען, לערנען, קינדער! עס איז צייט אין „חדר" אריין!"

די קינדער קוקען זיך אום: איין אַלטער הויכגעוואַקסענער מאַן שטעהט פאַר זיי מיט א לאַנגער ווייסער באָרד און מיט איין ערנסטע שטרענגע מיענע. — ווער פון זיי קען נישט דעם דאָזיגען אַלטעטשקען? ווער ווייסט נישט, ווער עס איז יוסי בן יועזר פון צבדה?

און וואָס לענגער ער שטעהט און בעטראַכט די קינדער, ווערט אַלץ זײַן פּנים מילדער און די אויגען ווערען עפּעס אַזוי ווי פרײַנטליך. „עס זענען אונז נור נאָך די קינדער געבליבען — רעדט ער שטיל צו זיך אַליין — עס איז אונז געבליבען נור נאָך די דאָזיגע איינציגע שטיצע, אויף וועלכע עס לעהנט זיך אָן אַ גאַנץ פאָלק... מיר האָבען נור נאָך די קינדער..."

און ווי אין חלומות פערזונקען בלײַבט ער שטעהן און טראַכט און טראַכט...

וואָס איז פון זײַן פאָלק געוואָרען אין די לעצטע יאָהרען? אמת, זײַן פאָלק וואוינט נאָך אין זײַן לאַנד, אין ארץ־ישראל, אָבער דאָס דאָזיגע לאַנד איז נישט מעהר זײַן לאַנד; עס געהערט יעצט כמעט אין גאַנצען שוין דעם גריכישען שטאַטהאַלטער אַנטיוכוס עפּיפאַנס, וועלכער האַלט יעצט מלחמה אין מצרים און האָט דאָ אַוועקגעזעצט זײַן שטעלפערטרעטער דעם רשע אַנדרוניקוס, און דער דאָזיגער שטעלפערטרעטער רעגירט דאָ מיט אַ טיראַנישער מאַכט און ווארצעלט אויס מיט זײַן גאַנצער קראַפט דעם רעשט פון׳ם יודישען גײַסט און וויל פון ארץ־ישראל איינציגוויז מאַכען אַ גריכענלאַנד. אַט גיעסט ער אויס איבערן גאַנצען לאַנד דעם גריכישען גײַסט און פלאַנצט אומעטום איין גריכישע זיטען און גריכישע מנהגים און וועט נישט רוהען ביז ער וועט נישט האָבען גאַנץ ארץ־ישראל „גריכיפיצירט". די גאַסען אין ירושלים האָבען צום גרעסטען טייל נישט מעהר יידישע נעמען, דען מען האָט זיי געגעבען גריכישע; די געלד־מינצען, וועלכע יודעא האָט ביז יעצט געהאַט, ווערען איינציגוויז קאַסירט און עס הויבען אָן צו צירקולירען נור גריכישע; יידישע נעמען, מיט וועלכע מען פלעגט רופען קינדער, זענען פערבאָטען, און אָפיציעל מוזען זיי גערופען ווערען מיט גריכישע נעמען; די יודישע שטאַנדאַרטע מיט די יודישע פאַרבען האָט מען אָבגעשאַפט און מען האָט גריכישע איינגעפיהרט, און אויך פון דער לשבת־הגזית, וואו

די סנהדרין זיצען, האָט מען דעם יידישען הערב אראָבגענומען און אַרויפגעזעצט האָט מען דעם גריכישען. דאַן אָבער איז נאָך געבליבען דער כהן גדול חוניו, אַ מענש וואָס האָט זיין גאַנץ לעבען אַוועקגעלעגט, אום ווי עס איז דעם רעשט פונ'ם יידישען גייסט צו דערהאַלטען, דאָ איז געקומען אַנדרוניקוס און האָט איהם אומגעבראַכט און אויף זיין אָרט האָט ער געמאַכט פאַר אַ כהן-גדול מענעלויסען, אַ מענש וועלכער איז אָנגעפּראָפּט מיט'ן גריכישען גייסט — און ווער ווייסט וואָס עס וועט נאָך אַלץ ווערען אין די נעכסטע טעג?

— מיר האָבען נור נאָך די קליינע, געבליבען איז אונז נור נאָך דער נייער דור — האָט ער געשעפּטשעט צו זיך אַליין, און זיין פּנים איז ווידער געוואָרען ערנסט און שטרענג, און אויפ'ן קול האָט ער ווידער געזאָגט: לערנען, לערנען, קינדער! עס איז צייט אין „חדר" אַריין!

און די יינגלעך האַפּען זיך און לויפען איילענדיג, און מעהר פון אַלע איילט זיך דער קליינער יועזר, יוסי'ם יינגסטער זוהן.

די זון אָבער לייכט היינט אַזוי פערפיהרעריש, אַז נישט אַזוי לייכט געהט מען אַרויס פון דער פרישער שמעקעדיגער לופט, וועלכע פליעסט אונטער דעם בלויען הימעל, אום צו קומען אין אַ „חדר" אַריין! לוסטיג און מיט לייכטע געדאַנקען קומט דער קליינער יועזר איבער די קדרון-בריק און שטעלט זיך אָב אויף אַ מינוט. עפּעס איז דאָרט אַ קרעמעל פון אַ גריכע מיט פרישע נייע שפּיעלצייג, און דאָס קינד גלאָצט אויס די אויגען און בלייבט שטעהן פאַר זיי ווי צוגענאָגעלט. באַלד אָבער בעוויייזט זיך אויפ'ן שוועל פון דער קראָם אַ גריכישער קנעכט, וועלכער זידעלט אָן דאָס קינד, און דאָס יידישע קינד לויפט אין איין אָטהעם ווייטער.

און איבער דעם יהושפט-פּלאַץ לויפט ער און איבער די אַנטיוכוס-בריק און איבער'ן וואַש-פעלד, ביז ער קומט אָן אויפ'ן

אַנדרוניקוס־מאַרק . דאָ און דאָרט שטעלט ער זיך אָב, אום די קאָסטבאַרקייטען צו בעטראַכטען, מיט וועלכע די גריכען האַנדלען, זאַכען פון אַטהען און פון שפּאַרטאָ און פון ביצאַנץ: גאָלד־סאַנדאַלען, פּערעל־שנירלעך און זילבערנע שטערען; באַלד זעהט ער אויך פערשידענע שפּיעל־פיגורען, פערדלעך, הינטלעך און מענשלעך געמאַכט פון האָלץ און פון שטיין און פון גיפּס, און דאָס אַלעס בליצט אינ׳ם זונען־שיין, אַז מען קען די אויגען פון זיי נישט אַראָבנעהמען. — פּלוצלינג אָבער דערמאָנט ער זיך, אַז ער האָט קיין צייט נישט, און ער לויפט ווידער אין איין אָטהעם...

און קומענדיג אויפ׳ן פּלאַץ הינטערן בית־מקדש, בלייבט ער ווידער שטעהן. אויפ׳ן פּלאַץ אינ׳ם צפונית־מערבית־ווינקעל איז אויסגעבויט די „בירה״, וואָס די גריכען רופען זי „אַקראַ״, און דאָרט איז דאָס גימנאַזיאָן, וואו יידישע קינדער לערנען אונטער גריכישער אויפזיכט טורנען און טאַנצען און אַטלעטען־קונצשטיקלעך.

דאָס קינד איז שטעהן געבליבען און די אויגען האָבען זיך איינגעגעבערט אין צוויי יידישע יינגלעך, וועלכע האָבען פּונקט קונצשטיקלעך געוויזען, און זיין הערצעל איז איהם שיער נישט צעזעצט געוואָרען פאַר תענוג. ווי שען איז דאָס לעבען אויף דער גאַס אונטער׳ן בלויען הימעל! צוויי יידישע יינגלעך קומען אַרויס אין די אַרענאַ און זיי באָרען זיך איינער מיט׳ן אַנדערען, און זיי חאַפּען אָן איינער דעם אַנדערען און זיי וואַרפען זיך איינער אויפ׳ן אַנדערען, און איינער וויל דעם אַנדערען גובר זיין, און קיינער פון זיי קען עס נישט, און נאָך עטליכע מינוטען פאַלען זיי ביידע אַ ניעדער און דאָס פּובליקום פּלאַצט אַרויס מיט אַ געלעכטער איבער די דאָזיגע יידישע „גבורים״. דאַן קומט אַרויס אין די אַרענאַ אַ יידיש יינגעל און אַ יידיש מעדעל, ביידע כמעט נאַקעט, און זיי טאַנצען ביידע אַזוי שען און אַזוי געשיקט, און די מוזיק שפּיעלט און די

פויקען קלאַפּען און אַ שמחה ליִעגט אויסגעגאָסען איִבּער די גאַנצע וועלט...

פלוצלינג ווערט דער קליינער יועזר טרויריג: ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין „חדר"...

אָבער זיינע פיס זענען ווי צוגענאָגעלט און ער קען פון אָרט ניִשט אַוועק, און זיינע אויגען זענען איינגעגעבערט אין דער אַרענאַ. אָט זענען צוויי נייע יינגלעך, אָט זענען פרישע טענץ, אָט זענען פרישע קונצשטיקלעך! און זיין קליינער יצר־הרע האַלט איהם אָנגעבונדען צונ'ם אָרט און לאָזט איהם ניִשט אַוועק. עס איז אַ שעה אַוועק, עס זענען צוויי דריי שעה אַוועק, און נאָך אַלץ שטעהט דאָס יינגעלע אויפ'ן פלאַץ הינטער דעם בית־מקדש.

די זון שטעהט שוין אין דער מיטען פונ'ם הימעל.

אַ גרויסער שרעק פאַלט פלוצלינג אָן דעם קליינעם יועזר: מעהר ווי אַ האַלבער טאָג איז שוין אַוועק, און ער איז נאָך ניִשט אין „חדר" געווען. וואָס וועט דער „רבי" איהם זאָגען? ווי וועט ער איהם מקבל זיין ביים אַריינקומען אין „חדר"? — און ער שטעלט זיך פאָר פלוצלינג דעם רבי'ן מיט דעם שטרענגען ערנסטען געזיכט און מיט דער שטרענגער ערנסטער שטימע...

און דאָס קינד הויבט אָן צו לויפען ווי אַ פייל פון בויגען.

און אינ'ם לויפען יאָגען איהם נאָך אַלע יענע ערשיינונגען וועלכע ער האָט געזעהען אין דער „אַקראַ": נאַקעטע יינגלעך און מעדלעך, טענץ און אַטלעטען־קונצען, ברעכען זיך און וואַרפען זיך, מוזיק און רוישענדע פויקען; און פון דעם אַלעם אַרוים הערט זיך די בייזע שטימע פון זיין רבי'ן און זיינע אויגען דער־בליקען דאָס פינסטערע פּנים אויך ווען זיי זענען געשלאָסען...

און אַזוי לויפט ער איין אָטהעם, ווי פיעל די פיס קענען איהם טראָגען, און אַזוי קומט ער אויך ביז צום געסעל, וואו דעם רבי'נ'ס „חדר" איז. זיין געמיט אָבער איז צו זעהר אויפגערעגט, און ער שטעלט אַ מינוט אַוועק פאַר'ן חדר און ווישט זיך דעם

שוויַים פֿונ׳ם פּנים און הערט זיך איַין ווי זיַין הערצעל קלאַפּערט איהם. נאָך אַ מינוט און זיַין האַנד האַלט שוין די קלאַמקע פֿון דער מהיר, און אַ מינוט שפּעטער איז ער שוין אינ׳ם „חדר״ דרינען.

און אַ פֿינסטערער שווערער אומעט פֿאַלט איהם אָן און זיַינע פֿיס ווערען איהם שווער ווי בליַי.

וואָס איז דאָס? — אַ טויט שטילקיַיט ליענט היַינט אויס־געגאָסען אויפ׳ן „חדר״, און אַ טיעפֿע שוואַרצע טרויעריגקיַיט בליקט אַרויס פֿון יעדען ווינקעלע; די יינגלעך זיצען שטום און שטיל און בעוועגען זיך נישט, מען עפֿענט קיַין מויל נישט און מען קוקט אײנער דעם אַנדערען נישט אָן — דאָס „חדר״ איז עפּעס גאַר נישט דאָס, וואָס אַלעמאָל.

און דער רבי שטעהט אָנגעלעהנט אויף דער קאַטהעדראַ; זיַין קאָפּ רוהט אויף זיַין ברײטע האַנד און די אויגען זענען פֿערמאַכט. שטיל הויבט ער פּלוצלינג אויף דעם קאָפּ און ער דערבליקט דעם קלײנעם יועזר.

— מײַן זוהן! דו ביסט היַינט שפּעט געקומען, זעהר שפּעט, אָבער גוט אַז דו ביסט געקומען...

וואָס זאָל דאָס בעדײַטען? די שטימע איז אַזוי וויַיך און די ווערטער זענען אַזוי מילד, און די דאָזיגע ווערטער גראָבען זיך אַזוי טיעף איַין אין דעם קלײנעם יונגען הערצעל. ווען האָט דער רבי צו איהם אַזוי גערעדט? פֿון וואַנען האָט זיך גענומען דאָס דאָזיגע טרויריגע אין דער שטימע און דאָס דאָזיגע מילד־קײט און ווײכקײט? — אין דער דאָזיגער מינוט האָט עס דעם קלײנעם יועזר אמת׳דיג באַנג געטהון, פֿאַר וואָס ער איז אַ האַלבען טאָג פּוסט און פּאַסט אַרומגעגאַנגען און איז אַזוי שפּעט געקומען...

— מײַן קינד! — האָט דער רבי וויַיטער גערעדט און זיַין שטימע האָט געציטערט — נעם דײַן ספֿר און זאָג דײַן פּסוק... דען... דען ווייסען מוזט דו... היַינט איז דאָס לעצטע מאָל... מאָרגען וועט מען נישט מעהר לערנען אויף העבּרעאיש.

און זײַן שטימע האָט זיך שיער נישט געשטיקט פֿאַר טרעהרען . — די קינדער איז אַ ציטער אריבער איבער'ן לײַב , ועהענדיג זייער רבי'ן , דעם דאָזיגען פֿעסטען שטאַרקען מענשען , וויינענדיג ווי אַ קינד . . .

— אונזער לעצטע קויהל האָבען זיי יעצט פֿערלאָשען ! אונזער שפּראַכע האָבען זיי אונז אַוועקגענומען ! — זאָגט יעצט דער רבי און קען זיך פֿון וויינען נישט אײַנהאַלטען . — וואָס זאָלען מיר יעצט מיט אונזערע שעפֿעלעך מאַכען ? ווי אַזוי וועלען אונזערע קינדער יעצט וויסען און ווי וועלען זיי קענען וויסען וואָס זייער פֿאָלק איז געווען און וואָס זײַן גײַסט און זײַן גרויסקײַט און זײַן געשיכטע איז געווען ? ! . . .

און מיט דער האַנד ווישט ער זיך איבער די אויגען — און די קינדער אַרום הויבען אָן צו וויינען .

און שטילער און טרויריגער פֿון אַלע וויינט יעצט דער קלײנער יועזר און זײַן האַרץ צעגיסט זיך שיער וועגען די זינד וואָס ער האָט הײַנט געזינדיגט . . . ער האָט געפֿיהלט , אַז ער איז אין איין מינוט געוואָרען אײַן אַנדערער .

— דאָס איז דאָס לעצטע מאָל ! מאָרגען וועלען מיר אויפֿהערען צו לערנען אונזער תורה ! — הערט זיך יעצט דעם רבינ'ס שטימע צום דריטען מאל , אָבער זײַן שטימע קלינגט נישט מעהר ביטער , נור קלינגט אַזוי ווייך און פֿול מיטלײַד , אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען די ווערטער : מאָרגען ווערט אָבגעמעקט אַ גאַנצע וועלט , און אַ גאַנצע וועלט וועט זײַן וויסט און ליידיג . . .

און די יינגלעך חאַפּען זיך צו די ספרים .

און ווי דער קלײנער יועזר האָט זײַן ספר גענומען פֿאַר זיך , האָבען איהם זײַנע קלײנע הענדטלעך געציטערט און זײַנע אויגען האָבען זיך געבאָדען אין טרעהרען . נאָך קײנמאָל נישט האָט ער זײַן שיעור מיט אַזאַ חשק געלערנט , נאָך קײנמאָל נישט האָבען זיך די ווערטער אַזוי טיעף אין זײַן האַרץ אײַנגעגראָבען ווי הײַנט !

היינט ווערט אַ שפּראַכע אַריינגעלעגט אין קבר! היינט ווערט אַ פאָלק אויסגעראָט פון צווישען די פעלקער! היינט ווערט אַ לאַנד אָבגעמעקט פון צווישען די לענדער פון דער ערד!...

און דער קליינער יועזר ווייסט און פ ע ר ש ט ע ה ט דאָס אַלעס...

און דער רבי רעדט צו איהם היינט אַזוי ווייך און זיין שטימע איז אַזוי מילד און זיין בליק איז אַזוי גוט און זיין ערקלעהרונג איז אַזוי זיס, און ווי געטליכע סודות שטייגען-אויף פון די פירקאַנטיגע אותיות, אַ זעלכע ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געוואוסט און פערשטאַנען...

און וואָס מעהר דער רבי רעדט צו איהם אַזוי לייכט און ווייך, פליעסען אַלץ די טרעהרען פונ'ם קינד מעהר און מעהר און דאָס יונגע הערצעל צעגיעסט זיך שיער נישט פאַר וועהטאָג, און ער ווייסט נישט וואָס איהם איז...

דאָ שווערט דאָס קינד ביי זיך אין האַרצען: קיינמאָל נישט מעהר צו צוטרעטען ביז צו דער „אַקראַ"...

די זון איז אונטערגעגאַנגען. אין „חדר" ווערט אַלץ פינסטערער, און עס הערט זיך נישט מעהר ווי די ציטערדיגע שטימע פונ'ם רבי'ן לערנענדיג היינט די תורה צום לעצטען מאָל...

און פאַר די טהיר הערען זיך טריט פון פאַרביי-געהענדיגע מענשען, וועלכע רעדען גריביש, און די וועלט דרויסען איז פרעהליך און לוסטיג...

* *

*

דאָס ליכטעל אינ'ם חנוכה-לייכטער איז שוין לענגסט פערלאָשען.

אינ'ם לעדערנעם פאָטער-שטוהל זיצט נאָך די באָבע, און האַלט די הענד אויף איהרעביידע אויגען און שווייגט. — דרויסען האָט דער ווינד אויפגעהערט וואויען און פייפען, און נור דרינען ליעגט אַ שווערער טרויריגער נעפעל אויסגעגאָסען איבער די גאַנצע שטוב.